

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**IRAK VE TÜRKİYE ÜZERİNDEN IRAK TÜRKMENLERİNE
UYGULANAN ÖTEKİLEŞTİRME POLİTİKALARININ REFERANDUM
ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEMDE İNCELENMESİ**

CANAN DEMİRCİ

HAZİRAN 2018

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

IRAK VE TÜRKİYE ÜZERİNDEN IRAK TÜRKMENLERİNE
UYGULANAN ÖTEKİLEŞTİRME POLİTİKALARININ REFERANDUM
ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEMDE İNCELENMESİ

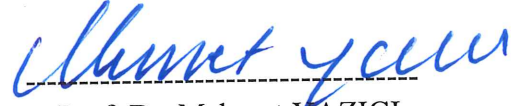
CANAN DEMİRCİ

HAZİRAN 2018

Tez Başlığı : Irak ve Türkiye Üzerinden Irak Türkmenlerine Uygulanan Ötekileştirme Politikalarının Referandum Öncesi ve Sonrası Dönemde İncelenmesi

Tezi Hazırlayan : Canan DEMİRCİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı:

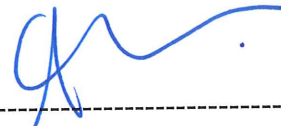
Prof. Dr. Mehmet YAZICI
Enstitü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığımı onaylarım.

Prof. Dr. Tanel DEMİREL
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ABD.

Bu tez, tarafımdan incelenmiş olup Yüksek Lisans Tezi olarak uygun bulunmuştur.

Doç Dr. C. Akça ATAÇ
Tez Danışmanı

Tez sınav Tarihi : 07.06.2018

Tez Jüri Üyeleri :

Doç. Dr. C. Akça Ataç (Çankaya Üniv.)

Dr. Öğr. Üyesi Çiçek Çoşkun (Başkent Üniv.)

Prof. Dr. Mahir Nakip (Çankaya Üniv.)

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, tez çalışmamda bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları bilimsel etik kurallar gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Adı Soyadı : Canan Demirci

İmzası :

Tarih

: Haziran 2018

ÖZET

Irak ve Türkiye Üzerinden Irak Türkmenlerine Uygulanan Ötekileştirme
Politikalarının Referandum Öncesi ve Sonrası Dönemde İncelenmesi

DEMİRCİ, Canan

Yüksek Lisans Tezi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

M.A., Siyaset Bilimi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. C. Akça ATAÇ

Haziran 2018, 94 sayfa

Bu çalışma, Doğu ile Batı arasındaki ilişkiyi incelemek adına Edward Said tarafından 1978 yılında kaleme alınan “Şarkiyatçılık” kitabında ifade edilen oryantalist yaklaşımdan yola çıkarak, Doğu-Batı ayrımına vurgu yapmakta ve bu ayrımın arkasında yatan tarihsel emperyal çıkar ilişkilerini dile getirmeye çalışmaktadır. Doğu-Batı medeniyeti ayrımının sınırlar çizerek kendini en belirgin biçimde gösterdiği coğrafyaların başında hiç şüphesiz ki Orta Doğu gelir. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren emperyal güçlerin çıkar çatışmalarının öznesi olmuştur. Bu çalışma ‘ötekileştirilmiş coğrafyanın ötekisi’ bakış açısı ile Irak Türkmenlerinin tarihsel ve söylemsel olarak ötekileştirilmesi sürecini incelemeyi amaçlamaktadır.

Oryantalizm pratikleri Batılıların Doğu-Batı ayrımı üzerinden Batılı olmayanlarla olan ilişkilerini düzenleyen kültürel, anayasal ve ekonomik tutumlardan oluşur. Bu çalışma oryantalist pratiklerini iki yüz yıllık bir süreçte içselleştiren Orta Doğu coğrafyasının nasıl kendi ötekilerini yarattığını Iraklı Türkmenler özelinde ortaya koymaya çalışacaktır. Bu çerçevede, 25 Eylül 2017 Kuzey Irak referandumunun, öncesi ve sonrasındaki siyasi dinamiklerle birlikte, bu ötekileştirme pratiklerinin en belirgin biçimde kendini gösterdiği bir bağlam olarak üzerinde özellikle durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Irak Türkmenleri, Kerkük, Ötekileştirme, Kuzey Irak Referandumu.

ABSTRACT

Investigation Over Alleged Discrimination of Iraqi Turkmens
in Turkey and Iraq Pre and After Referendum

DEMİRÇİ, Canan

Master Thesis

Graduate School of Social Sciences

M.A. Political Science

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. C. Akça ATAÇ

June 2018, 94 pages

In order to examine the relationship between East and West, this study emphasizes the East-West distinction, starting from the Orientalist approach expressed in Edward Said's book "Orientalism" in 1978, and attempts to express the historical imperial interest relations that lie behind this distinction. Without a doubt, the Middle East comes at the beginning of the geographies where the distinction of East-West civilization shows itself most clearly by drawing boundaries. Since the nineteenth century, it has been the subject of the conflicts of interest of the imperial powers. The aim of this study is to examine the historical and discursive process against the Iraqi Turkmens.

The practices of orientalism consist of cultural, constitutional and economic attitudes that regulate the Westerners' relations with the non-Western through the Western-Eastern division.

This study will try to reveal to the Iraqi Turkmen how the geography of the Middle East, which internalized Orientalism practices within a period of two hundred years, created its own others. In this context, the political dynamics of the 25 September 2017 Northern Iraq referendum, before and after the referendum, will be particularly emphasized as a context in which these othering practices manifest themselves most prominently.

Key Words: Iraqi Turkmens, Kirkuk, Otherization, Northern Iraq Referendum.

TEŞEKKÜR

Yazım sürecinde her yazdığım cümlemi büyük bir titizlik ve özveri ile inceleyen, her zaman daha iyi olmam için emek sarf eden, öğrencisi olmaktan hep gurur duyacağım yol göstericim ve çok saygıdeğer danışmanım Sn. Doç. Dr. Akça Ataç'a,

Tüm bu serüvenin başından sonuna kadar dostluğunu ve desteğini hep hissettiğim, benimle yorulup benimle dinlenen meslektaşım Özgür Demir'e,

Yol arkadaşım Fatih Mursalođlu'na,

Beni bu yaşıma büyük çabalarla getiren, kendimi bildim bileli beni her konuda hep yüreklendiren, her anımda desteklerini esirgemeyen, tüm hayatımda olduğu gibi tezimde de emeği ve sabrı çok olan annem Prof. Dr. Jale Demirci'ye ve mesleğimi ve Şimdi de tez konumu seçerken örnek aldığım Uluslararası İlişkiler Uzmanı babam Hasan Demirci' ye sonsuz teşekkür ederim.

Bu tez, Saddam Hüseyin rejimi döneminde etnik kökeni sebebiyle, 1972 senesinde Kerkük'te işkence gören Babamdan ve onun anavatan özleminden esinlenilerek yazılmıştır.

Tüm Türkmenlere armađan olsun.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL BULUNMADIĞINA İLİŞKİN SAYFA	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
FİGÜRLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ	1

BÖLÜM I

'ÖTEKİ'VE 'ÖTEKİLEŞTİRME' KAVRAMLARI ÜZERİNE

1.1 'Öteki' ve 'Ötekileştirme' nin Tarihi	3
1.2 Avrupa'nın 'Doğu' Tanımı ve Şarkiyatçılık Kavramı	12

BÖLÜM 2

IRAK TÜRKMENLERİNİN TARİHİ VE IRAK DEVLETİ

2.1 Irak Türkmenlerinin Tarihi.....	23
2.2 Türklerin Irak Coğrafyasına Yerleşmeleri	25
2.3 Irak Devleti.....	31

BÖLÜM 3
REFERANDUM ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEMDE TÜRKMENLERE
UYGULANAN ÖTEKİLEŞTİRME POLİTİKALARI

3.1 Türkmenlere Uygulanan Ötekileştirme Politikaları.....	33
3.2 Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD)	39
3.2.1 İŞİD'in Türkmen Bölgelerindeki Faaliyetleri ve Sonuçları	44
3.3 Referandumlar	46
3.3.1 25 Eylül 2017 Kuzey Irak Referandumu	52
SONUÇ.....	58
KAYNAKÇA	61
EKLER	68
EK-1. ÖZGEÇMİŞ	69
EK-2. IRAK KRALLIĞI' NIN YAYINLADIĞI DEKLARASYON	71
EK-3. TELAFERLİ GÖÇMENLERİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI	77
EK-4. KERKÜK TÜRKÜLERİNDEN BİR ÖRNEK	78
EK-5. KERKÜK'TEN FOTOĞRAFLAR	79

FIGÜRLER LİSTESİ

Figür 1: Osmanlı subayları mezarlığı giriş levhası Kerkük, Irak.....	79
Figür 2: Danyal Nebi Türbesi ve Osmanlı subayları mezarlığı Kerkük, Irak.....	80
Figür 3: Kaleden Kerkük şehrinin görünümü, Irak.....	80
Figür 4: Kerkük Kalesi'nde yıkılan evler, Irak.....	81
Figür 5: Kerkük Kalesi içindeki yıkıntılar, Irak.....	81
Figür 6: Kerkük Kalesi içerisindeki Yeşil Türbe, Irak.....	82
Figür 7: Kerkük Kalesi içerisinden görünüm, Irak	82

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
C.	: Cilt
CIA	: ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı
IPC	: Irak Petrol řirketi
IKBY	: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
IKDP	: Irak Kürdistan Demokrat Partisi
IKYB	: Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği
İşİD	: Irak şam İslam Devleti
İD	: İslam Devleti
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MC	: Milletler Cemiyeti
s.	: Sayfa
USAD	: Uluslararası Sürekli Adalet Divanı
Yay.	: Yayını

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın amacı, Doğu – Batı ayrışmasıyla ortaya çıkan ve Irak'ta Türkmenlerin buldukları bölge ve yaşadıkları süreç itibariyle karşı karşıya kaldıkları “ötekileştirme” politikalarını incelemektir.

Dünya, kurulduğundan beri üzerinde yaşayan toplumların hakimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Musul vilayeti ve Kerkük de önceleri tarım, hayvancılığa elverişli arazileriyle, ticaret yolları üzerinde bulunmalarıyla önem arz ederlerken 19. yüzyılda petrolün ortaya çıkmasıyla dikkatleri daha fazla üzerlerine çekmişler, Orta Doğu'daki hakimiyet mücadelelerinin odağında yerlerini almışlardır. Türkmenler, 1926 Ankara Anlaşması ile Türkiye'den ayrılıp önce Manda yönetimindeki Irak, daha sonra da Bağımsız Irak sınırları içinde yaşamaya başladıktan sonra, sosyal, siyasi ve kültürel haklarının kullanımı konularında “ötekileştirme” politikalarına maruz kalmışlardır.

Tezde, birinci bölümde, “öteki”, “ötekileştirme”, “şarkiyatçılık” üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, Irak Türkmenlerinin tarihi, Türkmenlerin Irak coğrafyasına yerleşmeleri, Irak Devleti'nin kurulması ve bu devlet içinde Türkmenlerin yeri ana hatlarıyla anlatılmıştır. Üçüncü bölümde, referandum öncesinde ve sonrasında Türkmenlere uygulanan “ötekileştirme” politikaları üzerinde durulmuştur. Türkmenlerin tarihsel hakları ve bu hakların kaybedilmesi, IŞİD' in Türkmen coğrafyasına etkisi ve Irak'ın kuzeyinde yapılan referandum, Türkmenlerin ötekileştirilmesi bağlamında değerlendirilmiştir.

GİRİŞ

İnsanoğlunun çoklu kimlikleri vardır. Bireyin kendisinden olmayana yönelik düşünsel kıyaslaması yoluyla belirlediği farklılıkları zamanla doğal bir farklılıkmiş gibi benimsemesi ile kendi çoklu kimliğine karşıt çeşitli algılarının ortaya çıkması sürecine ötekileştirme denir. Toplumsal ilişkilerde öteki algısı önlenemez bir süreç olarak kabul edilse de bu algı üzerinden yapılan ayrımcılık doğal olmayan bir tercihtir. ‘Biz ve onlar’ karşıtlık dikotomisi aracılığıyla kendinden olmayanı “öteki” olarak inşa etme durumudur. Yapısal ve tarihsel kimlik oluşum süreçleri beraberinde mutlaka öteki kavramını da getirir. Kimlik nasıl bir inşa sürecinden geçmekteyse öteki de aynı sürece tabidir. Bu nedenle “öteki” üzerine yapılan çalışmalar tarihsel bir arka plana gereksinim duyarlar. Tarihsel olarak kendini ilk defa Doğu- Batı ayrışmasında gösteren ötekileşme / ötekileştirme bilinci, bütün toplumsal öncülere nüfuz etmiş sayısız karşılaşmanın çatışmaya dönüşmesinin temel sebebi olmuştur.

Kendini tanımlayabilme sürecinde her şey kendi zıddını benliğinde barındırdığından, öz kimliğe bir öteki gereklidir. Çünkü her “şey” özün ötekisiyle tanımlanır; aidiyet - kimlik kazanmanın anlamı “ötekinin varlığı” ile daha da kuvvetlendirilir. Eğer dünyanın tamamı tek bir medeniyet ya da ulustan oluşsaydı, öz kimliğin ne olduğunu ve diğerlerinden nasıl farklılaştığını tanımlamak gereksiz olacaktı. Bu bakımdan öz kimlik – öteki dikotomisinin tarihsel, kültürel ve işlevsel olarak nasıl ortaya çıktığını bize ilk defa gösteren şarkiyatçılık ve şarkiyat çalışmaları önemli bir bağlamdır.

Öteki zarar vermezken ötekileştirme zarar verir ve kin, nefret gibi insanda bulunan kötü duyguları tetikler. Bu da bu denklemin ayrımcılığa dayalı eylem ve politikalar gibi kötü sonuçlar doğurmasını kaçınılmaz kılar. Önlemenin tek yolu ise kimlik oluşumunun doğal bir parçası olan ötekiyi değilse de politika, eylem ve söylem içeren ötekileştirmeyi bitirmektir. Öteki ve ötekileştirme arasındaki bağın yanlış kurulması ve ayrımın tam yapılmaması sonucunda her ötekiye tam anlamıyla ortadan kaldırılması gereken düşman gözüyle bakılıyor olması tarihte ve günümüzde yaşanan sayısız ulus içi ve uluslararası çatışmanın sebebi olmuştur. Bu ayrım ve

okumalar doğru yapılırsa belki de öteki ve ötekileştirme okumaları zamanla bu sorunu çözebilecek bir nitelik kazanacaktır.

Bu çalışmanın amacı öteki kavramından yola çıkarak, Irak Türkmenlerine yönelik geliştirilmiş tarihsel ve güncel ‘öteki’ söylemleri çerçevesinde 25 Eylül 2017 referandumunu incelemektir. Bu inceleme yapılırken, Şarkiyatçılık çalışmalarının içerdiği şekli ile öteki ve ötekileştirme kavramlarından yararlanılmıştır. İkinci bölümde Irak ve Orta Doğu bölgesinin tarihçesinden bahsedilmektedir. Son bölümde ise mevcut durum üzerine bilgiler verilerek konu ile ilgili yorumum belirtilmektedir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde öteki ve ötekileştirme kavramlarının tanımı ve bu kavramların ilk olarak kimler tarafından kullanıldığı, Doğu Batı ayrışmasıyla kendini göstermeye başlayan tarihsel boyutunun Haçlı – Hilal Seferleri arasındaki ilişkisi tarihsel olarak ele alınacaktır.

İkinci bölümde Irak Türkmenlerinin tarihi hakkında genel bilgiler verilerek Türkmenlerin ilk olarak Irak coğrafyasındaki yerleşmeleri, Irak Devleti’nin kuruluşu sırasındaki ötekileştirme kavramları ve bu devlet içerisindeki Türkmenlerin yeri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde ise, Türkmenlere karşı uygulanan “ötekileştirme” politikaları incelenmiş, önce Araplar daha sonra da Kürtler tarafından “ötekileştirme” ye maruz kalan Türkmenlerin durumu değerlendirilmiştir.

BÖLÜM 1

'ÖTEKİ'VE 'ÖTEKİLEŞTİRME' KAVRAMLARI ÜZERİNE

1.1 'Öteki' ve 'Ötekileştirme'nin Tarihi

“Öteki” kavramının tarihsel, yapısal ve işlevsel temellerinden bahsetmek, kavramı anlamak ve açıklamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bunu yaparken kimlik tanımının öneminden ve tarihte kimliğin önem arz ettiği olaylardan yardım alarak bir analiz çerçevesi oluşturmak faydalı olacaktır. Bu bölüm kimliğin ve ötekileştirmenin tarihsel olarak neden önemli ve belirleyici olduğunu açıklama amacı taşımaktadır.

Öteki kavramı bir kimlik inşasıdır. Kimlik insanlığın gereksinim duyduğu epistemolojik ve ontolojik açıklamalardaki en önemli kavramların başında gelir. Öz kimlik ve karşısındaki öteki bireylerin ve grupların kendilerini ve gruplara ait alt kimliklerini tanımlamak için kullanılan temel düşünsel araçlar arasında en önemlisidir. İnsanlığın kendi güvenliği konusundaki temel endişesi bu kavramın gelişmesinde ve politika yapımında işlevsellik kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Thomas Hobbes ile özdeşleşen “insan insanın kurdudur” metaforunun da altında her şeyden önce güvenlik endişesi yatmaktadır. Kimlik, insanoğlunun başkalarıyla karşılaştığında kendini tanımlama sürecinin bir sonucudur. Bu sonuca ulaşırken, ‘ben kimim’ ve ‘biz kimiz’ soruları sorulur. Savaş ya da göç kaynaklı coğrafi nüfus hareketleri farklı kültürleri etkileşime geçirmiş ve farklılıklarının farkına vararak öz kimliklerini güçlendirecek bir öteki tanımlamak için etkileşime geçen bu kavramı kullanmaya başlamışlardır. Bu başlangıç kimlik kavramının önce beşerî sonra sosyal bilimlerin bir parçası haline gelmesinde ve kavrama olgusal gerçeklik kazandırmasında bir dönüm noktası olmuştur. Kimlik kavramı sayesinde öteki kavramını anlar, ötekiye karşı nasıl yaklaşmamız gerektiğini öğreniriz. Tarihsel ve yapısal çatışmalar içerisindeki etkileşim ve iletişim süreçlerini ‘öteki’ kavramı yardımıyla anlamaya çalışırız.

Kimlik kavramında ‘benden olan/olmayan’ dikotomisi kullanılır. Böylelikle de öteki kavramı, tarihsel süreçler içerisinde kimlik kavramını oluşturan unsurlardan olmuştur. Fakat kimlik kavramı zamanla evrilerek karşısındakini kendinden farklı görmek yerine, değersiz ve çoğu zaman düşman olarak görmek anlamına gelmeye başlamıştır. Bunun sebebi kültür çeşitliliğinin oluşmaya başlamasıdır.¹ Gramsci sivil toplum ve siyasal toplum arasında bir ayrım yapmaktadır. Bu ayrımın temelinde sivil toplumda zor kullanılmadan bir düzen kurulması var iken, siyasal toplumun temelinde durum pek de böyle değildir. Sivil toplumda “rıza” ile kültür işlenir, değişir ve gelişir, fakat siyasal toplumu kurarken devlet her zaman orduya, polise ve merkezi bürokrasiye ihtiyaç duyar. Toplumlar çeşitli kültürleri barındırır ve bazı kültürler diğerlerinin üstündedir. Gramsci’ nin baskı içeren hegemonya tanımı da tam bu noktada devreye girmektedir. Kültürel öncülük biçimi olan hegemonya, Batı’yı anlamak için çok önemli bir kavramdır diyen Said, bu kavram sayesinde Şarkiyatçılık’ın yapısal kalıcılığını sürdürdüğünü savunmaktadır. Said hegemonyayı Doğu ve Batı arasındaki farkı açıklamak için kullanmıştır. Said hegemonya kavramını Batı’nın sadece askeri ya da siyasi açıdan değil aynı zamanda toplumsal ve kültürel açıdan da kendini Doğu’ya karşı hegemon olarak gördüğünden bahsetmektedir. Bu da Şarkiyatçılık’ın yalnızca emperyalizmi meşrulaştırmak için ortaya atılmadığını ve yaşamın her alanına nüfuz ettiğini anlatmaktadır.² Çünkü farklılıkların ortadan kaldırılması, yani tek bir kültür olması durumunda, zamanla karşısında üstün olacağı bir öteki de olamayacağı için, bu noktada ötekileştirme kavramından söz edilemez. Öteki kavramı, karşıdakinin farklılığından beslenen bir kavramdır.³

Öteki; kültür, kimlik ve yaşadığı mekân olarak baskın siyasal, sosyal ve ekonomik söylemin farklı olarak işaret ettiği aktördür.⁴ Öteki kavramının Türk Dil Kurumundaki karşılığına bakacak olursak olumlama içermeyen bir kavram olarak karşımıza çıktığını görebiliriz. Öteki; “Sözü edilen veya benzer iki nesneden önem

¹ Nuri Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, Sitem Yayınları, İstanbul 2001, s.162, 199-200.

² Edward Wadie Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, 9. Baskı, (Çeviren: Berna Yıldırım), İstanbul 2016, s.16-17., Andrew N. Rubin "Edward W. Said (1935-2003)", *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, (Ed. Aytaç Yıldız), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007, s. 25.

³ Nuri Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, Sitem Yayınları, İstanbul 2001, s.162, 199-200.

⁴ Edward W. Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, 9. Baskı, (Çeviren: Berna Yıldırım), İstanbul 2016, s.35.

ve konum bakımından uzakta olan”, “öbür, diğer”, “mevcut kültürün içinde dışlanmış olan”⁵ şeklinde tanımlamıştır.

Etienne Balibar’a göre öteki kavramı, olmazsa olmaz bir ontolojik kavramdır. Çünkü toplum oluşurken bu kavramdan da destek alır. “Eğer ortada hiç siyah yoksa ya da bu rolü oynamak için sayıları yetersizse beyaz zenciler icat edilebilir.”⁶ Toplumların yaşadığı çatışma yaratacak sıkıntılar anlaşmazlıklar, toplum içindeki hâkim güç odakları, kendi iktidarlarının devamı için suçlanacak bir öteki ararlar ya da çoğunlukla yaratırlar. Çatışmanın ve ayrışmanın sorumluluk ve kabahati, ötekiye atfedilir. Çünkü ötekinin olması çatışmayı sakinleştirip, sosyal düzeni sağlamayı kolaylaştırır. Umberto Eco da Balibar’a tam bu noktada hak vererek “Düşman yoksa onu inşa etmek gerekir,” der.⁷ Düşman yoksa onu var etmek, güç odaklarının hem sosyal hem siyasi düzeni sağlamaları için gerekli bir araçtır. Şarkiyatçılık ve öteki kavramlarını beşerî ve sosyal bilimler için geçerli birer analiz bilimi haline getiren Edward Said, Filistin halkını seçilmiş kurbanların kurbanı olarak tanımlamaktadır. Yahudiler zulüm edildikleri bölgelerden kaçarak Orta Doğu’ya yerleşmeyi tercih etmiştir. Yerleştikleri bölgede ise Filistinli Arap halkları bulunmaktadır ve bu yeni yerleşimcilerden haz etmemişlerdir. Yahudilerin bölgede karşılaştıkları direnişe rağmen devlet kurabilmeleri ve Filistin ile yaşadıkları çatışmalar ise Balibar’ın ve Eco’nun şayet ortada bir düşman yoksa onun yaratılması gereken bir olgu olduğu düşüncesi ile örtüşmektedir.⁸

On dokuzuncu yüzyıl başında İngiliz Savaş Kabinesi Başkanı ve Balfour deklarasyonunun kurucu babası Arthur Balfour’un ötekileştirme politikasının yukarıdaki çerçeve içinde açıklanabilecek bir düşünsel yapısı vardır. Balfour Deklarasyonu’nun yarattığı ve yürüttüğü ötekileştirme politikalarında, Batı’yı hüküm veren, Doğu’yu hüküm alan taraf olarak belirtir. Bu da hüküm altında olan yani ötekileştirilen ülkelerin Batılılar için önem arz edebilecek nitelikteki tüm varlıklarının Batı’nın karar alma mekanizmalarına bırakılması şeklinde de açıklanabilir. İnsanlığın belli bir coğrafyadaki kısmının bu denli değersizleştirilmesi

⁵ *Türkçe Sözlük*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih-Yüksek Kurumu Yay., 10. Baskı, Ankara 2005, s. 1551.

⁶ Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, *İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler*, (Çev. Nazlı Ökten), Metis Yayınları, İstanbul 2000, s.46.

⁷ Umberto Eco, "Düşmanı İnşa Etmek", Yayın Tarihi: 20 Eylül 2014, <http://www.okuryazar.tv/umberto-eco-dusman-yaratmak/> (Erişim Tarihi: 19.11.2017).

⁸ Andrew N. Rubin, "Edward W. Said (1935-2003)", *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, (Ed. Aytaç Yıldız), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007, s. 19.

yahut öyle bir algı içinde sunulması, tanımlayan aktörün mutlaka kötü olduğunu değil, hegemon olanın politikalarını uygulanmakta ne kadar işlevsel olduğunun bir göstergesidir.⁹ On yedinci yüzyılda Westphalia Barış Anlaşması ile ortaya çıkan Self-Determinasyon politikası Avrupa’da halkların kendi geleceklerine karar verme hakkını tanımıştır. Bu politika Batılı ülkelerin Avrupa’yı şekillendirmelerinde büyük rol oynarken emperyal politikalarını da şekillendirmelerine neden olmuştur. Kolonyal politikalar güden Batılı ülkeler hedeflerini Avrupa’dan Doğu’ya çevirmiş, on dokuzuncu yüzyılda da Orta Doğu’yu hedef almıştır. Bu politika I.Dünya Savaşı sonrasında Wilson ilkelerinde de karşımıza çıkarak Batı’nın Doğu üzerindeki baskısı ortadan kaldırmayı ve Doğu halklarının kendi bağımsız yönetimlerine sahip olmalarını hedeflemiştir. Balfour deklarasyonu bu haliyle Wilson ilkelerinde de tekrar karşımıza çıkan Self-Determinasyon politikasına zıt bir anlayış sergilemektedir.

Harold W. Glidden’ nin, 1972 yılında yayımlanan makalesinde Arap toplumlarının davranış kalıplarını inceleyen sosyolojik bir çalışma yapmıştır. Arap kültürünün ayıplar, insani duyguların meydana getirdiği dürtüler ile donatıldığını; asla objektif ve barışçıl olamayacaklarını çünkü bu nosyonların onların doğalarında olmadığını; kendi güçlerini hissetmek ve göstermek için her zaman bir tebaa arayışında olacaklarını ve tebaaları olmadan hiçbir zaman kendilerini tam anlamıyla güce sahip hissetmeyeceklerini iddia etmiştir. Arapların, barış isterken bile kendi aralarındaki çekişmeler sebebiyle aslında bir şekilde hep savaşla iç içe olduklarını, bir şeyleri kazanmış olmak için onu kazanana kadar başvurdukları her türlü keyfi şiddet ve baskı uygulamasını meşrulaştırdıklarını ifade eden Glidden, Araplardaki yaygın dini inanç olan İslamiyet’in Arapları dört bir koldan ele geçirdiğini ve baskın utanç ve ayıp duyguları sayesinde kin, nefret ve intikam gibi duyguların her zaman ilk planda olduğunu bu sebeplerden dolayı da Arapların hiçbir zaman Batılılar gibi sulh içinde yaşayan ve olaylara objektif bakan insanlar olmadığını savunmaktadır.¹⁰

“Her tanım tüm mümkün olabilen öteki tanımlarla bağlantılı kılınmalıdır. Bir bireye ne gibi bir özelliğin atfedileceğini bilmek, diğer bütün birimlerin ne şekilde tasnife uğrayacağını bilmek demektir”. Johann Gottfried Herder yazmış

⁹ Edward W. Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, 9. Baskı, (Çeviren: Berna Yıldırım), İstanbul 2016, s.55.

¹⁰ Edward W. Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, 9. Baskı, (Çeviren: Berna Yıldırım), İstanbul 2016, s. 56-58.

olduğu “İnsanlık Tarihi Felsefesi” adlı eserinde ötekinin tanımını dost – düşman ayrımıyla yapmıştır. Ötekileştirilenin, ötekileştirenin bir mensubu olmadan anlayamayacağını savunmaktadır. Doğu Batı ayrımını oluşturan önemli aydınlanma sonrası düşünürlerinden Herder’e göre, Doğu Batı arasındaki ayrım ancak aralarındaki pek çok konuda oluşan çatışma ve doktrin sınırlarını aşmakla mümkün olabilir. Ancak o zaman aralarındaki farkında olmadıkları bağlar gün yüzüne çıkabilir. Bunu tarihte yapabilen nadir insanların olduğunu belirten Herder, 1799 yılında Mısır’ı işgal ederek Şarkiyatçılık’ı tarihsel olarak başlatan Napolyon’un bu bağı kurduğunu ve başarısının belli bir bölümünü buna borçlu olduğunu ifade eder. Sanat bağlamında ise Mozart’ın eserlerini örnek olarak kullanmıştır. Örneğin, Sihirli Flüt ya da Saraydan Kız Kaçırma Batı ile Doğu’nun arasında bir bağ kurmakla kalmayıp Doğu’daki insanların insanlık anlayışını işleyerek aralarında istenirse kurulacak bağın ne denli kuvvetli olabileceğini göstermiştir. Başta belirttiğimiz öteki ile, ötekileştirmenin aynı olmadığı bu argümanlar ile birlikte açıkça görülmektedir.¹¹

Schnopper ise “Öteki” yi açıklarken insanın kültür temelini ele alınması gerektiğini ve bu minvalde ilerlenirse ancak ötekinin tam olarak anlaşılabilirliğini, ben ve öteki ayrımının tam olarak burada oluşmaya başladığını belirtmektedir. İnsanların öz kültürlerinde kendilerini yücelttiğini ve karşı tarafı düşük bir değerde görerek ötekileştirdiğini savunan Schnopper ötekileştirmeyi yapan tarafın eksik kalan yanlarını, ötekileştirilen ile açıklamaktadır.¹²

Türkiye’deki öteki yazımına katkıda bulunanlardan Fuat Keyman ise, ötekiyi kültürel bir nesne olarak açıklarken, ötekinin ancak ne olduğunu değil ne olmadığını anlayarak tanımlanabileceğini savunur.¹³ Öteki kavramının medeniyetlerin oluşumunda; bireysel ve toplumsal kimliklerin inşasında oynadığı rolü anlayabilmek için tarihsel bir yaklaşım şarttır. Avrupa’da ötekileştirme kavramının görünen yüzü yani Batı’nın doğu algısı, barbar kelimesinin etimolojisi ile açıklanabilir. Kelimenin

¹¹ <http://www.kitapso.com/kitaplar/siyasi/11/edward-said-oryantalizm-ebook.pdf> sayfa:74

¹² Dominique Schnopper, *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde “Öteki” İle İlişki*, (Çev. Ayşegül Sönmez), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s 25-27.

¹³ Fuat Keyman, “Farklılığa Direnmek: Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Öteki' Sorunu”, *Oryantalizm Hegemonya ve Kültürel Fark*, (Derleyenler: Fuat Keyman, Mahmut Mutman, Meyda Yeğenoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 71-106; Mutman, Mahmut, "Oryantalizmin Gölgesi Altında: Batı'ya Karşı İslam", *Oryantalizm Hegemonya ve Kültürel Fark*, (Derleyenler: Fuat Keyman, Mahmut Mutman, Meyda Yeğenoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 71-106; Yeğenoğlu, Meyda, "Peçeli Fateziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark", *Oryantalizm Hegemonya ve Kültürel Fark*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 71-106.

aslı *barbaroi*, anlamı ise Yunanca bilmeyen insan anlamına gelmektedir. Bu kullanılan kavram Yunanlıların kendilerine ait üstün bir algı geliştirdiklerini, karşılarındaki insanların dil becerileriyle akıllarını ölçüp ona göre değerlendirdiklerini ve Yunanca bilmeyenlerin onlardan çok daha aşağı statüde tanımlandıklarını gösterir.¹⁴ O dönemde Yunanca bilmeyen insanların, matematik ve felsefe de bilemeyecekleri varsayımı ve onların ötekileştiği yazılı eserlerinde kendini göstermiştir.

Mitoslar, dünyanın yaratılışından önceki gerçek üstü dönemden itibaren Tanrıların kendi aralarındaki ve yaratılıştan sonra Tanrılar ve insanlar arasındaki masalımsı stereotiplerdir. Ötekileştirme araçları bu anlatılarda çok yaygın bir biçimde kullanılır. İlk bilinen örnek Tanrıça Avrupa'nın hikayesidir. Tanrı Zeus Tanrıça Avrupa'yı (*Europa*) görür ve âşık olur. Karısının durumu anlamasını istemeyen Zeus, sarı renkli bir boğa kılığına girer. Tanrıça Avrupa'ya kendini sevdirmeye başlar ve bu esnada Zeus, Tanrıça Avrupa'yı kaçıtır. Bu yolculuk esnasında Aşk Tanrısı Eros, denizden Tanrı Poseidon ve eşi de onların yanında olur ve onları korurlar. Önce Lübnan'a gitseler de bu yolculuk Girit'de son bulur. Tanrıça Avrupa ve Zeus'un üç çocuğundan biri olan Minos, Girit uygarlığının kurucusu olur. Öncesinde sadece hayal edilen Yakın Doğu ile Batı'nın yakınlaşması, bu noktada başlar.¹⁵ Edebiyatta ötekinin erken örneği Homeros'un yazdığı İlyada ve Odessa 'da Batı- Doğu ayrımı Truva- Akha Savaşı üzerinden anlatılır. Homeros bu savaş için yaptığı tanımlamada karakter özellikleri aynı iki toplumun siyasi kimlik olarak ayrıştığını ve bu da Olimpos Tanrılarının ikiye ayrılmasına sebep olduğunu yazmıştır. Truva Savaşı, Truvalı Paris'in Helena'yı kaçırmayı ile başlamış Truvalılar ve Yunanlılar arasında çok çekişmeli bir çatışma şeklinde gerçekleşmesinin ardından Yunan galibiyetiyle sonuçlanmıştır.¹⁶

Truva – Akha Savaşı ve Helen – Pers Savaşları gibi, medeniyet tarihinde yerini almış önemli olaylar, Avrupa'nın bugünkü Avrupalı algısını, yani öz kimliğinin, oluşmasının temelini attığı kabul edilir. Truva Savaşı, Helen – Pers Savaşı, Roma İmparatorluğu'nun Doğu Batı ayrımına yenik düşüp Bizans ve Roma

¹⁴ <https://www.quora.com/What-is-the-difference-between-etnoy-and-barbaroi> (Erişim: 17.11.2017)

¹⁵ Hentsch Thierry, *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*, Metis Yayınları, İstanbul 1996, s. 24-25; Turhan Yörükan, "Zeus'un Aşklarıyla Akdeniz'de Kurulmak İstenen Sosyo-Kültürel ve Politik İlişki Ağı", *Doğu Batı*, 2005, S. 34, s. 13-46.

¹⁶ Donna Rosenberg, *Dünya Mitolojisi*, İmge Yayınları, İstanbul 2000, s. 69-132.

olarak ayrılması ve İstanbul'un Türkler tarafından ele geçirilmesi medeniyet tarihinin modern çağ öncesindeki kırılma noktaları olarak gösterilebilir. Truva Savaşı'ndan sonra gerçekleşen Helen – Pers Savaşları Doğu ve Batı ayrışması üzerinden kendini gösteren ötekileştirme sürecini başlattığı gibi pekiştirmiş ve modern çağdaki medeniyet algılarını da şekillendirmiştir.¹⁷ On dokuzuncu yüzyılda arkeolojinin ortaya çıkışına kadar tarih yazımında Truvalılar Asyalı, Yunanlılar Avrupalı prototipleri olarak karşımıza çıkmışlardır. Bu nedenle Truva – Yunan Savaşı tarihte ilk Doğu Batı çatışması olarak yerini almaktadır.

Helen – Pers Savaşı kültürleri ve toplumsal yapıları taban tabana zıt olan Asya ile Avrupa'nın Akdeniz kıyılarındaki savaşı olarak ele alınabilir. Akdenizlilere bakıldığında bir düzen kurduklarını ve insanların bu kurulan şehir yapısına uyumlu davrandığı görülürken, coğrafi yapılarının ve iklimin de etkisiyle Asyalılar için aynı durum söz konusu değildir. Asyalılar çalışkan ve zeki olmalarına rağmen atik değillerdir. Helenler kendilerinde tüm iyi özelliklerin toplandığını savunup kendilerini 'öteki'lerden fazlasıyla üstün tutmakta ve Avrupalı algısının oluşumundaki erken dönem örneklerini veriyorlardı. Bununla birlikte Asyalılar için günümüzde de geçerli olan köle algısının da aynı dönemde paralel olarak inşa edildiğini görürüz. Aristoteles eserlerinde Asyalılardan ziyade Helenleri daha üstün tutan bir söylem benimsemiştir. Aristoteles, Aristophanes ve Xenophon'un yazdığı eserler de tarihsel 'öteki'yi somutlaştırmakta büyük etki sahibi olmuştur.¹⁸

Tüm bu bağlamlarda Helen -Pers savaşı, Doğu ve Batı'nın sınırlarının yaklaşmasına ve aralarındaki 'öteki' söyleminin kronolojik ve yapısal temellerinin atılmasına sebep olmuştur. Batı ve Doğu'nun ayrılmasındaki diğer kırılma noktası ise Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesidir. Bizans ve Roma olarak ikiye ayrılan imparatorluk Doğu ve Batı ayrımının kültürel olduğu kadar coğrafi olduğunun en belirgin kanıtıdır. Sınırları optimum noktanın ötesine genişleyen her imparatorluk gibi, Roma İmparatorluğu da yönetsel bir zorluk yaşamaya başlamıştır. Roma İmparatorluğu'nun yaptığı en büyük ayrımlardan birisi Akdeniz sınırları dışında kalan herkesi kültürel, coğrafi ve siyasi açıdan ötekileştirmiş olmasıdır. Bu ayrım günümüze kadar taşınmış medeniyetler arası ilişkilerde belirleyici olan bir ayrımdır.

¹⁷ John Bagnell Bury, *The Ancient Greek Historians*, Adamant Media Corporation, London 2005, s.51-53.

¹⁸ Aristo, *Politika*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983, s.207.

Roma'nın bölünmesi Batı'dakilerce Doğu'nun kaybedilmesi biçiminde kabul gördüğü için, zihinlerindeki olumsuz öteki algısının oluşumuna katkıda bulunmuştur.

19

Katolik, Ortodoks ve ardından Müslüman olmak üzere din temelli yeni kimliklerin ortaya çıkması ötekileştirmenin yavaş yavaş dine de nüfuz ettiğini gösterecektir. Sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda başlayan bu tartışmaların Müslüman ve Hristiyan toplumlar arasında sıkça görüldüğünü ve Haçlı Seferleri'nin iki din arasındaki ayrımı tarihsel ötekiyi besleyerek büyük bir uçuruma dönüştürdüğünü görmekteyiz.²⁰ Müslüman ve Hristiyan toplumlar arasında sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda yaşanan din savaşlarının ve özellikle Haçlı Seferleri'nin iki din arasındaki ayrımı tarihsel öteki ile besleyerek, Papa'nın emri ile Batı, Doğu'ya hem düşman bir dinin mensubu hem de kutsal yerlerin sahibi olduğu için seferlere başlamıştır. Doğu'da bu seferlerden sonra önüne geçilemez bir gerileme süreci başlamıştır.²¹ Sekizinci yüzyıldan on altıncı yüzyıla kadar süren bu çatışma ortamı iki medeniyet için de zorlu ekonomik, politik ve kültürel koşulları beraberinde getirmiştir. Bu seferler etkisini bugün dış politika söylemlerinde de gördüğümüz Haçlı-Hilal dikotomisinin de kaynağıdır. Sürüp giden çatışmaların arka planında Hristiyan toplumları dikkatini fiziksel dünyaya, gelişmelere ve metafiziğe yöneltmeyi tercih ederken, İslam dünyası ise İbn-i Arabi, İbn-i Sina, Farabi ve İbn-i Haldun gibi tasavvuf, fıkıh ve sosyal bilim uzmanları yetiştirmiştir. Bu noktada ötekileştirmenin iki taraflı gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Araplar, Avrupalılara karşı iman/imansız zihniyeti ile bakmakta ve bilimsel modernizmden uzak olduklarının farkında olmalarına rağmen, kimliklerini kaybetmemek adına Avrupa' modernizmine yanaşmamaktaydılar.²²

İstanbul, Fatih Sultan Mehmet tarafından 1453 yılında fethedildikten sonra Batı, Sultan Mehmet' e Müslümanlığı bırakıp Hristiyanlığa geçmesi için pek çok sefer davette bulunmuştur. Çünkü kiliseler dördüncü yüzyılda ayrılmaya başlamış ve

¹⁹ Thierry Hentch, *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*, Metis Yayınları, İstanbul 1996, s. 24-25; Turhan Yörükkan, "Zeus'un Aşklarıyla Akdeniz'de Kurulmak İstenen Sosyo-Kültürel ve Politik İlişki Ağı", *Doğu Batı*, S. 34, Ankara 2005, s. 24, 30, 34.

²⁰ Yasin Ceylan, *20. yüzyılın Son Çeyreğinde Müslümanların Hristiyan Dünyası Karşısındaki Tavrıları*, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, *Doğu Batı*, Yıl:1, S: 2, Şubat Mart Nisan, Ankara 1998, s 89-91.

²¹ Edward W. Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, 9. Baskı, (Çeviren: Berna Yıldırım), İstanbul 2016, s.180

²² Amin Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, Telos Yayınları, İstanbul 1998, s.338-339.

tüm Hristiyanları tek çatı altından tutmak zorlaşmıştı. Papa II. Pius'da eğer tekrar Asya'yı yani İstanbul'u Hristiyan yapabilirse Hristiyan halkı tek bir şemsiye altında toplama ihtimalinin artacağını düşünerek Fatih Sultan Mehmet'e bir mektup göndermiştir. Bu mektupta Papa, Fatih Sultan Mehmet'e Hristiyan ayinlerini, vaftizi ve İncil'i kabul etmesi şartıyla, onu zamanın en güçlü ve en büyük insanı yapacağını söylemiştir. Papa mektupta böylece Fatih Sultan Mehmet'i dünya hükümdarı yapabileceğini söylemiştir. O zaman savaşla kazandığı topraklara bunları yapması durumunda hak ile sahip olacağına ve tüm Hristiyan aleminin de ona saygı ile bakacağına inandığını belirtmiştir.²³ Bu mektupta yazanlar ve II. Mehmet'in kendine Kayzer unvanını atfetmesi, Roma İmparatorluğu'nun varisi olarak gördüğünü doğrular niteliktedir. Bu durum iki yakanın birleşeceğini belli eden bir girişim olarak adlandırılabilir. ²⁴ Haçlı-Hilal çatışmasının yükseliş noktası Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşanmıştır. 1520 yılında I. Süleyman'ın Belgrad'ı fethinden itibaren Belgrad, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'ya karşı yapılan seferlerde kullandığı en önemli üssü haline gelmiştir. Belgrad'ın stratejik olarak önemi Osmanlılar tarafından kullanılan adıyla da vurgulanmıştır. "Cihad Evi-Kapısı" anlamına gelen "Belgrad-ı darü'l cihad" adı Batı inançlarına karşı yürütülen cihad anlayışının boyutlarını da göstermektedir. 1526 yılındaki Mohaç Meydan Muharebesi sonrasında Macaristan Krallığı'nın büyük bölümünün Osmanlı himayesine geçmiştir. Bu savaş sonrasında Osmanlı ile Avusturya karşı karşıya gelmiş ve Belgrad 350 yıla yakın süren bir mücadelenin ana üssü haline gelmiştir. ²⁵

Osmanlı'nın gerilemesi 1683 II.Viyana Kuşatması ile başlar; 1699 Karlofça ile açığa çıkar. II.Viyana Kuşatması tarihteki son Haçlı-Hilal çatışmasıdır.²⁶ Osmanlı Devleti artık Batı'nın içinde bir korku değil "öteki" ye duyulan merakı uyandırmıştır. Anlama girişimi düşünce boyutunda Aydınlanma felsefesi kapsamında gerçekleşmiştir. Aydınlanma'nın ötekisi despotizm ve Sultanizm ile bütün toplumsal sözleşmelere aykırı Osmanlı İmparatorluğu'dur. ²⁷ Şimdi bile hala faaliyeti devam eden, şark araştırma merkezleri kurarak ötekinin içindeki asıl saklı olan, kendilerine

²³ Richard W. Southern, *Orta Çağ Avrupasında İslam Algısı*, Yöneliş Yayınları, (Çeviren: Ahmet Aydoğan), İstanbul 2001, s.100-101.

²⁴ Halil İncancık, *Turkey and Europe in History*. Eren, İstanbul 2006, s.43.

²⁵ Selim Aslantaş, "Begrad-ı Dârü'l-Cihâd", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011, Güz (15), s. 13

²⁶ Halil İncancık, *Age.*, s. 31-47.

²⁷ Aslı Çırakman, "From Tyranny to Despotism: The Enlightenment's Unenlightened Image of the Turks," *International Journal of Middle Eastern Studies*, 33/1, 2000 s.49-68.

benzer ya da farklı, öğrenilmeye müsait ne varsa araştırmaya başlamışlardır. Bu araştırma kurumlarının önde gelenleri Asya Derneği, Kraliyet Asya Derneği, Alman Şark Derneği, Amerikan Şark Derneği gibi kurumlar olmuştur.²⁸

Avrupa ile Orta Doğu'yu bir kez daha karşı karşıya getiren 1916 Sykes-Picot antlaşması, İngiltere ve Fransa'nın 1.Dünya Savaşı sonrasında Orta Doğu bölgesindeki Osmanlı toprakları üzerinde kontrolü elde ettikleri bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu antlaşma ile Batı Doğu'yu sosyal, kültürel ve diplomatik alanlarda medeniyet anlayışlarını empoze ederek, Doğu ve Müslüman güçlerin dahil olmadığı salt bir Batı devletleşmesi oluşturarak, Doğu medeniyetlerini 'öteki' olarak şekillendirmeye başlamıştır. Sykes-Picot antlaşmasına göre Bağdat, Basra ve Güney Mezopotamya İngiliz mandası, Lübnan ve Suriye Fransa mandası himayesine geçmiştir. Anlaşmaya göre bölünen bölgelerde yaşayan halkların etnik ve kültürel farklılıkları göz önüne alınmamıştır, bu nedenle bölge halkları arasındaki farklılıklar hem yerel yönetimlere hem de manda yönetimlerine karşı ayaklanmalara neden olmuştur. Fransa ve İngiltere arasındaki yönetim farklılıkları göz önüne alındığında ise "öteki" anlayışları manda yönetimleri üzerinden görülmektedir. Özellikle Fransa'nın Suriye ve Lübnan üzerinde izlediği 'böl ve yönet' politikası yerel halkın Hristiyan-Müslüman ayrımını şiddetli bir şekilde yaşamasına neden olmuştur.²⁹

1.2 Avrupa'nın 'Doğu' Tanımı ve 'Şarkiyatçılık' Kavramı

"... güneşe baktığımızda bizden yaklaşık 200 feet uzaklıkta olduğunu hayal ederiz, ama bizim yanılmamız sırf onu böyle hayal edişimizden kaynaklanmaz, güneşi böyle hayal ederken onun gerçek uzaklığını ve onu böyle hayal edişimizin nedenini bilmememizden kaynaklanır. Hatta sonradan güneşin dünyanın çapından 600 kez daha uzak olduğunu öğrensek bile yine de bize yakın olduğunu hayal ederiz; çünkü güneşi bize bu kadar yakın olarak hayal edişimizin nedeni onun gerçek uzaklığını bilmememiz değil, bedenimizin güneşin etkisinde olduğu sürece aldığı halin güneşin

²⁸ Edward W. Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, 9. Baskı, (Çeviren: Berna Yıldırım), İstanbul 2016, s.52-53.

²⁹ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, Cilt I:1914-1980, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992, (8. Baskı) S.126.

özünü içermesidir.” (Spinoza 2011: 250-251).³⁰ Spinoza’ nın bu görüşüne göre bir durumun gerçekliği ile bizim bunu algılamamız arasında doğrudan bir bağlantı yoktur. Gerçekte olan bizim söz konusu duruma ne kadar maruz kalmamız ile ilgilidir. Ötekileştirme konusu da bu şekilde açıklanabilir; ötekileştirmeye maruz kalmadan onun varlığını ya da yokluğunu tartışmak mantık dışıdır, bu nedenle ötekileştirme konusunu en iyi anlatabilecek olan ona maruz kalandır. Ötekileştirme yok diyebilmemiz için öncelikle ona maruz kalmamış olmamız gerekir, Ötekileştirme var diyebilmemiz için ise ona maruz kalmamız gerekir, fakat bunun ölçütü bu duruma hangi düzeyde maruz kaldığımız ile ilgilidir. Bu durumun yanılığın olup olmadığını açıklayabilecek tek kişi bu durumu hayatının bir bölümünde yaşayan bir kişidir.

Bu bölümde “Öteki” kavramının modern dünya düşünürleri tarafından kullanılmasına yön veren Avrupa’nın Doğu tanımını ele alacağız. Bunu yaparken ön bilgi olarak Avrupa’da doğan Doğu ve Batı kimliklerinden bahsederek, Avrupa’nın kendisini tanımlamada Doğu’yu nasıl şekillendirdiğine değineceğiz. Öncelikle modern Batı tanımından kısaca bahsettikten sonra, “Şarkiyatçılık” kavramını ele alan düşünürlere değinerek Edward Said’in Batı’ya yönelik eleştirel olarak öne sürdüğü ‘şarkiyatçılık’ konusunu ele alacağız.

Başlarken Avrupa Merkezilik akımının on sekizinci yüzyıl rasyonalizmi sonrasında yaygınlaştığını belirtmek gerekir. Avrupa’nın, hemen her dönemde çeşitli tanımlara sahip olması onun sınırları ötesinde karşılaştığı aktörler ile belirlenirken, Avrupa’nın sınırları bu aktörler ile girdiği etkileşimlere göre şekillenmiştir. Avrupa’nın karşılaştığı Moğol istilaları, Osmanlı’nın Balkanlar’a ulaşması, Faşizm ve Komünizm gibi ideolojiler tarafından ayrılıklara düşmesi bu sınırların çizilmesinde büyük rol oynamıştır. Cologero’ ya göre “Avrupa ne olmasını istiyorsak o’dur”.³¹ Yirminci yüzyıla kadar Avrupa’nın kendi içerisinde de farklılıkları barındırması Avrupa tanımının yapılmasını zorlaştırmaktadır. Napolyon Fransa’sının, Hitler Almanya’sının ve Stalin Rusya’sının içinde bulunduğu bir coğrafya olan Avrupa’nın birlik ve bütünlük içinde olduğunu ön görmek yirminci

³⁰ Mehmet Fatih Elmas, “Araştırma Makalesi Spinoza’nın Antropomorfizm Eleştirisi Ya Da Aklın Hayal gücünü İfşası Üzerine”, s.4 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/271124> (Erişim Tarihi: 27.11.2017).

³¹ Aslı Çırakman, "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkeziliğe", *Doğu Batı*, Yıl: 4, S:14, Şubat Mart Nisan, Ankara 2001, s. 28-29.

yüzyıla kadar bütün tarihçilerin şüpheyile yaklaştığı bir konu olmuştur. Ancak yirminci yüzyılın ortasından itibaren Avrupa Birliği'nin kuruluşu coğrafya içerisindeki dini, etnik, yapısal ve sosyal farklılıkları göz ardı edebilen bir tabloyu önümüze getirmektedir. Avrupa'yı Avrupa olarak gösterenin geçmişindeki Yunan ve Roma mirası ve Endüstri Devriminin bu bölgede gerçekleşmiş olduğu şüphesiz birçok tarihçi tarafından ortak kimlik olarak kabul edilen konulardır, ancak Avrupa Merkezci yaklaşımın Doğu-Batı ayrımı konusuna değinildiğinde bir önceki bölümde de tartışıldığı gibi on sekizinci yüzyıldan da eski bir tarihinin olduğu açıktır. Avrupa'nın tanımı yapılırken Avrupa olmayanın tanımının da yapılması gerektiğinden Avrupa olmayanın sınırları ve tanımları değişkenlik gösterdiğinden Avrupa'nın da kendi öz tanımlaması değişmektedir.³²

Doğu'nun fark edilmesi ve bu bölge üzerinde çalışmaların başlama süreci çok uzun yıllar sürmüştür. Bunun sebebi o dönemde teknik konularda yeterince gelişmemiş olmalarıydı. Bu sebepten dolayı da Asya'ya hiçbir zaman tam hakimiyet kuramamışlardır. Batı medeniyetleri, Roma İmparatorluğu zamanında, şu an Orta Doğu olarak tanımlanan bölgeyi Doğu olarak tanımlamaktaydı. Batılı kaşifler Doğu'yu keşfetmeye, Asya'yı görmeye ve anlamaya başladıklarında, Doğu olarak tanımlanan bölge hakkındaki anlayışlar yerini temelini hakikatten alan fikirlere ve algılara bıraktı. Kelime anlamında bakıldığında Orientalist kelimesinin ilk kez 1779 yılında, Edward Pocock ile ülke bazlı bakıldığında İngiltere'den hayatımıza girmiştir. İkinci olarak 1799 senesinde Fransa'da kullanılmaya başlanmış, 1838 yılında Fransız Dil Akademisi'nin sözlüğüne girmiştir. Bu dönemde Oryantalizm gerçek manasıyla Doğu'nun araştırılması ve anlamlandırılması amacıyla kullanılmış ve bu kavram bu haliyle lügatteki yerini almıştır.³³

Bu kavram eleştiri ve sosyal bilimler dalı altında incelenmesine rağmen bilim dalı diyebileceğimiz gibi, söylem tarzı, ideoloji ya da dünya görüşü olarak da ele alınabilmektedir. Bunun nedeni şarkiyatçılık kavramının değişime çok müsait, sürekli kendini yenileyen ve farklılaşmaya çok açık bir kavram olmasıdır. Bu özelliğinden dolayı şarkiyatçılık kavramının kelime köklerinin tarihte de bir yeri vardır, fakat tam olarak ne zaman başladığı ve nasıl şekillendiği konusunda uzmanlar

³² Aslı Çırakman, "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkezçiliğe", *Doğu Batı*, Yıl: 4, S:14, Şubat Mart Nisan, Ankara 2001, s.31.

³³ Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, Küre Yayınları, (3.Baskı), İstanbul 2010, s.3.

ve tarihçiler arasında bir görüş birliği yoktur. Bu durumun kavramın tanımlamasında bir karışıklık yaşatması beklense de tanımlanması açısından bir karışıklık yaşanmamış, kavramın herkesin kullanımındaki genel hali ‘Batının Doğuyu tanımlama aracı’ şeklindedir.

Edward Said 1978 yılında yazmış olduğu, bu yıl 40. yılı olan Şarkiyatçılık kitabıyla, bu kavrama bambaşka bir bakış açısı getirmiş ve kavramla özdeşleşen isimlerden birisi olmuştur. Said bugüne kadar kavramın olumsuz anlaşılan bir açısının olmadığını savunan Batılı yazarların aksine, bu kavramın olumsuz bir anlam taşıdığını ötekileştirmeye çok açık olduğunu ifade etmiştir. Said’e göre “Oryantalizmin asıl hedefi, Batı kültürünün Müslüman Doğu’ya temsilinde, baskıcı ve zorlayıcı olmayan bir bilgi ve güç formu için gerekli şartların oluşmasını sağlamaktır”.³⁴ Tam olarak problemin “öteki” den dolayı değil ötekileştirmeden dolayı ortaya çıktığını ve batının yaratmış olduğu oryantalizm kavramıyla ayrımların üzerini örtmeye çalıştığını ancak kavram derinlemesine incelendiğinde her şeyin başta Batı tarafından ayrıştırılarak daha sonrasında da bu ayrımı incelemek üzerine kurulduğunu vurgulamıştır. Said’in tanımına göre Oryantalizm, Batı’nın Batı dışındaki tüm toplumların araştırılması, yönlendirilmesi ve bu toplumlarda yeni bir düzen oluşturularak lazım olduğunda kullanılması şeklinde tanımlamıştır.³⁵ Aynı zamanda Said, Batı tarafından Doğu’yu kapalı bir alan olarak betimlediğini ve Avrupa’nın çeşitli kavramlar ve planlarla Doğu’yu adeta bir satranç oyunuymuşçasına şekillendirdiğini ifade etmektedir.³⁶

Gramsci sivil toplum ve siyasal toplum arasında yaptığı ayrımın temeline şarkiyatçılığı da yerleştirirken, sivil topluma zor kullanılmada adı geçen sömürgecilik noktasından bahsetmektedir. Kimliklerin oluşturulması için farklı bir kimliğin önceden oluşmuş olmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Batı da kendi kimliğini oluşturmak için bir karşı kimlik olarak Doğu’yu yaratmıştır. Bu kimlik Batı için hem öteki olmuş hem de inceleme alanı ve kolonyal planlarını gerçekleştirmek için Batı’ya bir saha oluşturmuştur. Bunun devamında ise şark giderek farklılaştırılmış, şarklaştırma başlamıştır. Doğu’nun Batı’dan aşağıda ve aciz görülmesindeki en

³⁴ Andrew N. Rubin, "Edward W. Said (1935-2003)", *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, (Ed. Aytaç Yıldız), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007, s. 32.

³⁵ Sezgin Kızılcılık, *Küreselleşme ve Sosyal Bilimler*, Ankara, Anı Yayınları, 2003, s.11-19.

³⁶ Edward W. Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, 9. Baskı, (Çeviren: Berna Yıldırım), İstanbul 2016, s.72.

büyük sebeplerden biri de o dönemde Müslümanlığın ortaya çıkmasından sonra sekizinci ve on dördüncü yüzyıllar arası dışında Batı'nın genel olarak Doğu'dan daha güçlü olmasıdır. Dini boyutta ise Müslümanları her daim aşağılayıcı söylemlerde bulunan Batı, Muhammetçilik diyerek aşağılama çabasında olduğu Müslümanlığı da kendinden aşağıda görüp, uydurma şeklinde yorumlamıştır.³⁷ 2006 yılında Papa XVI. Benedict Almanya'da bir üniversitede yaptığı 11 Eylül eylemlerini ele alan konuşmasında Bizans İmparatoru II.Manuel Paleologus'un İslam dünyasına karşı dile getirdiği eleştirisinden alıntı yapmıştır: “Muhammed'in getirdiği yeni bir şey gösterin. Bulacağınız tek şey kötülük ve insanlık dışılıktır; mesela, vazettiği inancı kılıç yoluyla yayma emri.” Paleologus' un bu eleştirisine ek olarak Papa, “şiddet yoluyla İslam dinine geçmenin hem mantığa hem Tanrı'nın doğasına aykırı olduğunu” söylemiştir. Bu eleştiri İslam dünyasının Batı tarafından “kötü olan” olarak işaret edildiğini gösterirken günümüzde de bu düşüncenin devam ettiğinin sinyallerini vermektedir.

Said bu kavramların Batı yönetiminde ve onlardan çıkan kavramlar olduğunu savunduğundan dolayı, bu kavramların Doğu'nun tüm sistemini kontrol ve organize ettiğini savunmaktadır. Bu durumu da “Bazı belirgin ve ayrışık nesnelere zihin tarafından üretildiğini, nesnel varoluşa sahip gibi görünseler de bu, nesnelere ancak kurmaca bir gerçekliklerinin olduğunu savunmak pekâlâ mümkündür.” şeklinde yorumlamıştır.³⁸ Said'in görüşüne göre “Şark Avrupa'nın sadece komşusu değildir. Avrupa'nın en büyük, en zengin, en eski sömürgelerinin mekânı uygarlıkları ile dillerinin kaynağı kültürel rakibi en derin en sık yinelenen öteki imgelerinden biridir.” Emperyalizmi meşrulaştırma amacı olan şarkiyatçılık, sömürgeciliğin zirveye çıktığı dönemlerde İngilizlerin Doğu için kurmuş olduğu “müttefikiniz sizin istediğiniz ülkeyi isterse ya o bölgeyi işgal edersiniz ya geri çekilirsiniz ya da paylaşma yolları ararsınız” şeklindeki yaklaşımı Doğu'nun Batı'nın zihnindeki algısının nasıl olduğunu fazlasıyla tanımlamaktadır.³⁹ Şarkiyatçılık isimli kitabında, Batı'nın Doğu'yu ötekileştirirken aslında Batı'nın kendini yansıttığını, çıkarları doğrultusunda ülkelerdeki rollerini şekillendirdiğini, olması gerekeni kurduktan

³⁷ Edward W. Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, 9. Baskı, (Çeviren: Berna Yıldırım), İstanbul 2016, s.70-76.

³⁸ Edward W. Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, 9. Baskı, (Çeviren: Berna Yıldırım), İstanbul 2016, s.80-81

³⁹ Edward W. Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, 9. Baskı, (Çeviren: Berna Yıldırım), İstanbul 2016, s. 51.

sonra bu doğrultuda devam ettiğini, bunu her zaman Batı'nın kendini bilerek yapmadığını ifade etmiştir. Aynı zamanda oryantalizme bakarken de sosyal ve siyasi, yani insan olan her alanda Batılılarının zihninin Doğu'yu ötekileştirdiğini gözlemlemenin mümkün olduğunu da söylemektedir.

'Öteki'yi tanımlarken de yardım aldığımız Wallerstein'a göre Şarkiyatçılık kavramının ortaya çıkmasının asıl sebebini şu şekilde ifade etmektedir; "köklerini bazı Hıristiyan keşişlerin kendilerine Hıristiyanlık dışı toplumların dinlerini, dillerini öğrenerek dini metinlerini daha iyi anlama görevini verdikleri, bir bilgi tarzıdır".⁴⁰ Said çalışmalarında Şarkiyatçılık kavramının bir 'söylem' olarak ele alınıp incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Çünkü Said'e göre Doğu asla uzaktan, sadece yazılanları okuyarak yönetilebilecek bir bölge olmamıştır. Doğu'yu uzaktan sosyolojik, politik, askeri, ideolojik ya da fikir bakımından yönetmeye çalışanlar başta bunu yapabiliyor gibi gözükse de dinamikleri çok farklı olan bir bölge olduğundan dolayı gelecekte nasıl şekilleneceği asla uzaktan belli olamayacağına işaret etmektedir. Şarkiyatçılık kavramında şark söz konusu olduğunda görülmesi gereken ilk durum menfaatler örgüsüdür.⁴¹ Bu sebepten dolayı da Doğu gerçekten iyi anlaşılması, içine girerek, yakından çalışılması gereken bir coğrafyadır.

Düşüncelerini ifade ederken ağırlıklı olarak Foucault'nun teorilerinden de yararlanan Said, Batı'nın ötekisi olarak Doğu'nun ortaya çıkarıldığını ve bunun hayali bir coğrafyaya, kurgusal bir tasarım ve güç merkezli bir algıya dayandığını söylemektedir. Öyle ki Timothy Brennan da Said'in Oryantalizm çalışmasını ele alırken Vico, Aerbach, Lukacs, Williams ve Adorno'nun katkılarının Foucault'un düşüncelerinin arkasında kaldığını belirtmiştir.⁴² Foucault'un güç ve bilgi arasındaki ilişkiyi tanımlamasını ele alarak, bu ilişkiyi temsil kavramı ve oryantalizm üzerinde kullanmıştır. Said'e göre Doğu hakkındaki her türlü bilginin inşa edilmiş bir söylemden yola çıkarak Batı'nın Doğu'yu sömürge etme yöntemi olarak kullanılmaktadır. Onun deyimiyle Batı'da ortaya çıkan metinler Doğu'yu yaratmıştır;

⁴⁰ Immanuel Wallerstein *Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*, 4. Baskı, (Çev.: Tuncay Birkan), (Yay. Haz.: Bülent Somay-Semih Sökmen), Metis Yayınları, İstanbul 2012, s. 191-192.

⁴¹ Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*, 4. Baskı, (Çev.: Tuncay Birkan), (Yay. Haz.: Bülent Somay-Semih Sökmen), Metis Yayınları, İstanbul 2012, s. 191-192.

⁴² Andrew N Rubin., "Edward W. Said (1935-2003)", *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, (Ed. Aytaç Yıldız), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007, s. 32.

Oryantalist söylem üzerinde ortaya çıkan metinlerin gerçekliği ve Doğu'nun gerçekte ne olduğu arasında bir benzerliğin aranmasına gerek görülmemektedir.⁴³

Said'in bu düşünceleri doğrultusunda karşılaştığı iki yaklaşım bulunmaktadır; ilki düşüncelerini destekleyen ve geliştirilmesi ekseninde ilerleyen, ikincisi ise Batı'nın tarihsel ve yapısal Doğu algısını destekleyen türden Avrupa merkezli yaklaşımlardır. Bu ilk tür yaklaşımlara örnek olarak; Şarkiyatçılık üzerine çalışma yayımlamış bir Türk araştırmacı Alim Arlı'nın tanıma göre, "Şarkiyatçılık, kurduğu Doğu hakkında, söylenen sözlerin, yapılan çalışmaların, seyahatnamelerin, anıların kısacası 'Doğu' olarak adlandırılan bir hayat dünyasının anlatıldığı ve resmedildiği büyük bir bilgi yapısının adıdır."⁴⁴ Bu tarz yaklaşımlar varsayımlar ve tek taraflı anlayış üzerine kurulmuş bir Doğu resminin sunulduğunu desteklemektedir.

İkinci tür yaklaşımlara örnek olarak Said'in eleştirdiği İsraili tarihçi Benny Morris'in çalışmasını sunabiliriz. Morris ile Said'in yaşadığı bir polemik bu yaklaşımın etik olarak uygunluğunu da sorgulamaktadır. Morris'in çalışmasında İsrail'in Filistinlilerin yaşantısına çok az zarar vererek kurulmuş bir devlet olması mitini incelerken, bu çalışmayı ampirik olarak da destekleyecek kanıtlar sunmaktadır. Morris'in kullandığı kaynakların İsrail devlet arşivinden elde edilmesi Said'in bu noktada bu çalışmayı sorgulamasına neden olmuştur. Çünkü bu çalışma pek çok önemli noktayı gözler önüne sermesine rağmen bakış açısının tek taraflı olması nedeniyle tek bir aktörün lehine sonuç sağlamaktadır ve objektif bir bakış açısı ile yaklaşımı eksik kalmıştır. Bu durumu imparatorluklar, askeri ve ekonomik güçlerin azınlıklara, sömürge halklarına karşı yapılan baskılara ve dayatmalara benzediğini ifade etmektedir.⁴⁵

Yine benzer bir bakış açısı kullanarak, Bernard Lewis tüm İslam devletlerinin birlikte ele alınmaları gerektiğini ifade etmektedir. Bir ülkede gerçekleşen bir olayın diğer İslam ülkelerinde de aynı etkiyi yarattığı şeklinde bir genelleme yapan Lewis bu nedenden dolayı Said tarafından eleştirilmiştir. İslam toprakları olarak adlandırdığı Orta Doğu coğrafyasını oluşturan bileşenlerin çok farklı değişkenlere ev

⁴³ Andrew N. Rubin, "Edward W. Said (1935-2003)", *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, (Ed. Aytaç Yıldız), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007, s. 9-10.

⁴⁴ Alim Arlı, *Oryantalizm, Oksidentalizm ve Şerif Mardin.*, Küre Yayınları, (3.Baskı) İstanbul 2014.s.15

⁴⁵ Andrew N. Rubin "Edward W. Said (1935-2003)", *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, (Ed. Aytaç Yıldız), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007, s. 34.

sahipliği yaptığını vurgulayan Said, bu çalışmanın detaylı bir Oryantalizm çalışmasından çok Batı merkezli bir Oryantalizm yaklaşımı olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶

Bu bakış açısı çerçevesinde Şerif Mardin ise “Batı’nın Doğu ile ilişkilerinde ‘egemen’ bir söylem, ancak Said’in geniş fakat edebiyata inhisar eden bilgilerden çıkararak, cımbızla yan yana dizdiği yönelmelerde mevcuttur. Bu ‘söylem’ in macerası çok daha karışıktır”⁴⁷ derken Said’in tarifini yaptığı Oryantalizm kavramını eleştirerek, Batı’nın Doğu ile ilişkilerindeki ‘egemen’ rolünün kurmaca bilgilerin bir araya gelmesinden ortaya çıktığını savunmaktadır.

Bu görüşlere karşılık Said’in Oryantalizm anlayışı eleştiriler de almıştır. Türkiye’de 1981 yılında Said ile ilgili ilk önemli değerlendirmeyi yapan Cemil Meriç olmuştur. Boğaziçi Üniversitesi’nde Oryantalizm konulu bir konferans vermiştir. Konferansı verdiği dönemlerde Said’in bakış açısını hayranlıkla anlatmış ancak birkaç yıl sonra Said’in fikirlerine karşı mesafeli durmaya hatta eleştirmeye başlamıştır. Meriç’in en temel Said eleştirisi ise, tüm şarkiyatçıları topyekûn suçluyor olmasıdır. Meriç’in bu tutumu daha sonra bu konuyla ilgilenecek Türk aydınlarının da bakış açılarını etkilemiştir.⁴⁸

Mahmut Mutman da Said’i eleştirenler arasındadır. Said’in fikirlerinin Türkiye’de benimsenmediğini ve bunun sebebinin ana iki temelde açıklanabileceğini savunur. Bunlardan ilki Said’in paradigmasının, Batı’nın sömürgeci tutumu sonucunda buna maruz kalmış ülkeler çerçevesinde dönüyor olmasıdır. Çünkü bu paradigma hem tarihsel hem toplumsal köklere inildiğinde bir tek bu bölgelerde tam açıklanmaktadır. Türkiye için böyle bir durum söz konusu olmadığı için, Türkiye’ de bu görüşlerin sahiplenilmediğini ifade eder. İkincisi ise, “Osmanlı’nın Said’deki yokluğu” dur. Said, Osmanlı İmparatorluğu’nu tam anlamıyla ele almaktan ziyade, yazdıklarında da yalnızca Osmanlı topraklarındaki tarihsel malzemeyi ya da ele alacağı ilişkileri inceler ve yazmış olduğu tezlerde de bu bölümleri kullanır. Bu nokta

⁴⁶ Fred Halliday, " 'Oryantalizm' ve Eleştirmenleri", *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, (Ed. Aytaç Yıldız), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007, s. 90.

⁴⁷ Şerif Mardin, “Oryantalizmin Hasıraltı Ettikleri”, *Doğu Batı*, Yıl:5, S.:20, s. 111- 117, Ankara 2002.

⁴⁸ *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, (Ed. Aytaç Yıldız), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007, s. 11.

Said'in ciddi eleştiriler almasına sebep olmuştur. Bu durum, Said'in tek meselesini Araplar gibi göstermiş ve Said'in yaklaşımının sorgulanması ile sonuçlanmıştır.⁴⁹

Said' e göre Avrupa üstün olmadığı zamanlarda dahi Doğu'ya karşı üstünmüş gibi bir söylemde bulunur. Batı'nın Doğu ile ilgili tecrübesini çarpık ve eksik bulan Said Batı'nın Doğu'yu anlaması için kitapların dışına çıkması gerektiğini savunmaktadır. Said Şarkiyatçılık kavramını tersten gelerek, yani retrospektif okuduğu için bugün bu konular hakkında bilinen her şeyin on altıncı yüzyılda da bilindiğinin altını çizer. Said, oryantalist söylemi tek düze ve tutarlı gösteren Batı'nın, aslında kendinin tekdüze, tutarlı ve yekpare olduğunu varsayar. Ancak Avrupa zaman geçtikçe değişmiş ve bir söylem kurucu olarak farklı göstermeyi başarmıştır. Avrupa'nın Doğu hakkındaki fikri on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişimini tamamlamış tekdüze bir hal kazanmış gibi gözükse de aslında hep çelişkili ve değişken olmaya devam etmiştir. Bunun sebebi, Doğu'nun ve Batı'nın kültürel ve siyasal etkileşimleridir. Said bu farkları, etkileşimleri ve dönüşümleri göz ardı ederek incelediği için bu etkileşimlerin Batı'nın Doğu tanımına ve algısına olan etkisini de ikinci plana atmıştır. Asıl sorun, Doğu ve Batı'nın kendini ya da ötekini tanımlarken neden bazı zamanlarda bu tanımları bozmadan devam ederken, bazı zamanlarda bu tanımın değiştirdiğidir. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisini tanımlayabilmesi için, yaşadığı çevresi, toplumsal değerleri, gelenekleri, düşünsel fikirleri ve belli bir siyasi düzeni olmalıdır. Bunlar değiştiği zaman hem Osmanlı tarafından hem Avrupa'nın yaptığı tanımlamalar açısından farklılıklar görülebilir. II. Viyana Kuşatması bu duruma örnek gösterilebilir. Bu kuşatma, Osmanlı'nın ihtişamlı dönemlerinin sonunda gerçekleşmiş ve Avrupa'nın öz tanımını değiştirmesini ve kendini yeniden tanımlamasını sağlamıştır.⁵⁰

Daha önce tarihsel gelişimini ortaya koyduğumuz öteki kavramı da tam olarak burada başlamaktadır. Batının doğuyu ötekileştirerek onu tanımlaması, aslında birbirine bağlı olan kültürleri ve tarihi okuyamaması sonucu oluşmaktadır. Bu durum Doğu ve Batı arasında hem coğrafi ayrım olarak hem de imgesel ayırmda aralarına bir duvar oluşturur. Toplumlar kendilerini tanımlamak adına kendilerinden farklı olana

⁴⁹ *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, (Ed. Aytaç Yıldız), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007, s.12

⁵⁰ Aslı, Çırakman, "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkeziliğe", *Doğu Batı-AVRUPA*, Doğu Batı yayınları, S. 14, Ankara 2001, s.41.

bakarlar. Bir konuda farklarını öne sürmek için ise kendilerinden farklı olanı ötekileştirmeye çalışır, ayırım oluştururlar ve bu sayede elde etmek istedikleri anlamı kendilerine yüklemeyi hedeflerler. Çünkü herhangi bir konuda toplumların oluşturduğu bir ötekisi olmazsa, kendilerine atfetmek istedikleri anlamı tam anlamıyla gerçekleştiremezler. Şayet bu ayırım yapılırsa da anlamsız ayrımlar ve tanımlamalarla sonuç verir. Bu sebepten ötürü bir tarafın tam anlamıyla tanımlanabilmesi için ötekisinin oluşturması gerekli görülmektedir. Batı'nın kendini daha iyi anlaması ve tanımlaması için Batılı olmayan bir karşıt gruba yani Doğu'ya ihtiyacı vardı. Bu sürecin sonundaki ayrışma sebebiyle ortaya objektif olmayan bir tanım sunulmuş ve zamanla bu tanımda stereotip Doğu kavramının oryantalizm kavramına evrilmesini ve geliştirilmesini sağlamıştır. Bu kavram Batı'nın kendi tasvirini sağlamakla beraber aynı zamanda Doğu'yu denetlenmelerine de olanak vermiştir.⁵¹

Oryantalizm kavramının objektif olması çok zordur, çünkü kavramı ortaya çıkaranlar ilk ötekileştirmeyi yaparak bu kavramı ortaya atmış ve kendi açılarından kurgulamışlardır. Buna örnek olarak Batı'nın ortaya attığı kendi coğrafi alanından bakıldığında dahi bölgelerin isimlerinin bu bakış açısıyla adlandırıldığını görmekteyiz. “Yakın Doğu”, “Orta Doğu”, “Uzak Doğu” Batı merkezli kavramlardır ve buna bağlı olarak da açıklamaların ve tanımların objektif olmaması da kaçınılmaz bir son olmuştur. Bir kavramın objektif olabilmesi için herkes tarafından kabul edilen bir tanımının bulunması, taraflı olmaması ve ayırım yapmaması gerekmektedir. Ancak oryantalizm bir tarafın ötekileştirilmesi üzerine kurulduğu için, bu kavramın tam anlamıyla objektif bir kavram şekline dönüşmesi çok güçtür.⁵²

1840'ların sonundan itibaren var olan bu kavramı tamamen yalanlamanın doğru olmadığını savunan Said, nesillerdir bu kavramın yaratılması için hem maddi hem manevi çok fazla çaba sarf edildiğine değinerek, “Şark ile Garb” ın arasında görülenden daha fazla paylaşıma sebep olduğunu, ancak bunu Batı'nın görmek istemediğini belirtmiştir.⁵³ Batı'da gerçekleşen keşifler, fetihler, değişen iktidarlar, sömürgecilik hareketleri vb. oryantalizm kavramının bir çok farklı alanda ele

⁵¹ Edward W. Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, 9. Baskı, (Çeviren: Berna Yıldırım), İstanbul 2016, s.53-55.

⁵² Yücel, Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s.6.

⁵³ Edward W. Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, 9. Baskı, (Çeviren: Berna Yıldırım), İstanbul 2016, s.16.

alınarak açıklamasına olmasına neden olmuştur. Ayrıca Şark kavramını tanımlayan kişiye de bakmak gerekir, çünkü kişinin Doğu kavramı nereden baktığıyla ilgilidir. Buradan çıkaracağımız ilk sonuç Batı'nın kendini her açıdan ama öncelikle de coğrafi açıdan merkeze yerleştirmiş olmasıdır. Batı kendini merkeze yerleştirmiş ve kendine uzaklığına göre de doğuyu yakın-orta-uzak olarak kategorize etmiştir.

Sonuç olarak Şarkiyatçılık; Batı'nın Doğu'ya merakı sonucu ve geçmişten süregelen Doğu-Batı kültür ayrılıklarından yola çıkarak özellikle Batılı sanatçıların Doğu insanı ve yaşam tarzına eğilimleri sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak şarkiyatçılık ve oryantalistler konusu, günümüze gelinceye kadar üzerinde ciddiyle durulmamış bir konudur. Şarkiyatçılık kelimesi maalesef günümüzde bir ideoloji haline getirilmiştir. Şarkiyatçılık ideolojisinin temelinde yatan en önemli konu Batı'nın Doğuyu nasıl tanımladığı, doğunun nasıl keşfedileceği, nasıl zapt edileceği, nasıl sömürüleceği ve bunların hangi amaçlara hizmet edeceğidir. Yani aslına bakarsak Batı resmen Doğuyu objektif olarak değil de kendi bakış açısıyla değerlendirmiş ve Doğu'nun da kendini böyle görmesini dayatmak istemektedir. Kelimenin temelinde Doğu dünyasını anlamak ve tanımlamak bulunsa da günümüzde farklı açılardan kullanımları söz konusudur. Şarkiyatçılık kavramında Doğu ve Batı arasındaki kültürel ayrılıklar ön plana çıkarılmaya çalışılırken siyaset, din ve toplum yapısının da farklı olduğu Batı tarafından vurgulanmıştır. Batı'nın bu farklılıkları gözlemlemesi, sınıflandırması, anlaşılabilir kılması ve asıl amaçları olan Doğuya hükmedilmesinde Şarkiyatçılık bir araç olarak kullanmıştır.

BÖLÜM 2

IRAK TÜRKMENLERİNİN TARİHİ VE IRAK DEVLETİ

2.1 Irak Türkmenlerinin Tarihi

Doğu-Batı ayrışmasıyla kendini gösteren, kin ve nefreti tetiklediği için insan hayatına zarar veren bir olgu olarak “ötekileştirme”, Irak Türkmenleri üzerinde de uygulanmıştır. Irak Türkmenlerinin bugün yaşamakta oldukları Orta Doğu coğrafyasına gelmelerinden çok sonra, 26 Mart 1926 Ankara Anlaşması ile Türkiye’den ayrılmaları ile başlayan süreçte maruz kaldıkları “ötekileştirme” politikalarına geçmeden önce kısaca tarihlerinden söz etmek gerekir.

Türkmenler, kökleri Orta Asya'ya dayanan bir Türk kavmidir. Sekizinci ve hatta onuncu yüzyılda Sirderya ve Yedisu nehirlerinin deltalarına Türkmen yurdu denilmekteydi. Türkler İslam dini ile karşılaşınca kendi toplum hayatlarına uygun olduğunu görüp onuncu yüzyılda Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Bu zaman aralığında Türkmenler, Soğdlarla İran kökenli Aslara komşu olarak yaşamaktaydılar.⁵⁴

Türkmen ismi, on birinci yüzyıldan sonra Müslümanlığı kabul eden Oğuzlara verilen ad olarak kullanılmıştır. Başlangıçta ‘Oğuz’ ve ‘Türkmen’ kelimelerinin aynı halkı ifade etmek için kullanıldığı, Nemeth, M.Th.Houtsma, V. Minorsky, Pritsak gibi birçok Türkolog tarafından kabul edilmiştir. Fuat Köprülü, *Dîvânu Lugâti't-Türk'e* dayanarak Oğuzların Müslüman olan koluna Türkmen denildiğini söylemiştir.⁵⁵ Müslüman Oğuz boylarını tanımlamak için kullanılan Türkmen kelimesi, Türkçede “halis, asil, yiğit ve sağlam Türk” anlamlarına gelmektedir.⁵⁶

⁵⁴ Türkmen” Maddesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, İstanbul 2012, s. 607-608.

⁵⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 13. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1995, s.107

⁵⁶ İbrahim Kafesoğlu, A.g.e., s.107; “Türkmen” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, s. 608; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., (5. Baskı), İstanbul 1999, s. 79.

Irak'a büyük topluluklar halinde gerçekleşen göçlerin Türkmenler tarafından yapıldığı konusunda tarihçilerin büyük bir kısmı hem fikir olmuştur.⁵⁷ İlk toplu göç Miladi takvime göre 674, Hicri takvim yılına göre 54 yılında gerçekleşmiştir.⁵⁸ Oğuz boylarının anavatanlarından yaptıkları göç bir hamlede meydana gelmemiş, birbirini takip eden göçler uzun yıllar sürmüştür. Göç eden Türkmenler Maverâünnehir ve Horasan'a yerleşerek İslam dinin benimseyen daha sonra Anadolu, Irak ve Orta Doğu ülkelerine doğru gelen Oğuz Türkleri olmuştur.⁵⁹

Irak Türklerinin Türkmen olarak tanımlanması, on birinci yüzyıldan sonra, Selçuklu Döneminde başlamıştır. Türkmenler, Irak'a girdikten sonra 22 boya ayrılmıştır.⁶⁰ Türkmenlerden göçebe olanlar Kerkük ve Musul çevresinde yaşamaya başlamıştır.⁶¹ Musul ve Kerkük'ün bulunduğu bölge, tarihte pek çok medeniyete ev sahipliği etmiştir; Asur ve Babil bunlardan en büyüğüdür. Bu şehirlerin tarihine bakıldığında, tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmese de Asurlar döneminde geliştirildiği kabul edilmektedir. Musul ise Asur ve Babil uygarlıklarına din açısından merkez olmuştur. Daha sonra, Emevi ve Abbasi dönemlerinde de bu şehirler önemini korumuştur. Emevi Halifesi, Horosan'ı işgal etmek için bu bölgeye bir güç göndermiş; Buhara Prensesi Hatun emrideki 20.000 kişilik Türk ordusu Emevi Halifesi'nin ordusunu büyük bozguna uğratmıştır. Bu durum Emevi komutanı ve daha sonra Horosan Valisi olan Ubeydullah Bin Ziyad'ı çok etkilemiştir. Bunun üzerine Türkistan'ın çeşitli bölgelerinden gelen ilk 2000 Türkmeni Irak'a yerleştirmiştir. Emevi ve Abbasiler Türk askerlerinin savaşta maharetlerinden çok faydalanmıştır.

Abbasi ve Emevi döneminin ardından Türklerin Anadolu'ya yaptığı seferlerle bu bölgedeki Türk nüfusu iyice artmıştır. Bölge sırasıyla, Selçuklular, Musul Atabeyliği, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler ve Osmanlıların hakimiyetinde

⁵⁷ "Irak Türkleri" Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 19, İstanbul 2012, s. 99; Suphi Saatçi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, İstanbul, 2003, s.20-21.

⁵⁸ Suphi Saatçi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri* İstanbul, 2003, s.20-44.

⁵⁹ Fazıl Demirci, *Irak Türklerinin Dünü-Bugünü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 6-10.

⁶⁰ <http://turkmeclisi.org/?Sayfa=Temel-Bilgiler&Git=Bilgi-Goster&Baslik=irak-ta-turkmen-tarihi&Bil=224> (Erişim Tarihi: 20.12.2017).

⁶¹ Altan Çetin, *Irak Türkmenleri Tarihi*, (2. Baskı), Elips Yayınları İstanbul 1972, s.148; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., (5. Baskı), İstanbul 1999, s. 115-157.

kalmıştır.⁶² Türkmenler bölgeye geldikten sonra, üçüncü yüzyılda kimlik ve yerleşim üzerinde büyük etkiler bırakan Moğol istilası ve Timur'un akınları da gerçekleşmiştir. Bu akınlar sebebiyle Türkmen göç dalgaları ara sıra sekteye uğrasa da Orta Asya'dan gelen Oğuzların (Türkmenlerin) sayısı Arap sayısının üzerine çıkmaya başlamıştır. Kerkük ve Musul, 1514'te Çaldıran Savaşı'ndan sonra Yavuz Sultan Selim döneminde; Bağdat ise Kanuni Sultan Süleyman (1534) ve daha sonra da IV. Murad (1638) döneminde Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bölgeyi hakimiyeti aldıktan sonra bölgede yaklaşık 400 yıl boyunca büyük çapta çatışmalar yaşanmamıştır.⁶³

2.2 Türklerin Irak Coğrafyasına Yerleşmeleri

Türklerin Irak'a girişleri birbirini izleyen çeşitli dönemler boyunca ardı ardına gerçekleşmiş, böylece sayıları çoğalarak önemleri artmıştır. Tarihçilerin çoğu yüzyıllar önce Türklerin Irak'ta yerleştiklerini zikretmişlerse de bugün Irak'ta yaşayan Türkmenlerin pek çoğu yukarıda da belirttiğimiz gibi Selçuklular, Beylikler Dönemi, Safevi ve Osmanlı dönemlerinde bu bölgede nüfusları iyice artan Oğuz boyundan gelmektedir. Bu görüş ayrılıklarının Irak'a yerleşen Türklerin aralarındaki ağız değişikliğinden olduğu kadar çeşitli boylara mensup olmalarından da kaynaklandığı söylenebilir. Bu hususu tarihçiler Türk göçlerinin ayrı ayrı dönemlerde yapılmış olmasına bağlamaktadır.⁶⁴ Türkmenlerin Irak'a yerleşmelerini üç dönemde ele alabiliriz.⁶⁵

Birinci dönem, sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda gerçekleşen, Oğuz Türklerinin Irak bölgesi ile ön temaslarını sağlayan ilk göçlerdir. Bu dönem Türk askerlerinin İslam ordularında görev almak üzere ilk gelişlerini de kapsamaktadır. Bu süreç, Emevi ve Abbasi dönemlerini de içine alarak Hicri 54 yılına kadar uzanır. Türkmenler bu topraklarda yerleşme düşüncesine kendilerini alıştırmışlar ve kendilerine yaşamak için uygun bir ortam hazırlamışlardır. Bu zaman zarfında çeşitli dalgalarla gelen Türklerin çevrelerinde bulunan kavimlere karışmaları neticesinde

⁶² Bahaddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.27; *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 19, s. 99.

⁶³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 13. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1995, s.107.

⁶⁴ Çetin Altan, *Irak Türkmenleri Tarihi*, 2. Baskı, Elips Yayınları, İstanbul, 1972, s.148.

⁶⁵ Fazıl Demirci, *Irak Türklerinin Dünü-Bugünü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 6-10; Erşat Hüzmüzlü, *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, Kerkük Vakfı Yayını, İstanbul 2006, s. 9-24.

birçoğu erimiştir. Buna rağmen bölgenin Türkleşmesinde, Emeviler ve Abbasiler zamanında gelen Türklerin büyük etkisi olmuştur. Birinci dönem, Türkmenler için Irak'ı tanıma ve kendileri için yeni olan bu ülkede yerleşme fikrini benimseme sürecidir.⁶⁶

İkinci dönem, Türkmenlerin yerleşme çağı olarak bilinmektedir. Selçuklular 956'dan itibaren Türkistan'dan geçerek Maveraünnehir Bölgesine doğru yerleşmeye başlamışlar ve bu bölgede yaşarken İslamiyeti kabul etmişlerdir. Hızla gelişen ve güçlenen Selçuklular çok geçmeden coğrafyadaki varlıklarını kabul ettirmişlerdir. Selçuklu Hükümdarı Sultan Tuğrul Oğuz ordularını da himayesine almış ve Irak'a öyle girmiştir. Selçuklu Devletine bağlı olan pek çok Oğuz asker bu dönemde Irak'a göç etmiştir. Kalabalık topluluklar halinde gelip, bugün Irak Türkmenlerinin yaşadığı sahalara yerleşmişlerdir. Bu göçler sonucunda, Türkmenler bölgeyi yurt olarak benimsemeye başlamıştır.⁶⁷

Selçuklu hükümdarlığı sürecinde tarihin en büyük Türkmen göçü olan, ikinci göç yaşanmıştır. Bölgeye getirilen Türkmenler burada yaşayan halka uyum sağlamakta zorluk çekmemiştir. Hatta bu uyum hali, o dönemde çatırdamaya başlayan Abbasilerin gerçekleştirdiği İslam Birliği'nin onarılmasını sağlamıştır. Abbasilerin hüküm sürdüğü önemli bir coğrafya olan Kerkük, Abbasilerden sonra Selçukluların hakimiyeti altına girmiştir.⁶⁸ 1055 yılında Büyük Selçuklu Hakanı Tuğrul Bey, Bağdat'ı fethetmiş ve Halife el-Kaim'den saltanatı devralmıştır.

Atabey lakabı Selçuklu prensleri ve şehzadelerinin her türlü eğitimiyle uğraşan tecrübeli hocalara verilmiştir.⁶⁹ Daha sonra Musul'da ve Erbil'de de atabeylikler kurulmuştur. Musul Atabeyliği 1127 yılında İmadeddin Zengi tarafından, Erbil Atabeyliği ise 1144 yılında Beğtiğin oğlu Zeynüddin Ali Küçük tarafından kurulmuştur. Türkmen beylikleri arasında en ünlü olanı Musul Atabeyliğidir. Musul Atabeyliği, siyasi ve askeri dehaları ile ün yapan ve özellikle Haçlı ordularına karşı başarı ile savaşan İmadeddin Zengi ve oğlu Nurettin Zengi'ye

⁶⁶ Fazıl Demirci, *Irak Türklerinin Dünü-Bugünü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 6-10; Erşat Hürmüzlü, *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, Kerkük Vakfı Yayını, İstanbul 2006, s. 17

⁶⁷ Erşat Hürmüzlü, *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, Kerkük Vakfı Yayını, İstanbul 2006, s. 19.

⁶⁸ "Kerkük" Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, s. 290-292.

⁶⁹ Suphi Saatçi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri* İstanbul,2003, s.48-49; Hürmüzlü, Erşat, *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, Kerkük Vakfı Yayını, İstanbul 2006, s. 17.

nispetle tarihte “Zengiler” adıyla da anılmıştır.⁷⁰ Erbil Atabeyliğine Ali Küçük’ten sonra Muzaffereddin Gökbörü geçmiş, 65 yıl başta kalmıştır. Gökbörü’nün iktidar süreci Türkmenlerin yaşadığı en güzel dönem olarak anılır. 1230 yılında Irak’ta kurulan Türkmen beyliklerinden bir diğeri de Kerkük ve Süleymaniye bölesinde kurulan Türkmen Beyliği’dir. Kerkük ve Şehrizer bölgesinde İvaki Türkmenleri tarafından, bugünkü Süleymaniye bölgesiyle Şehrizer ovasını da içine alan bir Türkmen beyliği daha kurulmuştur. Bu beyliğin başında da Arslantaş oğlu Kıpçak bulunuyordu.⁷¹

Boranlılar ve Karakoyunlular da bu bölgede on dördüncü yüzyılın sonlarına kadar hüküm sürmüşlerdir. Oğuzlardan gelen bu boylar, şu an Türkiye topraklarında bulunan Van’ın Erciş bölgesinden Musul vilayetine kadar uzanan sınırlara sahiptiler. Cihan Şah dönemi (1439-1467) Karakoyunlular için altın çağ olarak anılmaktadır.⁷² Karakoyunlular, Akkoyunlular ile girdiği savaşı kaybetmeleri ve yıkılmalarının ardından bölgede 40 yıl hüküm sürecek (1468-1508) Akkoyunlu Devleti dönemi başlamıştır. Akkoyunlular, Oğuz Han’ın torunlarından ve 24 Oğuz boyundan biri olan Bayındır’a mensupturlar. Bu devletin önde gelen şahsiyeti, Kara Osman ve Cihan Şah’ı yenerek Bağdat’ı istila eden ve Uzun lakabı ile tanınan Hasan Bey’dir.⁷³ İkinci dönem, Türkmenlerin Irak’ı fiilen vatan olarak benimseme devri olarak kabul edilir. Böylece Türkmenler Irak topraklarında kendilerine uygun ortamı bularak yerleşmişler ve hem parçalanmaya başlayan, Abbasilerin kurduğu İslam Birliğini tekrar bir araya getirmede, hem de Türk-İslam medeniyetinin kurulmasında birleştirici rol oynamışlardır.⁷⁴

Üçüncü dönem, yukarıda bahsi geçen bölgelerde yerleşen Türkmen boylarının Osmanlı Devleti tarafından desteklenme ve beslenme dönemi olarak bilinir. Refahın yeterli olması ve soydaşlarının buralarda bulunmaları göç kararlarının alınmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca bu dönemde pek çok Oğuz Türkü Osmanlı akınlarıyla Irak’a girmiştir. Türkmenlerin bu bölgelere yerleşmelerini, buradaki iklim şartlarının tabiat ve yaşayışlarına elverişli olması ve kendilerine

⁷⁰ Suphi Saatçi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri* İstanbul,2003, s.49-59; Erşat Hürmüzlü, *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, Kerkük Vakfı Yayını, İstanbul 2006, s. 20.

⁷¹ Erşat Hürmüzlü, *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, Kerkük Vakfı Yayını, İstanbul 2006, s. 21.

⁷² Jale Demirci, *Cihanşâh Hakikî Divanı*, Onur Yay., Ankara 2010, s. 3.

⁷³ Suphi Saatçi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri* İstanbul, 2003, s.75-80.

⁷⁴ Erşat Hürmüzlü, *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, Kerkük Vakfı Yayını, İstanbul 2006, s. 22.

uygun düşmesi ile yorumlamak mümkündür. Bilindiği gibi Türkler tarih boyunca dağlık, çöl ve kurak bölgelerden uzaklaşıp verimli ovaları, suyu nispeten bol ve engebeli arazilerde yaşamayı tercih etmişlerdir. Ayrıca, IV. Murat'ın 1638 yılında Bağdat'ı Safevilerden almak için başlattığı Bağdat seferinde de kalabalık Türkmen topluluklarının olduğu ve bu Türkmenlerin daha sonra Telafer'den Mendeli'ye kadar olan hat üzerine hac, posta ve haberleşme yolunu korumak için yerleştirildikleri de ileri sürülmüştür.⁷⁵

1514 yılında Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında gerçekleşen Çaldıran Savaşı 1515'te Osmanlı ordusunun zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu zaferle Safevileri tam anlamıyla yenilgiye uğratan Osmanlı Devleti, Kerkük, Musul, Hasankeyf ve Rakka'yı fethederek bu bölgeleri kendi hakimiyeti altına almıştır. Yavuz Sultan Selim, Musul ve Kerkük bölgesine gönderdiği elçileriyle, o bölgedeki yerleşik halkın ocaklık ve yurtluk kurabileceklerini bildirmiştir.⁷⁶ Bu durum Türkmenlerin yerleşik düzene geçmelerine resmiyet kazandırmıştır. Türkmenlerin Osmanlı tâbiyetine girmesiyle Irak İran sınırı da güvenlik altına alınmıştır. 1638 senesinde IV. Murat Bağdat'ı ele geçirmiştir. Bu durum bölgedeki Osmanlı-İran güç mücadelesini sona erdirmiş ve bu bölge 1918 yılına kadar Osmanlı topraklarının bir parçası olmuştur.⁷⁷

Doğu ve Batı olarak bakıldığında Doğu'nun binlerce yıl, pek çok savaşı geride bırakarak sahip olmaya çalıştığı Kerkük ve Musul bölgesi on dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelindiğinde artık Avrupa emperyalizminin ilgi odağı haline gelmeye başlamıştır. Bölgenin yer altı zenginliklerinin keşfi ve petrolün tüm dünyada değerlendirilmeye başlaması Avrupa devletlerinin de zaman zaman kendi içlerinde bu bölge için mücadele yaşamasına sebep olmuştur. Almanya Osmanlı toprakları üzerinden Osmanlı İmparatorluğu ile iş birliği içinde bu bölgeye hâkim olma planları yaparken İngiltere ise bölgede etkili olma amacına bölgedeki aşiret reisleri ile temaslarda bulunarak onları kışkırtarak ulaşmaya çalışmıştır. 1. Dünya Savaşı'nın çıkmasından hemen önce Suriye ile birlikte Irak'ı masa üzerinde paylaşmışlardı. Hatta 1916 tarihli Sykes – Picot antlaşması ile İngiliz ve Fransız dışişleri bakanları kuma çizgiler çizerek yeni Orta Doğu devletlerinin sınırlarını belirlemişlerdir.

⁷⁵ Erşat Hürmüzlü, *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, Kerkük Vakfı Yayını, İstanbul 2006, s.23.

⁷⁶ Fazıl Demirci, *Irak Türklerinin Dünyü-Bugünü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 9-10; Suphi Saatçi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri* İstanbul, 2003, s.81-109.

⁷⁷ "Kerkük" Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, s. 290-292.

Osmanlı İmparatorluğu ise bu dönemde varlığının son zamanlarındaydı bu yüzden bölge halkını dini figürlerini kullanarak kendine bağlı tutmaya çalıştı.⁷⁸

5 Kasım 1914'te İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti ve hızlıca kuzeye doğru işgale başladı. 11 Kasım 1914 günü Osmanlı hükümeti itilaf devletlerine savaş açtığını bildirmiştir. Osmanlı Devleti toprak kaybetmemek için büyük çaba sarf etmekteydi. Ancak İngilizler Bağdat'ın Kûtu'l Ammare bölgesini ele geçirdi. Bağdat' a doğru ilerlerken Türk kuvvetleri tarafından durduruldu. Savaş sonucunda tüm İngilizler teslim oldular. Osmanlı ordusu İngilizlerin bir daha o bölgeye giremeyeceğini düşünerek askerlerini Filistin'e sevk edip savaşa başka cephelerde devam etti. Ancak İngilizler geri çekilmemişti ve Osmanlı askerleri bölgeden sevk edilince Bağdat'ı hiçbir mücadele vermeden 7 Mayıs 1918 tarihinde ele geçirdiler.⁷⁹

Osmanlı İmparatorluğunun Ekim 1918'de bölgeden çekilmesiyle beraber Basra, Bağdat ve Musul'u işgal eden İngiltere, Nisan 1920'deki San Remo Kararları doğrultusunda bu üç ili Irak Devleti adıyla birleştirerek manda yönetimi altına aldı. Etnik ve dinsel bakımdan çeşitlilik gösteren Irak'ta Şii ve Sünni olmak üzere ikiye ayrılmış olan Arapların dışında en kalabalık topluluk ülkenin kuzeyinde yaşayan Kürtler ve Türkmenlerdir. Bunların dışında Irak'ta küçük bir azınlığı oluşturan Hıristiyan Asuriler ile Yahudiler de bulunmaktadır. İngiltere, bu kadar farklı unsurun yaşadığı Irak'ta, Osmanlı Devleti'nden sonra denetimi sağlamakta zorlanmış ve bölgedeki petrolden kaynaklanan çıkarlarını korumak istemiştir. Emellerini gerçekleştirebileceği kişi olarak Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal'ı 1921'de tahta geçirmiştir.⁸⁰ 10 Ekim 1922 tarihinde Irak ile İngiltere arasında yapılan bir anlaşma sonucunda, Irak resmi olarak İngiliz himayesi altına girdi. Misak-ı Milli sınırlarında olmasına rağmen, yapılan Sınır ve İyi Komşuluk İlişkileri Anlaşması gereğince, İngiliz mandasındaki Irak, tamamen İngiliz Devleti'ne bırakıldı.⁸¹

Birinci Dünya Savaşı sonunda 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma gereğince Musul vilayetinin büyük bir bölgesi Türk ordusu hakimiyetine geçmiştir. İngilizler, bölgede yaşayan Hıristiyanlara

⁷⁸ Mim Kemal Öke, *Musul Meselesi Kronolojisi*, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul 1987, s.96-97.

⁷⁹ Turgut Özakman, *Vahidettin Mustafa Kemal ve Millî Mücadele*, 5.Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2006, s.178.

⁸⁰ "Irak" Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 19, s.95.

⁸¹ "Kerkük" Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, s. 290-292.

tecavüz edildiği iddiasıyla Mondros Mütarekesinin 7. Maddesini öne sürerek bölgeye girdi. 8 Kasım 1918'de bölge İngilizler tarafından işgal edildi. Lozan Konferansı fikrinin gerçekleştirilmesiyle devletler arasındaki askeri mücadele sona erdi. Diplomatik mücadeleler başladı.⁸²

Lozan Konferansında iki taraf da elini sağlam tutmak için hamleler yapmıştı. Türk tarafı, coğrafi konumu, etnik kökeni ve tarihi ileri sürerken, İngiliz tarafı Cemiyet-i Akvam (Birleşmiş Milletler) tarafından İngiliz Devleti'ne verilen toprakların geri alınmayacağını bu bölgelerdeki hakimiyetin İngilizler için baki olacağını ifade ediyordu. Ancak İngilizler Irak'ı Mondros Ateşkes Anlaşmasına aykırı bir şekilde işgal etmişti. Bu bölgenin Misak-i Milli sınırları içerisinde olması bir yana, İngilizlerin bu iddiası hem Wilson Prensiplerine hem de uluslararası hukuka aykırı bir nitelik taşıyordu.⁸³

Lozan Anlaşması'nın 3. Maddesi gereğince İngiltere ve Türkiye arasında dokuz ay sürecek olan ikili görüşmeler başlamıştır. Türkiye kapitülasyonlara öncelik verilmesine karar verdiği için meselenin Lozan'dan ayrılmasına rıza göstermiş; bu sebepten dolayı yapılan görüşmelerden bu sefer bir sonuç alınamamıştır. Çözumsuzlüğe giden sorunun yeniden müzakere edilmesi için Milletler Cemiyeti'nden yardım istenmiş. Milletler Cemiyeti çatısı altında 1924 – 1926 yılları arasında pek çok görüşme yapılmıştır. Milletler Cemiyeti'nin 5 Haziran 1926'da hazırladığı Ankara Antlaşması ile Musul Meselesi sonlandırılmıştır. Bu antlaşma gereğince, Türkiye'nin Irak sınırı Brüksel'de tespit edilen Brüksel Hattı olarak bilinen çizgi olmuştur. Türkiye'nin bölgedeki tüm haklarından vazgeçmesi karşılığında Türkiye'ye bölgede çıkan petrol gelirinin %10'u verilecekti. Bu gelir 25 yıl süreyle verilmeye devam edecektir. Sebebi ise, o bölgenin Osmanlı'nın tasarrufu altında olması ve Türkiye'nin soydaşlarının o topraklarda yaşamasıydı. Türkiye 1926 yılında muğlak bir yüzde yerine değişmeyen, garantili bir miktarı tercih ederek 500.000 sterlin karşılığında bu haklarından vazgeçmiştir.⁸⁴

⁸² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990), C.I: 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (8. Baskı), Ankara 1992, s. 321-322.

⁸³ Demirci, Fazıl, *Irak Türklerinin Dünü-Bugünü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.13-14.

⁸⁴ Öke, Mim Kemal, *Musul Meselesi Kronolojisi*, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul 1987, s.193-195; "Irak Türkleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 19, İstanbul 2012, s. 99; Saatçi, Suphi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri* İstanbul, 2003, s.20-21.

2.3 Irak Devleti

1. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğunun Arap vilayetleri galip devletler arasında paylaşılırken İngiltere, Milletler Cemiyeti nezdindeki Irak üzerinde manda yetkisine sahip olmuştur. Irak, 1920' de milli bir devlet olarak ortaya çıktı. İngiltere tarafından oluşturulan bu manda hükümetinin başına, 23 Ağustos 1921'de Kral sıfatıyla, Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal getirildi. 10 Ekim 1922'de imzalanan İngiltere-İrak Antlaşması ile manda yönetimi şartları teyit edilmiş oldu. 1925'te Milletler Cemiyeti tarafından Kasım 1918'den beri İngilizlerin işgali altındaki Musul'un Irak'a dahil edilmesi yönünde bir tavsiye kararı alınmıştır. Alınan bu tavsiye kararının ardından Temmuz 1926'da Türkiye, İngiltere ve Irak arasında imzalanan bir anlaşma ile Musul, Irak topraklarına katılmıştır. 1932'de hükümeti denetimi altında tutan 'manda yönetimi', milliyetçilerin yoğun baskıları sonucunda sona ermiş ve Irak bağımsız bir devlet olarak Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmiştir. Bu arada İngiltere, petrol arama ve işletme imtiyazının uluslararası bir konsorsiyum olan Irak Petrol Şirketine (IPC) verilmesini sağlamıştı. Bu tarihten sonra da bölgedeki askeri üslerini elde tutmaya, siyasi ve iktisadi nüfuzunu kullanmaya devam etmiştir.

1958 darbesi ile beraber ülkenin İngiltere ile olan 37 yıllık (1921'den beri) bağı da kopmuştur. Bu tarihten itibaren Irak'ın da Suriye ve Mısır gibi bağlantısızlık politikasına yöneldiği görülmektedir. Ancak bağlantısızlık adı altında ülke her geçen gün biraz daha Sovyetler Birliği etkisine girmiştir. Irak politikasındaki temel gruplar komünistler hem Nasırcı hem Baasçıları içeren milliyetçiler ve Kürtlerdi. Darbe ile Cumhuriyet'in ilan edildiği 1958'den 1979'a kadar geçen süre bu grupların aralarındaki mücadelelerle geçti. 1979'da yönetimi eline geçiren Saddam Hüseyin döneminde, Baas rejiminin baskıcı politikaları, ülkede yaşayan bütün grupları etkisi altına almıştır. 22 Eylül 1980'de İran'a savaş açan Irak 1988'e kadar süren bu yıkıcı savaş sonrasında, 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmiştir. 1991 yılına geldiğinde Kerkük'te Kürt işgali başlamıştır. Bunun üzerine Saddam Hüseyin güvenlik güçlerini duruma el koymak üzere Kerkük'e sevk etmiştir. Bölgeyi terk eden Kürtleri koruma altına almak için, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararı ve ABD'nin girişimleriyle 36. paralel çizilmiş ve Kerkük bu paralelin dışında kalmıştır. ABD, 11

Eylül 2001 saldırılarından sonra kendisine yönelik tehditleri ortadan kaldırmak için bir ulusal güvenlik stratejisi yayınlamış ve önderliğindeki koalisyon güçleri ile birlikte 20 Mart 2003'te Irak'ı vurmaya başlamıştır. 9 Nisan 2003'te Bağdat düşmüş, böylece Saddam Hüseyin'in başkanlığındaki yönetim de sona ermiştir.⁸⁵ Bu süreç zarfında Türkmenlerin durumu ve uygulanan “ötekileştirme” politikaları daha sonraki bölümde ele alınacaktır.

⁸⁵ "Irak" Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 19, İstanbul 2012, s. 96-98.

BÖLÜM III

REFERANDUM ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEMDE TÜRKMENLERE UYGULANAN ÖTEKİLEŞTİRME POLİTİKALARI

3.1 Türkmenlere Uygulanan “Ötekileştirme” Politikaları

1. Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı İmparatorluğu'na ait Arap vilayetlerinin paylaşılması ve Irak'ın İngiliz işgaline girmesi, Irak'ta yaşayan Türkmenler için de karanlık bir dönemin başlamasına anlamına gelmiştir. Özellikle, 5 Haziran 1926 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması'ndan sonra Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Musul ve Kerkük, Irak Devleti sınırları içerisinde kalmış, yaklaşık 700 yıl boyunca yönetildiği Oğuz – Türk devlet geleneğinin dışında bırakılmıştır.⁸⁶ Bu durum, Batı'nın yeni bir Doğu – Batı sınırı yaratması ve Batı'nın yönetici sınıfının yıllardır sürdürdüğü kendi “ötekileştirme” otoritesini Irak Devleti'nin yöneticilerine devretmesi ile ötekileştirme sürecinin artarak devam etmesine sebep olmuştur.

Irak; Arap, Kürt, Türkmen, Süryani, Asuri, Yahudi vb. halkların, Hristiyanların, Sünni, Şii Müslümanların bir arada yaşadığı bir ülkedir. Kerkük'te en çok Türkmenler, Araplar ve Kürtler vardır.⁸⁷ Musul meselesindeki nüfus sorunu Türkiye – İngiltere arasında gerçekleşen Lozan görüşmelerinde ortaya çıkmıştır. Nüfus, ötekileştirme politikalarının önemli unsurlarından birisidir. Bugün etnik esasa dayalı nüfus sayımı yapılmadığı için Irak'ta yaşayan farklı grupların ülke nüfusuna oranla sayılarını vermek de güçtür. 1957 yılında yapılan ve 1959'da sonucu açıklanan nüfus sayımına göre Irak'taki Türkmenlerin nüfusları 567.000 idi. Bu sayı Irak genel nüfusunun yaklaşık olarak %10'unu oluşturuyordu. Bugün bu oran üç milyon civarında bir Türkmen nüfusuna tekabül etmektedir. Türkmen nüfus Irak'ta daha çok Kerkük, Musul, Erbil, Diyala ve civar ilçe ve köylerde yaşamaktadır.⁸⁸ Irak Yönetimi, Türkmenleri çeşitli dönemlerde göçe zorlamış, uyguladığı baskılarla asıl

⁸⁶ Yılmaz, Sait, *Irak Dosyası*, Kum Saati Yayın Dağıtım, İstanbul 2011, s. 119-120.

⁸⁷ <https://www.britannica.com/place/Kirkuk> (Erişim Tarihi: 25 Aralık 2017).

⁸⁸ http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/115/irak_turkmenleri_irakta_gercek_turkmen_nufusu (Erişim Tarihi: 04.01.2018).

yerleşim yerlerinden uzaklaştırmıştır.⁸⁹ Kerkük halkı Irak tarihinin çeşitli dönemlerinde katliam ve baskılara uğramıştır. 1924 ve 1946'de birçok öğretmen ve aydın tutuklanmış ya da sürgüne gönderilmiştir. 1958 yılında darbe yapıldıktan sonra Irak'ta kraliyet yönetimi sona ermiş ve General Abdulkerim Kasım başa gelmiştir. Kraliyet Döneminde 2017 yılına kadar Irak Kürdistan'ının başında bulunan Mesud Barzani'nin babası Molla Mustafa Barzani, Moskova'da yaşamaktaydı. Kraliyet rejimi sona erdikten sonra, Mustafa Barzani Sovyetler Birliği'nin de desteğini alarak özerk Kürt bölgesi kurmak amacıyla 1959 yılında Irak'a dönmüştür. Cumhuriyetin birinci yıl dönümü kutlamalarında Kürtler ve Irak Ordusu'na mensup kişiler tarafından Türkmenlere yönelik şiddet eylemleri başlamıştır. Amacı, Türkmenleri yok etmek, sindirmek ve bölgeden kaçırmak olan 14 Temmuz 1959 katliamında Türkmenlerin önde gelen kişilerinden 40' a yakını öldürülmüştür. 14 Temmuz katliamı, tarih boyunca Türkmenlerin uğradığı en vahşi ve en kanlı kıyımdır.⁹⁰ Soğuk Savaş arka planında gerçekleşen katliamın arkasında Sovyetler Birliği'nin Kürtlere verdiği destek vardı. Sıcak çatışmadan kaçınılması önceliğini güden Batı Bloku bu konuda sessiz kalmıştır.

1970 yılında Irak Devrim Komuta Konseyi tarafından çıkarılan karar gereği ilkokullarda Türkmence okutulacak, Milli eğitim bünyesinde Türkmen Araştırma Müdürlüğü kurulacak, Irak Edebiyatçılar Birliği tarafından Türkmen yazar ve şairlerine ait eserler bastırılacak ve Tanıtma Bakanlığına bağlı Türkmen Kültür Müdürlüğü kurulacaktı. Ancak bu vaatlerin çoğu gerçekleşmemiştir. Bu karar uyarınca Kerkük'te açılan okulların %90'ının Türkmence eğitim vermeye başlaması üzerine, bu durumdan rahatsız olan iktidar bu kararı geçersiz kılmak için çare aramaya başlamıştır. Türkmen bölgelerine atanan Irak yönetimine yakın idareciler Türkmen okullarının kapatılması için halktan imza toplamışlardır. Tanınan haklar geçerliliğini sadece bir yıl korumuş, bir yıl sonra bu hakların yürürlükten kaldırılması ile iktidarın politikaları Türkmenleri sindirme ve yok etme maksatlı uygulanmaya başlamıştır.⁹¹ Okulları kapatan hükümete karşı aydın kesim ve öğrenciler ayaklanmış, Kerkük ve diğer Türkmen şehirlerinde Ekim 1971'de boykot kararı

⁸⁹ Fazıl Demirci, *Irak Türklerinin Dünü-Bugünü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.33-34.

⁹⁰“Irak” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 19, s.101; Nefi Demirci, *Sönmeyen Ateş Dinmeyen Hasret Kerkük*, İstanbul 2005, s. 42-43; Saatçi, Suphi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, İstanbul 2003, s.187-226.

⁹¹ Fazıl Demirci, *Irak Türklerinin Dünü-Bugünü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 30.

alınmıştır. Bu kararı destekleyen çok sayıda öğrenci ve öğrencileri destekleyen öğretmenler sendikası üyesi tutuklanmıştır. 70'li yıllardan başlayarak 30 yıl boyunca çok sayıda Türkmen genç ve aydın tutuklanmış, işkence görmüş ve yargısız idam edilmiştir. Aydın kesimden birçok kişi artan zulüm ve kırım karşısında Türkmen bölgelerindeki mal ve mülklerini terk ederek başka ülkelere sığınmak zorunda kalmışlardır.⁹² Özellikle 1969'da Devrim Komuta Konseyi Başkan Yardımcısı olarak ülke yönetiminde söz sahibi olan, daha sonra yönetimi ele geçirerek 1979 – 2003 yılları arasında Irak'a hâkim olan Saddam Hüseyin, Türkmenlere karşı acımasız davranarak çok sayıda Türkmeni yok etmiştir. Irak yönetimi asırlardan beri kullanılan birçok Türkmen kasaba ve köy adını da değiştirirken Kerkük'ün adını *El-Tamim* yapmıştır.⁹³ Irak Türkmenlerine etnik bağlamda ötekileştirme politikası uygulanmıştır. Bu ötekileştirme Batı'nın kendi eliyle kurduğu devlet döneminde de sonrasında da uygulanmaya devam etmiştir. Anayasanın üçüncü unsuru olan Türkmenlerin dil, eğitim ve kimlik olarak yok sayılmasını tarihten gelen yapısal ötekileştirme pratiklerinin, bir zamanlar bu pratiklerin öznesi olan 'Doğu' tarafından da içselleştirilmiş olduğu ve tarihsel ötekinin aynı yöntemleri kullanarak kendi ötekisini yarattığı şeklinde okumak mümkündür.

Soğuk Savaş'ın bittiği ve tek kutuplu bir uluslararası sistemin hâkim olduğu 1990'lar dünyada siyasi açıdan önemli değişikliklerin gerçekleştiği bir dönemdir. Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışı sonrasında Sovyetler Birliği dağılmıştır. Bunun sonucunda çift kutuplu dünya düzeni ile birlikte Soğuk Savaş sona ermiş, bu durum hegemon güçlerin bir zamanlar hüküm sürdüğü bölgelerden çekilmesine ve buralarda yeni dengelerin oluşmasına yol açmıştır. Bu değişikliklerden Irak da payına düşeni almıştır. Sonuçsuz İran- Irak savaşının ardından Bağdat yönetimi, 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmiştir. Bunun sebebi Saddam Hüseyin'in iddiasına göre, sınırdaki petrol kuyusuna Kuveyt'in el koymak istemesi ve Irak'ın buna karşılık vermesiydi. Aynı zamanda Saddam Hüseyin, Kuveyt'i kendi toprağının bir parçası olarak görmekteydi. Bu müdahaleden yenik çıkmasının sonucunda Irak'ta bir kaos ortamı oluştu; ülkeye ağır ambargolar uygulandı. Kuzeydeki Kürtler 18 Mart 1991 tarihinde Kerkük'te Saddam Hüseyin'in Baas yönetimine karşı bir ayaklanma

⁹² Suphi Saatçi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri* İstanbul 2003, s. 252-256.

⁹³ Fazıl Demirci, *Irak Türklerinin Dünü-Bugünü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.67.

başlattılar.⁹⁴ Ayaklanmayı bastırmak için Bağdat'tan yola çıkan birlikler ise, pek çok masum Türkmenin ölmesine binlercesinin de yurtlarını terk ederek Türkiye'ye doğru göç etmelerine sebep oldu.⁹⁵ Önce İran-İrak Savaşı, ardından Körfez Krizi ve ambargolar ile iyice yıpranan Irak, 2003 yılında kitlesel imha silahlarının ispatlanamayan varlığı gösterilerek başlayan ve bugün hala devam eden Amerikan işgalinin sürekli kaotik etkisi altında tutulmaktadır.

2 Ağustos 1990'da Irak ordusu Kuveyt'e girdiği zaman kuzeyde yaşayan Kürtlerin Kerkük'ü işgal ederek Türkmenlere ait tapu dairesini yaktıkları, mezarlıklarını tahrip ettikleri ve Türkmenlerin mallarına büyük zararlar verdikleri çeşitli kaynaklar tarafından haber yapılmıştı.⁹⁶ Bu nedenle Kuveyt Savaşı'ndaki yenilgisinden sonra Saddam Hüseyin iktidarda kalmaya devam edince Kürtler Kerkük'ü terk etmek zorunda kalmışlardı. Kerkük, rezerv ve kalite olarak yüksek petrole sahipti ve Saddam Hüseyin'in bölgenin kontrolünü Kürtlere vermek gibi bir politikası bulunmamaktaydı. Ancak 1991 yılında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararı ile Irak'ın kuzeyinde 36. Paralelden itibaren bir "güvenli bölge" oluşturulmuştur. 36. Paralelin içinde olan Musul güvenlik bölgesine dahil edilmezken 36. Paralelin dışında olan Süleymaniye güvenlik bölgesine dahil edilmiştir. ABD, Türkiye'nin de yardım ve onayı ile Kerkük'ün kuzeyinden itibaren 36. Paralel çizgisinden diğer tarafa Irak askerinin geçmesini ve Irak uçaklarının uçuşmasını yasaklamış ve Çekiç Güç adı altında Türkiye'nin de dâhil olduğu koalisyon askerlerinden oluşan bir askeri gücü Irak'ın Zaho kentinde konuşlandırmıştır. Böylece bölge fiilen Irak merkezi idaresinden koparılmıştır. Irak Türkmen temsilcileri ve Türkiye tarafından gösterilen bütün gayretlere rağmen Irak Türkmenleri bu korunan bölgeye dâhil edilmeyerek anavatanlarında "öteki" olarak dışlanmış ve Saddam Hüseyin'in zulmüne terk edilmişlerdir. Bu dönemde pek çok Türkmen Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Bu durum 1991'den 2003'e, ABD'nin Irak'ı işgaline kadar devam etmiştir.⁹⁷ Çevreleme ve yalnızlaştırma amaçlı

⁹⁴ Suphi Saatçi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2003, s. 268-269.

⁹⁵ "Türkmen Aydın ve Uluslararası İlişkiler Uzmanı Hasan Demirci İle Yapılan Söyleşi", http://www.orsam.org.tr/tr/yazilar_Yazdir.aspx?ID=1262. (Erişim: 18.10.2010); Bülent Tanör, "Siyasal Tarih (1980-1995)", *Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye Tarihi 1980-1995*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, 3. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul 2000, s. 109.

⁹⁶ arsiv.dha.com.tr/kerkukun-turk-kimligi-neden-yok-edilmeye-calisiliyor_653714.html, (Erişim Tarihi: 04.01.2018).

⁹⁷ Sait Yılmaz, *Irak Dosyası*, Kum Saati Yayın Dağıtım, İstanbul 2011, s.223-224.

çizilen siyasal, kültürel ve tarihsel gerçeklere uymayan sınırların bir ötekileştirme pratiği olduğu önceki bölümde tartışılmıştır.

Bu süreçte, Irak'ın kuzeyinde yaşayan Kürtlerin temsilcileri olarak öne çıkan iki isim olmuştur. Bunlar Mesut Barzani ve Celal Talabani'dir. Irak'ta yaşanan karışıklıklar sürecinde bu iki Kürt lider Kürt siyasi hareketini dünya kamuoyuna duyurmak için Irak dışına çıktıklarında yanlarında Türkiye Cumhuriyeti'nin diplomatik pasaportunu taşıyorlardı. 25 Temmuz 1992 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın isteğiyle Irak'taki Kürt partilerinin liderlerine 'Kırmızı Pasaport' verilmişti.⁹⁸ Aynı dönemde Türkmen liderler, Türkmen siyasi hareketini dünya kamuoyuna duyurmak istediklerinde yalnızca Irak pasaportu ile Irak dışına çıkabilmekteydiler.

Türkmenlerin ötekileştirildiği bir süreç de 2003'te 1 Mart Tezkeresi'nden sonra başlamıştır. Bu tezkereye göre ABD İskenderun limanını kullanarak bölgeye asker ve mühimmat taşıyacaktı. Amerika, uçak ve savaş gemisi sayısı belirtmeden 12 havaalanı ve 4 limanı askeri hareket amacı ile kullanmak istiyordu. ABD bunun için bir koalisyon kurdu. Türkiye'den de yardım ve işbirliği talebinde bulundu. Türkiye, başlangıçta kesin bir dille evet veya hayır demedi. ABD bu ılımlı tavrı "evet" olarak algıladı ve askeri mühimmatı, savaş gemilerini, Irak'a taşımak üzere İskenderun Limanı'na yolladı. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sınır dışına asker gönderebilmesi için TBMM kararı şarttı. Ancak, sınır dışına asker gönderme teklifi 1 Mart 2003 tarihinde TBMM'de oylamaya sunuldu ve neticede söz konusu teklif Meclisçe uygun görülmeyerek reddedildi. 1 Mart 2003 Tezkeresi'nin TBMM'de reddedilmesi Türkmenlerin siyasi süreçten dışlanmasına, Türkmenler üzerindeki ötekileştirme uygulamalarının daha da artmasına sebep olmuştur.⁹⁹

⁹⁸ "Barzani ve Talabani'ye Kırmızı Pasaport", <http://www.turkasi.net/barzani-ve-talabaniye-kirmizi-pasaport/>. (Erişim Tarihi: 24.12.2017).

⁹⁹ Deniz Bölükbaşı, 1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası, (6. Baskı), Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 193-195.

Irak Anayasası, Türkmenlerin Irak'taki durumunu anlamak açısından önemli bağlamlardan birisidir.¹⁰⁰ 1921 yılında yazılan Irak'ın ilk anayasası Arapça, Türkçe ve Kürtçe olarak basılmıştır.¹⁰¹ 1990 yılına gelindiğinde değişen düzenle birlikte Irak'ta yeni bir anayasa hazırlanmaya başlanmıştır. 1990 Anayasa taslağında daha önceki anayasadaki üçüncü unsur olan Türkmenler göz ardı edilmiş, "Irak halkı Araplardan ve Kürtlerden meydana gelmektedir." ibaresi bu taslakta yer almıştır.¹⁰² Irak'ta üçüncü büyük unsur olan Türkmenlerin 1990 Anayasa taslağı içinde yer alan bu ibarede geçmemesi, ötekileştirmenin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktadan itibaren ötekileştirme resmi bir devlet politikası halini almıştır. Bu tutumun, bir devamı olarak kabul edilmesi gereken 2005 Irak Anayasasında yer alan şu paragraf da Türkmenlerin ötekileşmiş durumunu açıkça gözler önüne sermektedir.

*.... Arapça ve Kürtçe, Federal Irak'ın iki resmi dilidir. Türkmenler, Süryaniler ve Ermeniler gibi diğer Iraklıların çocuklarını kamuya ait öğretim kurumlarında kendi ana dillerinde eğitmeleri hakkı vardır...*¹⁰³

Üçüncü unsur olarak adı açık olarak yazılması gereken Türkmenler "...diğer Iraklılar" ifadesiyle ötekileştirilmişlerdir.

1999 yılına gelindiğinde IKDP lideri Mesut Barzani ve IKBY lideri Celal Talabani, Irak Ulusal Kongresi Başkanı Ahmed Çelebi ve Baas Partisi'nin kuruluşunda Saddam Hüseyin ile birlikte çalışan Irakiye Bloku'nun lideri Iyad Allawi, Irak İslam Yüksek Devrim Komitesi Başkan Yardımcısı Abdülaziz Elhakimi ve Sünnilerin temsilcisi Adnan Paçacı Iraklı muhalifler olarak ABD Kongresi tarafından onaylanan, "Irak'ı Kurtarma Yasasınca "Altılı Grup" şeklinde belirlenmiştir. 'Altılı Grup' adı altındaki Başkanlık Konseyi, Eylül 1999 New York, Aralık 2002 Londra, 26 Şubat 2003 Selahattin'de yaptıkları toplantılarda Saddam Hüseyin sonrası Irak'ın şekillenmesi için tüm yapılara tek başına yön vermiştir. Türkmenler ise bu gruba dahil edilmemiş, dışarda bırakılmışlardır.¹⁰⁴ 13 Temmuz 2003 tarihinde kurulan ve 25 kişiden oluşan ilk 'yönetim konseyi' ve daha sonra

¹⁰⁰ Habib Hürmüzlü, *At-Turqman fi't-Teşri'ât el-Kanuniyye el-Iraqiyye, 1921-2014*, 2015 Beirut, Lebanon.

¹⁰¹ Fazıl Demirci, *Irak Türklerinin Dünü- Bugünü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

¹⁰² Sait Yılmaz, *Irak Dosyası*, Kum Saati Yayın Dağıtım, İstanbul 2011, s. 225.

¹⁰³ *Irak Anayasası*, Madde 4, Paragraf 4.

Rosalind Ryan ve James Sturcke, "Iraq's Constitution", Guardian, (Oct. 25, 2005), <https://www.theguardian.com/world/2005/oct/25/iraq.qanda>. (Erişim Tarihi: 24.12.2018).

¹⁰⁴ Sait Yılmaz, a.g.e., s. 309.

yazılan 'yeni anayasa', Irak Koalisyonu Geçici İdaresinin Yöneticisi Amerikalı Paul Bremer' in resmi onayı ile gerçekleşmiştir. Konsey, 13 Şii, 5 Kürt, 4 Sünni, 1 Türkmen ve 1 Asuri üyeden oluşmaktaydı.¹⁰⁵ Burada da dağılımın nüfusa oranla adil olmadığı görülmektedir. 1957 sayımına göre %10 olan Türkmen nüfusunun en az iki üye ile temsil edilmesi beklenirdi. Nitekim, Amerika'nın 2003'te Irak'ı işgali ile tahrip edilen devlet müesseselerini ve toplum hayatını bir devlet düzeni içerisinde yeniden oluşturmak amacıyla Irak'ta görevlendirilen Irak Koalisyonu Geçici İdaresi'nin Yöneticisi Poul Bremer, yukarıda bahsedilen hususlara da yer verdiği "Irak' ta Geçirdiğim Bir Yıl" isimli kitabında, Irak toplumunun üçüncü unsuru olan Türkmenlere yer vermeyerek ötekileştirmiş, onları yok saymıştır.¹⁰⁶

20 Mayıs 2006 tarihinde Nuri Maliki tarafından kurulan hükümet 40 bakandan oluşmuştur. Kabinedeki tek Türkmen, Gençlik ve Spor Bakanı olan Casim Muhammed Cafer'di.¹⁰⁷ Bakanlıkların Irak'ta yaşayan etnik unsur arasındaki dağılımı dikkate alındığında Türkmenler açısından ötekileştirmenin bir diğer örneği de burada karşımıza çıkmaktadır. Nüfusun %10'u söz konusu olduğunda, ülkedeki kırk bakanlıktan dört tanesinin Türkmenlere verilmesi gerekirken yalnızca bir bakanlık verilmiştir.

3.2 Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD)

Nüfus oranına dayalı temsil ve katılım haklarının yeni anayasaya yansımaları Türkmenler için bir hayal haline getiren çok kritik bir gelişme de Arap Baharı sonrası bölgede terör estiren İŞİD'in ortaya çıkışı olmuştur. İŞİD yani Irak ve Şam İslam Devleti, resmi ismi ile İslam Devleti (İD), kısaltmasının Arapçadaki telaffuzu DAESH ya da DAİŞ, DEASH olan terör örgütüdür. İŞİD, Irak Savaşı'nın ilk yıllarında, 2003 tarihinde Ebu Bekir el-Bağdadi tarafından kurulmuş (2003) ve 2004 yılında El Kaide'ye bağlılığını ilan etmiştir. Bu ilandan sonra grup, *Irak El- Kaidesi* ismini almıştır. Örgütün 2005 yılında açıkladığı ve dört aşamalı olarak gerçekleştirmeyi düşündüğü planları arasında, 'ABD'nin Irak'tan çıkarılması,' ve 'halifeliğin kurulması,' 'Araplarla İsraililerin arasındaki savaşta daha etkin rol alınması' ve

¹⁰⁵ Saif Yılmaz, a.g.e., s. 309.

¹⁰⁶ Paul Bremer, *My Year in Iraq*, 2006 Beirut Lebanon.

¹⁰⁷ Rosalind Ryan ve James Sturcke, "Iraq's Constitution", *Guardian*, (Oct. 25, 2005), <https://www.theguardian.com/world/2005/oct/25/iraq.qanda>. (Erişim Tarihi: 24.12.2018).

'çatışmaların Irak'a yayılması' bulunuyordu.¹⁰⁸ Örgütün kurucusu Ebu Musab el Zerkavi, El Kaide'de yetişmiş bir kişidir. İşid'in ilk hali olan *Tevhid ve Cihat* örgütünün temellerini Afganistan'da atan Zerkavi, Irak'a döndükten sonra *Ensar el-İslam* örgütüyle irtibata geçmiş, 17 Ekim 2004 tarihinde Usame bin Ladin'e bağlılık yemini ederek (TCÖ) *Tevhid ve Cihat Örgütü* adını, *İki Nehir Topraklarındaki El-Kaide* olarak değiştirmiştir. Örgütün ismi sonrasında *Irak – el Kaidesi* olacaktır.¹⁰⁹ *Irak el-Kaidesi*, 2006 yılı Ocak ayında küçük bazı gruplarla birleşmiş ve *Mücahit Şura Meclisi*' adını almıştır. Iraklı Sünni milliyetçiler ve laik kesim katılmayınca bu girişim pek başarılı olamamıştır. Örgüt, Ekim 2006'ya kadar eylemlerini *Mücahit Şura Meclisi*'ne atfetmiştir. Bu tarihte Eyüp el-Mısri'nin *Irak İslam Devleti* 'ni ilan etmesiyle birlikte örgüt eylemlerini *Irak İslam Devleti* 'ne atfetmeye başlamıştır. Nisan 2013'te *Irak ve Şam İslam Devleti* olarak değişen örgütün adı, Temmuz 2014'te Ebu Bekir el-Bağdadi'nin sözcüsü Adnani' nin hilafeti ilan etmesiyle *İslam Devleti* olmuştur.¹¹⁰

İslam Devleti döneminde örgüt tarafından gerçekleştirilen eylemler şöyle özetlenebilir: Örgüt, 2006-2007 Mayıs ayı arasında Bağdat yakınlarındaki Dora'yı ele geçirmiş ve pek çok Hıristiyan ailenin bölgeyi terk etmesine sebep olmuştur. Örgüt, 2007 yılında Irak'ta 2000 sivili öldürmüştür. 19 Nisan 2007 tarihinde ilk İslami yönetimin kurulduğunu, Emirliğin Ebu Ömer el-Bağdadi ve 10 bakan tarafından yönetileceğini duyurmuştur. 12 Mayıs 2007 tarihinde örgüt, Babil yakınlarında bir Iraklı ve dört Amerikalı askerin öldürüldüğü saldırıyı üstlenince ABD, *El-Kaide*'yi Irak'tan silmek için 18 Haziran günü Bakuba' da bir harekât başlatmıştır. Örgüt Bağdat'ta 30 Haziran günü, Mansur Oteli'ne bir intihar saldırısı düzenmiş, altısı Sünni şeyh olmak üzere 13 kişi hayatını kaybetmiştir. 25 Ekim 2009 tarihinde Bağdat'ta gerçekleştirilen bombalı saldırıda 155 kişi ölmüş 721 kişi yaralanmıştır. 8 Aralık 2009 tarihinde Bağdat'taki bombalı saldırıda 127 kişi ölmüş, 448 kişi yaralanmış; 25 Ocak 2010 tarihindeki Bağdat saldırısında da 41 kişi

¹⁰⁸ http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/isid-daes-deas-dais-nedir-nasil-ortaya-cikti-el-bagdadi-kimdir-29600590_23.7.2015, (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2018); "Irak ve Şam İslam Devleti", https://tr.wikipedia.org/wiki/irak-ve-%C5%9Eam-%C4%B0slam_Devleti (Erişim Tarihi: 01 Mayıs 2018).

¹⁰⁹ "Irak ve Suriye'de İstikrarsızlığın Yeni Boyutu: İŞİD", www.aa23.org/2014/06/25/irak-ve-suriyede-istikrarsizligin-yeni-boyutu-isid/ (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2018).

¹¹⁰ http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/isid-daes-deas-dais-nedir-nasil-ortaya-cikti-el-bagdadi-kimdir-29600590_23.7.2015, (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2018); "Irak ve Şam İslam Devleti", https://tr.wikipedia.org/wiki/irak-ve-%C5%9Eam-%C4%B0slam_Devleti (Erişim Tarihi: 01.05.2018).

yaşamını yitirmiştir. 4 Nisan 2010 tarihindeki Bağdat saldırısı 42 kişinin ölümü, 224 kişinin de yaralanması ile sonuçlanmış, bu saldırıların tamamını örgüt üstlenmiştir. 23 Temmuz 2012 tarihinde yaralanmıştır. Irak'ın farklı bölgelerinde meydana gelen 32 saldırıda 116 kişi ölmüş, 299 kişi yaralanmıştır. Bu kanlı saldırıyı da yine IŞİD üstlenmiştir.¹¹¹

2013'ün Nisan ayında örgütün yapısında önemli bir değişiklik meydana geldi. Ebu Bekir el-Bağdadi, *El Nusra Cephesi*'nin *Irak İslam Devleti* tarafından kurulduğunu ve desteklendiğini açıkladıktan sonra bu iki oluşumun *Irak Şam İslam Devleti* adı altında birleştiğini duyurdu.¹¹²

IŞİD, 30 Eylül 2013'tarihinde Türkiye'deki Reyhanlı saldırısını üstlendiğini bazı internet sitelerinden ilan etti. 11 Mayıs 2013 tarihinde Hatay Reyhanlı'da patlatılan iki bomba yüklü araç, 51 kişinin ölmesine, 140 kişinin de yaralanmasına sebep olmuştur. Bu saldırı, Türkiye topraklarında düzenlenmiş en ölümcül ikinci saldırıdır. IŞİD, 22 Temmuz 2013 tarihinde de Ebu Gureyb Hapishanesi'ne bir operasyon düzenleyerek çok sayıda örgüt üyesini serbest bıraktı. 2011'de "Arap Baharı" ile başlayan süreçte, Mısır'da 2013 yılındaki askeri darbeye *el-Kaide* bağlantılı örgütler arasında ilk destek veren IŞİD olmuştur. IŞİD, Ocak 2014'te Felluce'yi ve Ramadi'yi kontrolü altına alarak 3 Ocak 2014 tarihinde Felluce'de bağımsız bir devlet ilan etti. 17 Mart 2014 tarihinde Halep'in Sarin kasabasında YPG ile çatışan IŞİD, Süleyman Şah Türbesinin de bulunduğu Türk toprağını ele geçirdi. 10 Haziran 2014'te Irak'ın ikinci büyük şehri olan Musul, tamamen IŞİD' in eline geçmiş, Musul'da Başkonsolosluk ve elektrik santrali baskınlarıyla 80 Türk vatandaşı rehin alınmıştı. *El Nusra* ve *Irak İslam Devleti*'nin birleşmesiyle IŞİD adını alan örgüt artık eylemlerini bu adla gerçekleştirmeye başlamıştır. IŞİD' in 2015'ten itibaren dünya üzerinde gerçekleştirdiği terör eylemlerinden bazılarının gerçekleştirildiği ülkeler ölü ve yaralı sayıları ise aşağıdaki şekildedir:

- 17 Temmuz 2015 Khan Bani Saad / Irak 115 ölü, 170'in üzerinde yaralı.
- 10 Ağustos 2015 Bakuba ve Diyala / Irak – 60 ölü, 105'ten fazla yaralı.

¹¹¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/irak-ve%C5%9Eam-%C4%B0slam_Devleti (Erişim Tarihi: 01.05.2018).

¹¹² <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/isid-daes-deas-dais-nedir-nasil-ortaya-cikti-el-bagdadi-kimdir-29600590>; "Irak ve Şam İslam Devleti", https://tr.wikipedia.org/wiki/irak-ve%C5%9Eam-%C4%B0slam_Devleti (Erişim Tarihi: 01.05.2017).

- 13 Kasım 2015 Paris / Fransa – 130 ölü ve yüzden fazla yaralı.
- 11 Ocak 2016 Mukdadiye, Bakuba, Bağdat / Irak – 51 ölü.
- 11-28 Ocak 2016 arası Ramadi /Irak – 80’e yakın ölü ve yaralı.
- 1 Şubat 2016 Şam / Suriye, 70 ölü ve 40’ın üzerinde yaralı.
- 22 Mart 2016 Belçika – 32 ölü, 340’ın üzerinde yaralı.
- 12 Haziran 2016 – Orlando, Florida / Amerika Birleşik Devletleri – 50 ölü, elliye yakın yaralı.
- 03 Temmuz 2016 – Bağdat / Irak – 292 ölü ve yüzlerce yaralı.
- 14 Temmuz 2016 – Fransa – 84 ölü.
- 19 Aralık 2016 – Berlin /Almanya- 12 ölü, 49 yaralı.
- 01 Ocak 2017- İstanbul- yaklaşık 39 ölü, 70 yaralı
- 04-10 Ocak 2017- Bağdat’ta Şiilere yapılan saldırılar- yaklaşık 300 ölü ve yaralı¹¹³

IŞİD teröristleri, daha çok Irak ve Suriye’de etkinlik göstererek, hilafet devleti kurmak amacıyla terör eylemleri gerçekleştirdiklerini ifade edip güvenlik güçlerine ve sivillere karşı mezhep ayrımcılığı temelli silahlı eylemler yapmışlardır.¹¹⁴

IŞİD, Irak savaşı sırasında Irak’ta Anbar, Diyala, Kerkük, Babil, Nineva, Selahaddin ve Musul’da, etkili olmuş, Bakuba’yı başkent ilan etmiştir. Suriye’de ise Humus, Rakka ve Halep’te etkili olmuş, Rakka’yı da Suriye’deki başkenti ilan etmiştir. Libya’da ise Bingazi ve Sirte’de etkili olmuştur. Petrol kaynaklarına yakın olmaları, IŞİD’in dünyanın en zengin terör örgütlerinden biri olmasını sağlamıştır. 2014 yılının ortalarında Irak istihbarat birimlerinin edindiği bilgiye göre 2 milyar dolarlık finansal gücü vardır. Bu servetin büyük bir kısmının Musul Merkez Bankası’ndan çalınan 429 milyon dolar olduğu belirtilmiştir. Banka soygunları ve

¹¹³<http://web.archive.org/web/20170708054051/https://www.nationalsecurity.gov.au/listedterroristorganisations/Pages/IslamicState.aspx>. (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2018).

¹¹⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/isid-daes-deas-dais-nedir-nasil-ortaya-cikti-el-bagdadi-kimdir-2960059023.7.2015>, (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2018); “Irak ve Şam İslam Devleti”, https://tr.wikipedia.org/wiki/irak-ve%C5%9Eam-%C4%B0slam_Devleti (Erişim Tarihi: 01.05.2018).

Körfez ülkelerinden toplanan yüksek miktardaki bağış da örgütün gelirleri arasındadır.¹¹⁵

2014 yılında IŞİD ve El- Kaide arasında yaklaşık sekiz ay süren güç mücadelesi sonunda el-Kaide, IŞİD ile aralarındaki tüm bağları kopardığını duyurmuştur. Bugün, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler ve aralarında Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye, Kanada, Suudi Arabistan, Birleşik Krallık, Endonezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Hindistan, Kırgızistan, Pakistan ve Rusya'nın da bulunduğu birçok ülke IŞİD'i terör örgütü olarak kabul etmektedir.

IŞİD de teknoloji çağındaki diğer terör örgütleri gibi yeni iletişim tekniklerini yaygın olarak kullanarak hem propaganda yapıp örgüte eleman temin etmekte hem de finansman sağlamaktadır. Aralarında IŞİD'in de bulunduğu bu ayrılıkçı grupların yeni medya platformlarını seçmelerinin nedenleri, ucuz ve sürdürülebilir olması, yasal düzenleme ve denetimlerden büyük ölçüde uzak olması, bununla birlikte anında ulaşılabilir olması ve bu sayede sempatanlarını harekete geçirmede etkili olmasıdır.¹¹⁶ Örneğin, IŞİD Musul'u ele geçirdiğinden beri, yüzlerce twitter hesabını aynı anda kullanarak halifelik propagandası yapmaktadır.¹¹⁷ ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA), Irak ve Suriye'de IŞİD'in 20 000-31.500 arası savaşçı toplayabileceğinin tahmin edildiğini bildirmiştir.¹¹⁸ IŞİD ya da diğer terör örgütleriyle mücadele de artık eskisi gibi değildir, yeni stratejiler uygulanması gerekmektedir. Terörle mücadelede dağ tepe gezmek değil, başarının sırrının gerçek zamanlı istihbarat olduğu anlaşılmıştır. Gerçek istihbarat, hedefin bir saat önce nerede olduğunu değil, iki saat sonra nerede olacağını bilmektir.¹¹⁹

¹¹⁵ “Dünyanın En Zengin Terör Örgütü IŞİD”, Al Jazera Türkçe, <https://milliyet.com.tr/Yazdir.aspx?aType=HaberDetayPrint&ArticleID=1895787> (Erişim: 30 Nisan 2018); “Irak ve Şam İslam Devleti”, https://tr.wikipedia.org/wiki/irak-ve%C5%9Eam-%C4%B0slam_Devleti (Erişim Tarihi: 01.05.2018).

¹¹⁶ Emir Türkoğlu, Küresel Bir Terör Örgütü Olarak IŞİD'in Dijital Dergi Kullanımı: Konstantiniyye Üzerine Bir İnceleme, Erciyes İletişim Dergisi “Akademia” 2017, Cilt (Volume): 5, Sayı (Number): 1, (162-180), s. 164.

http://www.academia.edu/35763999/küresel_bir_terör_örgütü_olarak_işid_in_dijital_dergi_kullanımı_konstantiniyye_üzerine_bir_inceleme_ (Erişim Tarihi: 01.05.2018).

¹¹⁷ Sait Yılmaz, “Küresel Terör, IŞİD ve Sonrası”, , www.academia.edu/8795997/Küresel_Terör_ve_IŞİD, s.5. (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2018)

¹¹⁸ “IŞİD'in Militan Sayısı Açıklandı”, <http://www.trthaber.com/haber/dunyaisidin-militan-sayisi-aciklandi-143966.html>. (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2018).

¹¹⁹ Michael Rubin, Time to Challenge U.S. Assumptions About Terrorism, and İraq, American Enterprise İnstitute (AEI), (June 13, 2014). (Sait Yılmaz, “Küresel Terör, IŞİD ve Sonrası”, , www.academia.edu/8795997/Küresel_Terör_ve_IŞİD, s.5.)'dan alıntıdır.

IŞİD bu bağlamda bir yandan yeni model uluslararası terör örgütlerini temsil ederken diğer yandan eylemlerinden de anlaşılacağı üzere Orta Doğu'da benzeri görülmemiş bir nüfus hareketliliğine sebep olmuştur. Bu hareketlilik Türkmenlerin katılım ve temsil üzerinden sahip oldukları hakları derinden etkileyecek sonuçlar doğurmuştur.

3.2.1 IŞİD'in Türkmen Bölgelerindeki Faaliyetleri ve Sonuçları

IŞİD'in Irak'ta toprak hakimiyeti kazanmaya başladığı süreçten en fazla etkilenen bölgelerden birisi Musul'a bağlı Telafer'dir. Telafer, Türkiye sınırına 70 km. uzaklıkta stratejik açıdan çok önemli bir konumdadır. Irak'ın en büyük ilçesi olan Telafer'in merkez nüfusu 230 000 olup tamamen Türkmenlerden oluşmaktaydı. Telaferde yaşayan halkın %75'i Sünni; %25'i Şii Irak Türkmenidir.¹²⁰ Telafer'e bağlı üç nahiyeye bulunmaktadır. Bunlar, Zummar, Rabia ve İyaziye'dir. Telifere bağlı üç nahiyeden İyaziye'nin çoğunluğu Türkmen, Rabia'nın çoğunluğu ise Sünni Arap'tı. Zummar'da da Kürt, Gergeri ve Sünni Araplar yaşamaktaydı. 1977 yılında Necef, Tikrit, Duhok, Telafer'in il olması gündeme gelmiş, diğer üçü il yapılmış nüfusunun tamamı Türkmen olan ve Irak'ın en büyük ilçesi olan Telafer'e il statüsü verilmemiştir. ABD ordusunun Irak'ı işgaliyle başlayan süreçte Telafer'de herhangi bir isyan ya da silahlı çatışma olmazken, 2004 ve 2005 yılında kentte peşmerge ve ABD tarafından kaos ortamı oluşturulmuş ve pek çok Telaferli şehirden göç etmeye başlamıştır. Bu dönemde Kürt gruplar Telafer'de etkin güç olmaya çalışmışlardır. Ancak kentin Türkmen nüfusu, Irak ve Suriye Kürtlerinin birleşmesine ve bu şekilde bir Kürt blok oluşmasına engel olmuştur. Telafer'deki kaos ortamı IŞİD'in ortaya çıkması ve kenti işgali ile yeniden alevlenmiş ve 2014 yılında şehir tamamen IŞİD'in kontrolüne geçmiştir. Bu gelişme ile birlikte Telafer'de yaşayan halkın %95'i göç etmiştir. 2014 yılı Haziran ayında başlayan Telafer'deki IŞİD kontrolü, yaklaşık üç yıl sürmüş 20 Ağustos 2017 tarihinde 11 gün süren bir operasyonla şehrin kontrolü Irak güvenlik güçlerine geçmiştir. IŞİD öncesi süreçte civar yerleşim yerleriyle birlikte, tamamına yakını Türkmen 510 bin nüfuslu bir yerleşim yeri olan Telafer'den çok büyük bir göç başlamış 70 000'den fazla Türkmen, Türkiye'ye gelmiş, geri kalan grup içindeki Şii Türkmenler Irak'ın güneyinde Kerbela, Necef,

¹²⁰ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Telafer> (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2018).

Babil gibi şehirlere, Sünni Türkmenlerin bir kısmı Duhok, Erbil ve Kerkük'e göç etmişlerdir. Irak Göç ve Göçmenler Bakanlığı'ndan elde edilen verilere dayanılarak ORSAM tarafından hazırlanan rapora göre 34.528 aile Irak'ın değişik vilayetlerine göç etmiş durumdadır.¹²¹

Telafer'den Türkiye'ye gelen göçmenlerin durumuna bakıldığında, toplu göç olarak değil, farklı zamanlarda ve süreklilik arz edecek biçimde geldikleri görülür. Net sayıları ve şehirlere dağılımı konularında ise istatistiki bilgi yoktur. Türkiye'deki bazı sivil toplum kuruluşlarının yaptığı çalışmalara göre 70 000 civarında Telaferli Türkiye'ye göç etmiştir ve burada yaşamaktadır. Yaklaşık olarak %75-80'i Ankara'da yaşayan Telaferlilerin ayrıca İstanbul, Gaziantep, Urfa, Kahramanmaraş gibi şehirler başta olmak üzere Türkiye'nin birçok yerine dağıldıkları bilinmektedir.

¹²²

IŞİD, 9 Haziran 2014'te ilk olarak Musul'a daha sonra Telafer'e girmiştir. İlk 6 ay Kürt Peşmergeleri ve IŞİD arasında sözlü ya da silahlı çatışma yaşanmamıştır. IŞİD'in yeni hedef şehri Erbil olduğu zaman ise bu suskunluk bozulmuş ve ABD, İKBY'ye silah desteğini arttırmıştır. IŞİD Kerkük'ün Arap nüfuslu Havice ilçesine girmiş ve bu da bölgedeki Peşmergelerin sayılarının Kerkük'te daha da çoğalmasına sebep olmuştur. 2015 senesinde Barzani'nin Kuzey Irak'ta yaşayan tüm aşiret reislerini çağırarak gerçekleştirdiği toplantıda ve aynı dönemlerde basına verdiği demeçlerde de sarf ettiği üzere IŞİD'in bulunduğu tüm bölgeleri "Kürtlerin idaresi dışındaki Kürdistan toprağı" olarak tanımlamıştır. Bu bölgelerden çıkmayı düşünmediklerini, bu bölgelerin kurulacak Bağımsız Kürdistan'ın bölümleri olduğunu ifade etmiştir.¹²³

Biten çalışmaların ardından bir durum değerlendirmesi yapıldığında IŞİD'in Orta Doğu coğrafyasının geleceğini belirleyecek çok önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. 1916 tarihli Sykes – Picot düzeninin Orta Doğu'ya emperyal güçlerin istediği düzeni getirmediği özellikle 2011 yılından sonra Arap Baharı bağlamında ortaya çıkmıştı. Bu bölgenin, büyük güçlerin istediği şekilde mezhepsel

¹²¹ *Telaferli Türkmen Göçmenlerin Durumu ve Telafer'in Geleceği*, ORSAM Rapor No: 215, Ankara, Ekim 2017, s.7.

¹²² *Telaferli Türkmen Göçmenlerin Durumu ve Telafer'in Geleceği*, ORSAM Rapor No: 215, Ankara, Ekim 2017, s.19.

¹²³ <http://www.radikal.com.tr/dunya/irak-kurt-yonetimi-topraklarini-30-bin-kilometrekare-daha-genisletti-1532106/> Erişim Tarihi: 12.02.2018

çoğulculuğun ortadan kalkacağı şekilde düzenlenebilmesi için boşaltılması gerekiyordu. Bunun için de güç kullanılması kaçınılmazdı. İnsanları binlerce yıldır yaşadıkları topraklardan çıkarmak ve o coğrafyayı boşaltmak için terör örgütlerinin yasa dışı gücüne gereksinim duyulmaktaydı. Bugün bütün bölge ülkeleri gibi Türkiye’yi de çok yakından ilgilendiren ve etkileyen “göç” dalgası o bölgenin IŞİD ya da başka güçler kullanılarak boşaltılabilmesinin bir sonucudur. Türkiye sınırına sadece 110 kilometre uzaklıkta olan ve tamamen Türkmenlerin yaşadığı Telafer şehrinin %95’i boşalmış durumdadır.¹²⁴ Bu durum, Irak’taki nüfus dengesini Türkmenlerin yoksun bırakıldığı anayasal haklarına bir daha kavuşmasını tamamen önleyecek derece değiştirmiştir.

IŞİD, daha önceden birlikte yaşayan, aralarında ‘Şii – Sünni’ gibi bir ayrım olmayan Türkmenleri ikiye bölmüş, bu şekilde onların birleşerek kuvvetli bir birlik oluşturmalarının da önüne geçmiştir. Şiileri ötekileştirip Sünnileri yanına çekmeye çalışmıştır. Ancak kendilerine dahil olmak istemeyen Sünnilerin çoğu Türkiye’ye göç etmiş, Şiilerin büyük bir kısmı ise güneye Şiilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelere göç etmişlerdir. Şii ve Sünni Telaferlilerin önemli bir kısım da Kerkük’e, Duhok ve Erbil’e göç etmişlerdir. Bölgedeki nüfus hareketliliği sonucunda Telafer ve civarı Suriye’nin kuzeyi büyük ölçüde boşalmıştır. Şu anda bölgede oluşan kaos ortamı, bu coğrafyanın bölgenin yerleşik halkının iradesinden uzak yeniden şekillenmesi için gerekli ortamın hazırlamasına imkân tanımaktadır.

3.3 Referandumlar

Referandum ya da *plebisit*; anayasa değişikliği ya da yasaların kabulü gibi çeşitli siyasi ve toplumsal sorunlar karşısında halkın görüşünü belirlemek için başvurulan halk oylamasıdır.¹²⁵

Demokrasinin önemli bir aracı olan referandumlar ‘anayasa değişikliği için’ düzenlenebilir. ‘Bir bölgenin hangi ülkeye bağlı olduğu belirlemek’ amacıyla referandum yapılabilir. ‘Sömürgecilikten çıkmak için’ referandum yapılabilir.

¹²⁴ *Telaferli Türkmen Göçmenlerin Durumu ve Telafer’in Geleceği*, ORSAM Rapor No: 215, Ankara, Ekim 2017, s.5.

¹²⁵ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2005, (10. Baskı), S. 1648; “Referandum”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Referandum>. (Erişim: 17 Nisan 2018).

'Nüfusun bir kısmının mevcut devletten kopmak istediği ülkelerde' de referandum yapılabilir.¹²⁶

Referandumun hukukî boyutu incelendiğinde, referandum uygulamasında ülkelerin bütünlüğü söz konusu ise ulusal hukuk yani o ülkenin anayasasındaki kanunların geçerli olduğu görülür. Diğer taraftan uluslararası hukuk da sömürge olmamış ya da ağır baskılara maruz kalmamış halklara referandumla bağımsızlık hakkı vermez, ancak onların bu hakkı talep etmelerini de engellemez. "Halkların geleceklerini kendilerinin saptaması" anlamına gelen "Self-Determinasyon" ilkesi, sömürge olan toplulukları kapsamakta, ülkedeki azınlıkların bu haktan yararlanması anlamına gelmemektedir. Azınlık, sayısal olarak bir devletin nüfusunun geri kalanına göre az olan, o devletin vatandaşı olduğu halde egemen olmayan konumda bulunan, etnik, dini ya da dil açısından nüfusun geri kalanından ayrı özellikler taşıyan üyeleridir. Günümüzde Uluslararası Sürekli Adalet Divanı (USAD) 'nın belli antlaşmaların yorumu amacıyla verdiği azınlık tanımını dışında uluslararası düzende kabul edilmiş herhangi bir azınlık tanımı bulunmamaktadır.¹²⁷ Uluslararası hukukta toprak bütünlüğü savunulur ve ülkelere bölünmeye karşı çıkma izni verilir.¹²⁸

Dünyadaki devletlerin birçoğunda genellikle bağımsızlıktan ziyade idari konularla ilgili referandumlar yapılmaktadır. Modern anlamdaki referandumun ilk uygulandığı ülke 1848 yılında İsviçre, federal anayasasında referanduma yer veren ilk ülke ise 1874 yılında İsveç olmuştur.¹²⁹ İsviçre gibi bazı ülkelerde vatandaşların girişimi ile başlatılabilen referandumlar, bazı Amerikan eyaletlerinde vergi artışları ile ilgili yapılması zorunlu bir uygulama halini almaktadır. Örneğin bütçedeki açığın kapatılması için vergilerin artırılması gerekiyorsa ya da bazı harcamaların kısılması gerekiyorsa bu halk oylaması ile tespit edilmektedir.¹³⁰

21. yüzyılda idari konularda yapılan referandumlardan bazıları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

¹²⁶ İter Turan, "Ayrılkçı Hareketlerin Sonuçları Maliyetli Olabilir", <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ayrilikli-hareketlerin-sonuclari-maliyetli-olabilir/...> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018).

¹²⁷ Hüseyin Pazarıcı, Uluslararası Hukuk, Turhan Kitabevi, (9. Baskı), Ankara 2010, s. 142, 143, 210, 211.

¹²⁸ Hüseyin Kalaycı, "Referandumla Ayrılma Konusunda Yüksek Mahkemenin Tutumu: Kanada Quebec Örneği", Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Ankara 2008, C. 63, S.1, s. 170.

¹²⁹ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Referandum> (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2018)

¹³⁰ İter Turan, "Ayrılkçı Hareketlerin Sonuçları Maliyetli Olabilir", <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ayrilikli-hareketlerin-sonuclari-maliyetli-olabilir/...> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018).

- Mısır'da 2011'de yaşanan ve Mısır Devrimi olarak anılan olaylar Hüsnü Mübarek'in devrilmesiyle sonuçlanmış, yazılan Mısır Anayasası referandumda %77 oyla kabul edilmiştir.
- Irak'ta Amerikan işgalinden 2 yıl sonra hazırlanan anayasa için 2005'te referanduma gidilmiş ve oylama sonucunda Irak bir federasyon olmuş, din olarak da İslam'ı seçen bir ülke olmuştur.
- Pakistan'da ülke yönetimini 1999'da ele alan Pervez Müşerref 2002 yılında başkanlığının onaylanması için halk oylamasına gitmiştir.
- Kıbrıs'ta "Annan Planı" olarak bilinen plan 2004'te halk tarafından oylanmış, Kuzey Kıbrıs "Evet" derken, Güney Kıbrıs "Hayır" dediği için plan uygulamaya konulamamıştır.
- Yunanistan, içine düştüğü ekonomik kriz sebebiyle 2015'te ekonomik önlemleri hayata geçirip geçirmeme konusunda halk oylamasına gitmiş, %61 "Hayır" oyu çıkmıştır.
- Macaristan'da, 2016'da Avrupa Birliği tarafından yerleştirilmek istenen 1300 kadar mülteci ile ilgili yapılan referandumda halkın %98'i mültecilerin yerleştirilmemesini istemiştir.
- Rus işgali altındaki Kırım'da 2014'te yapılan referandumda halkın %97'si Kırım'ın Rusya Federasyonu'na katılması yönünde oy kullanmıştır.
- Birleşik Krallık' ta 2016 yılında yapılan referandumda Birleşik Krallığın Avrupa Birliği'nden ayrılıp ayrılmaması oylanmış ve halkın %52'si ayrılma yönünde oy kullanmıştır.

Bir bölgenin hangi ülkeye bağlı olduğu belirlemek veya sömürge statüsünün sona ermesini topluma danışmak amacıyla referandumun kullanılması 20. yüzyıldan sonradır. *Sömürgecilikten çıkmak için yapılan referandumlara*, Papua Yeni Gine ve Timor- L'Este gibi bölgeler örnek olarak verilebilir. ¹³¹ 1520 yılında Portekizlilerin yerleştiği Doğu Timor, Hollandalılar, Portekizliler, Japonlar arasında çeşitli mücadelelere sahne olsa da 1975 yılına kadar Portekiz'in hakimiyetinde kalmıştır. Bağımsız Doğu Timor Devrimci Cephesi 1975 yılında topraklarında hakimiyeti sağlayarak Kasım ayında Doğu Timor Demokratik Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Bir ay sonra Endonezya'nın ülkeyi işgali ile başlayan süreçte yirmi yıldan fazla süren

¹³¹ İter Turan, "Ayrılıkçı Hareketlerin Sonuçları Maliyetli Olabilir", <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ayrilikli-hareketlerin-sonuclari-maliyetli-olabilir/...> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018)

kanlı mücadeleler sonucu binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Uluslararası baskılara dayanamayan Endonezya, Doğu Timor'un geleceğini belirlemek için yapılacak bir referanduma onay vermiştir. 30 Ağustos 1999 tarihinde referandumda çok büyük bir çoğunluk bağımsızlık yönünde oy kullanmış, Doğu Timor, BM denetiminde kendi kendini yöneten bir ülke olmuştur.¹³²

Nüfusun bir kısmının mevcut devletten kopmak istediği ülkelerde yapılan referandumlar ise ayrılıkçı hareketler sonucu yapılan referandumlardır. Bu iki şekilde ortaya çıkar. Bir yanda, Güney Sudan ve Kosova'da olduğu gibi, müzakereyle varılan bir uzlaşmayla sonuçlanabilir. Diğer yanda ise, bir ülkede kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunu düşünen halk referandum düzenlemek isteyebilir. Bu durum, ülkelerin egemenliğine saygı prensibi ile işleyen uluslararası hukukta fazla kabul görmez. Örneğin, İskoçya ve Quebec gibi bölgelerde egemen devlet referandum yapılmasına izin vermiştir. Referandum her iki tarafın da özgür irade beyanlarıyla gerçekleşmiştir. Ancak halkın çoğunluğu "hayır" demiş ve mevcut yapı içinde kalmayı tercih etmiştir.¹³³

Müzakereyle varılan anlaşma sonucu yapılan referandumlar arasında Kanada-Quebec, Güney Sudan – Darfur ve İngiltere – İskoçya referandumları vardır.

Kanada 1980 ve 1995 yıllarında olmak üzere iki defa egemenlik için referandum düzenlemiştir.¹³⁴ 1980 yılında yaklaşık %39, 1995 yılında ise %50'ye yakın bir oy almış olan ayrılıkçılar Quebec'in Kanada'dan ayrılması için gerekli olan oya ulaşamamışlardır.¹³⁵ Kanada Federal Hükümeti, Quebecli ayrılıkçıların taleplerini 1995'teki referandum sonrasında Kanada Yüksek Mahkemesi'ne taşımıştır. Hükümet, ayrılıkçıların referandumlarına engel olmamış, ancak Quebec'in tek taraflı olarak Kanada'dan ayrılma hakkına sahip olup olmadığını Kanada anayasası ve uluslararası hukuk açısından değerlendirilmesini Yüksek Mahkeme'den talep etmiştir.¹³⁶

¹³² <https://www.britannica.com/place/East-Timor> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018)

¹³³ İter Turan, "Ayrılıkçı Hareketlerin Sonuçları Maliyetli Olabilir", <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ayrilikli-hareketlerin-sonuclari-maliyetli-olabilir/...> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018)

¹³⁴ https://www.huffingtonpost.ca/2015/10/28/1995-referendum-20-years-later-country-still-standing-but-so-is-sovereignty_n_8405268.html, (Erişim Tarihi: 08.05.2018).

¹³⁵ "Quebec eyaleti Kanada'dan Ayrılma Yolunda Umutlu", <http://www.nationalturk.com/quebec-eyaleti-kanadadan-ayriliyor-117666/> (Erişim Tarihi: 08.05.2018).

¹³⁶ Hüseyin Kalaycı, "Referandumla Ayrılma Konusunda Yüksek Mahkemenin Tutumu: Kanada Quebec Örneği", Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Ankara 2008, C. 63, S.1, s. 170.

Müzakereyle varılan bir uzlaşma sonucu yapılan referandumdan “evet” sonucunun çıktığı ve ayrılığın gerçekleştiği ülke örneği olarak Güney Sudan – Darfur’a bakmak gerekir. Sudan, 1956 yılında İngiltere’den bağımsızlığını kazandıktan sonra büyük çatışmalara sahne olmuş, 17 yıl süren iç savaş sonrası barış imzalanmış; ancak o da 10 yıl sürmüş ve ardından iç savaş tekrar başlamıştı. Sudan, Güney Sudan’ın 9 Temmuz 2011 tarihinde ayrılmasından önce Afrika’nın en geniş yüzölçümüne sahip ülkesi idi. Hartum hükümeti ve Güney Sudan’daki muhalif grup *Sudan Halkı Özgürlük Hareketi* arasında 2005 yılında ‘Global Barış Anlaşması’ imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Güney Sudan kendi kaderini tayin etmek için referanduma gitme kararı almıştır. 9 Ocak 2011’de yapılan referandumdan ezici çoğunlukla merkez Sudan hükümetinden ayrılma kararı çıkmıştır. Güney Sudan 9 Temmuz 2011 tarihinde resmen bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak sorunlar bitmemiştir. İki taraf arasında başta petrol bölgesi Hiclic olmak üzere, su ve otlakların paylaşımı gibi sorunlar yüzünden çatışmalar devam etmektedir. Bölgede petrol rezervinin %75’i Güney Sudan’da bulunurken rafineriler Sudan’ın elinde bulunmaktadır. Yüz yıl öncesinde İngiliz sömürgesi olan ülke bugün ikiye bölünmüş durumdadır. 2011 yılında bağımsızlığına kavuşan, Afrika kıtasının 54. ülkesi olan Güney Sudan, sürekli bir iç savaşın içinde bulunmaktadır.¹³⁷ Referandum beklenen barış ve refahı getirmemiştir.

Üçüncü olarak İskoç Hükümeti ve Birleşik Krallık Hükümeti arasındaki anlaşma sonucunda alınan kararla bağımsızlık için referandum yapılan bir ülke de İskoçya idi.¹³⁸ Birleşik Krallık’ın referandum mekanizmasını düzenleyen yasaları İskoçya’ya kendi başına referandum yapma hakkı tanımamaktadır. Referandum için İskoçya ile Londra’daki merkezi hükümet arasında özel bir anlaşma imzalanması gerekmektedir. 2014 yılında yapılan ilk bağımsızlık referandumu kararı, 14 Kasım 2013’te İskoçya Parlamentosu’ndan geçmiş, 17 Aralık 2013’te de Kraliyet onayını almıştır. 18 Eylül 2014 tarihinde seçmenlere “İskoçya bağımsız bir ülke olmalı mı?”

¹³⁷ http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil-sudan_ (Erişim Tarihi: 08.05.2018) ; http://bilgesam.org/incele/49/-sudan'in-bolunmesi-ve-dogabilecek-sorunlar/#WvHLY6SFOM8_ (Erişim Tarihi: 08.05.2018); Hasan Servet Öktem, “Bağımsızlığın çarptığı ülke: Güney Sudan”, <http://124.com.tr/yazarlar/hasan-servet-oktem/bagimsizligin-carptigi-ulke-guney-sudan,19293>. (Erişim Tarihi: 08.05.2018).

¹³⁸ “2014 İskoçya Bağımsızlık Referandumu”, https://tr.wikipedia.org/wiki/2014_%C4%B0sko%C3%A7ya_ba%C4%9F%C4%B1ms%C4%B1zi%B1k_referandumu, (Erişim Tarihi: 08.05.2018).

sorusu sorulmuş, referandumdan %44.7 “Evet” oyu çıkarken, % 55.3 “Hayır” oyu çıkmıştır. İskoçya Özerk Bölgesi Yönetimi Başkanı Nicola Sturgeon İskoçya’nın Birleşik Krallıktan ayrılması için çabalarını sürdürmüş yeni bir bağımsızlık referandumu yapılması yönünde girişimlerde bulunmuştur. 28 Mart 2017’de, İskoçya Bölgesel Parlamentosu’nda bağımsızlık referandumu oturumu yapılmış, oturumun sonunda yapılan oylamada bölgesel hükümetin hazırladığı ikinci bağımsızlık referandumu tasarısı 59’a karşı 69 milletvekilinin oyuyla kabul edilmiştir. Kabul edilen tasarı, bölgesel hükümetin merkezi hükümetten bağımsızlık referandumu için izin alma girişiminde bulunmasını öngörülmektedir. Referandumun yapılabilmesi için Londra’daki merkezi hükümetin izni gerekmektedir. Referandumun 2018 sonbaharı veya 2019 ilkbaharı arasında yapılması planlanmaktadır. Ancak Merkezi Hükümetin Başbakanı Theresa May, yeni bir referanduma karşı olduğunu açıklamıştır. Merkezi hükümetin İskoçya’dan Sorumlu Devlet Bakanı David Mundell da herhangi bir bağımsızlık referandumu talebini reddedeceğini ifade etmiştir.¹³⁹

Günümüzde referandumların gerçekleştiği diğer bir kategori de egemen devletin karşı çıkmasına rağmen yürütülen referandumlardır. Bunların en son örneği de Katalonya ve Kürt Bölgesel Yönetimindeki referandumlardır. Her ikisinde de egemen devlet izin vermediği halde referandum yapılmış, ancak sonuçlar ulusal hükümetler tarafından tanınmamıştır.¹⁴⁰

İspanya merkezi yönetiminin karşı çıkmasına rağmen, İspanya’nın özerk bölgesi Katalonya’nın bağımsızlığı için 1 Ekim 2017 tarihinde referandum düzenlenmiştir. Katalonya’nın bağımsızlığının oylandığı referandum 1 Ekim’de yapıldığı için “1-O” olarak adlandırılmaktadır. Merkezi hükümetin engellemelerine rağmen Katalanlar okulları işgal ederek seçim sandıklarını yerleştirmişler ve oylarını kullanmışlardır. İspanya, Katalonya Özerk Bölgesi’ne güvenlik güçlerini göndererek seçime müdahale etmiştir. Referanduma katılım oranı %42.3 olarak gerçekleşirken Katalonya Özerk Yönetimi Sözcüsü Jordi Turull, kullanılan oyların % 90.09’unun bağımsızlık yönünde kullanıldığını açıklamıştır. 7.5 milyon nüfuslu Katalonya’da “Hayır” oylarının oranı ise %7.87 olmuştur. Katalonya bağımsızlık referandumu ile

¹³⁹“İskoçya Referandum Tasarısını Kabul Etti”, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/iskocya-referandum-tasarini-kabul-etti-40410331>; <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39299110>. (Erişim Tarihi: 08.05.2018)

¹⁴⁰ İlter Turan, “Ayrılıkçı Hareketlerin Sonuçları Maliyetli Olabilir”, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ayrilikci-hareketlerin-sonuclari-maliyetli-olabilir/...> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018).

ilgili İspanya’da Başbakan Yardımcısı Soraya Saenz de Santamaria, “kutlanacak hiçbir şeyin olmadığını çünkü gerçekleşen bir referandum olmadığını” söylemiştir.

141

*Hukuken kabul görmese bile, bir bölgede referandum yapılması, başka ülke halklarını da aynı şeyi yapmaya teşvik edebilir. Uluslararası toplumdaki hakim tutum, egemen bir devletin müsaade etmediği referandumların yapılmaması yönündedir. Bu tutumun arkasında, referandumun yasal bir dayanağının bulunmamasından daha önemli bir kaygı da var. Bu girişimler, dünyanın mevcut siyasi coğrafyası üzerinde muazzam istikrarsızlık yaratabilir ve sonsuza uzayabilecek çatışmaların zeminini oluşturabilir.*¹⁴²

Irak’ın kuzeyinde yapılan referanduma merkezi hükümet, ülkesinin bölünmesini istemediği ve o bölgedeki kaynakların bütün Irak’a ait olduğunu savunduğu için karşı çıkmıştır. Bölge ülkeleri ise, Irak topraklarında bağımsız bir Kürdistan kurulmasının diğer bölge ülkeleri için de örnek teşkil edeceği düşüncesiyle bu referanduma karşı çıkmışlardır.

Ayrılkçı hareketler içerisinde yer alan, egemen devletin karşı çıkmasına rağmen yapılan referandumların bir örneği de 25 Eylül 2017’de yapılan Kuzey Irak referandumudur.

3.3.1 25 Eylül 2017 Kuzey Irak Referandumu

‘Halk oylaması’ anlamına gelen referandum kelimesi, Irak’ta ilk olarak Anayasanın 140. maddesi ile gündeme gelmiştir. 140. Madde, 2005’ te yazılan Irak Anayasası’na geçici madde olarak eklenmiş bir hükümdür. Söz konusu madde, başta Kerkük vilayetine bağlı Türkmen yerleşim bölgeleri olmak üzere bütün ihtilafli bölgelerin 2007 yılı sonuna kadar yapılacak bir referandumla Kuzey Irak Bölgesel Yönetimine bağlanmasını ön görmekteydi.

¹⁴¹ “Katalonya Bağımsızlık Referandumu: Bundan Sonra ne olacak?”, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41479264>, (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2018); İlder Turan, “Ayrılkçı Hareketlerin Sonuçları Maliyetli Olabilir”, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ayrilikli-hareketlerin-sonuclari-maliyetli-olabilir/>..., (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018).

¹⁴² İlder Turan, “Ayrılkçı Hareketlerin Sonuçları Maliyetli Olabilir”, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ayrilikli-hareketlerin-sonuclari-maliyetli-olabilir/>... (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018).

Söz konusu referandumun Kerkük hakkında yapılması planlanmıştı.¹⁴³ Anayasanın 140. maddesine göre Kerkük'te 2007 yılının sonuna kadar bir referandum yapılması gerekiyordu. Eğer referandum sonucu "Evet" olursa Federal Kürt Yönetiminin dışında olan Kerkük, Kürt yönetiminin sınırları içine dahil edilecekti. Ancak bu referandumda bütün Irak halkının mı yoksa Kerkük'te yaşayanların mı katılacağı hususu açıklığa kavuşturulmamıştı. Merkezi Brüksel'de bulunan Uluslararası Kriz Merkezi'nin raporunda da bu maddenin şaibeli bir şekilde anayasaya konulduğu belirtilmektedir.¹⁴⁴ Daha önce Saddam rejimi döneminde Arap nüfus yerleştirilerek demografik yapısı bozulan Kerkük 2003 Nisan ayından itibaren de Kürt nüfusun yerleştirildiği bir şehir durumuna gelmişti. Kerkük'ün nüfus yapısı normalleştirilmeden bu referandumun yapılması doğru olmayacaktı. 2007 yılı sonuna kadar yapılması planlanan referandum, şartlar yerine getirilmediği için yapılamamış ve süreli olan 140. Maddenin hükmü de sona ermiştir.

2017 yılına gelindiğinde, IŞİD'in eliyle yaratılmış nüfus hareketliliğinin de ardından Barzani ve onu destekleyen Iraklı Kürtler, kendi kaderlerini tayin etme zamanının geldiğini belirterek 25 Eylül 2017 tarihinde Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nde referandum yapma kararı aldılar. Bölgede cereyan eden olaylar, Suriye'nin durumu, IŞİD terörü, Irak'taki istikrarsızlık, İsrail'in teşviki, IKBY'yi bağımsızlık kararı alma yönünde cesaretlendirmiştir. Bu karar, bölge ülkeleri Türkiye ve İran'dan başka ABD ve IŞİD'e karşı mücadele eden koalisyon güçleri tarafından da uygun bulunmadı. Irak Başbakanı Haydar El İbadi de referandumun yasa dışı ve anayasaya aykırı olduğunu söyledi. Üstelik Kürtlerin tamamı da bu kararı desteklemiyordu. Değişim Hareketi (*Goran*) ile İslami Topluluk Partisi (*Komel*) bu kararı desteklemeyen Kürt gruplardandı. Bu gruplar, Barzani'nin görev süresinin bittiğini ve kendilerini temsil etmediğini ileri sürerek referanduma karşı çıkıyorlardı. Bütün karşı çıkmalara rağmen IKBY lideri Mesut Barzani referandumun yapılacağını belirtti. Bu referandumda seçmenlere sorulan soru şuydu: "Kürdistan Bölgesi ve Kürdistan Bölgesi dışında kalan Kürt yerleşimlerinin bağımsız bir devlet olmasını istiyor musunuz?" Seçenekler de "Evet" ve "Hayır" idi. Kürdistan Bölgesi dışında ifadesi ile anlatılmak istenen yerler, başta Kerkük olmak üzere Diyala ve Ninova gibi

¹⁴³ Mahir Nakip, Irak'ta İhtilafı Bölgeler ve Türkmenler, Ortadoğu Analiz, Ocak 2013, C. 5, s. 49, s. 98-99.

¹⁴⁴ Suphi Saatçi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007, s. 291-292.

farklı etnik grupların yaşadığı şehirlerdi. Referandumda, Araplar, Türkmenler, Ezidiler ve Süryaniler ve Kürtlerin bir kısmı bu referandumu boykot ettiler ve oylamaya katılmadılar.¹⁴⁵

25 Eylül 2017 tarihinde yapılan referandumun Irak Kürt Bölgesel Yönetimi tarafından açıklanan resmî sonuçlarına göre, oy kullanan kişilerin % 92.73'ü "Evet", % 7.27'si ise "Hayır" oyu kullanmıştır.¹⁴⁶ Referandum sonucunda İran, tepki olarak hava sahasını Kürdistan Bölgesel Yönetimine kapatırken, Irak Başbakanı İbadi de referandum sonuçlarını tanımayacaklarını açıkladı.¹⁴⁷ Türkiye'nin tepkisi de benzer bağlamda ve sert olmuştur. Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, Kuzey Irak'ta başlayan referandumun sonuçları bakımından "yok hükmünde" olduğu ve bu girişimin tanınmadığı belirtilmektedir.¹⁴⁸ Ana muhalefet partisi Genel Başkan Yardımcısı Öztürk Yılmaz da, Kuzey Irak'taki referandumu gayrı meşru gördüklerini ve sonucu tanımayacaklarını açıklanmıştır. Öztürk Yılmaz, 2013'te Türkiye'nin Musul Başkonsolosluğu'na atanmış, 2014'te bu görevdeyken IŞİD üyeleri tarafından 101 gün rehin tutulmuş ve sonra serbest bırakılmıştı. Bölgeyi çok iyi bilen Yılmaz, hükümete de "Irak Merkezi Hükümeti ile ortak adım atın" çağrısı yapmıştır.¹⁴⁹ Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli, MHP Genel Merkezi'nde bir basın toplantısı düzenlemiş ve şu açıklamayı yapmıştır:

Barzani'nin, Türkmen kentlerini kapsamına alan referandum hazırlığının sonuna kadar karşısında yer alınmalıdır. Bilinmelidir ki muhtemel bu referandum, Kürdistan provasıdır. Bu referandum Türkmenlerin, Türkiye'nin tamamen aleyhinedir. Bu referandum Türkiye için gerekirse savaş sebebi sayılmalıdır.¹⁵⁰

25 Eylül 2017 Kuzey Irak referandumu birçok ülkede dikkatle takip edilirken bu süreçte Türkmenlerin ön plana çıkarıldığını görmekteyiz. Bu konuda uluslararası basın yayın organlarında Türkmen yetkililerin referandumla ilgili görüşlerine yer

¹⁴⁵ "Iraklı Kürtlerin Bağımsızlık Referandumu Hakkında Bilinmesi Gerekenler", <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41363443>, (Erişim Tarihi: 25.12.2017).

¹⁴⁶ "Kuzey Irak'ta Tartışmalı Referandumun Kesin Sonuçları Açıklandı", <http://www.hurriyet.com.tr/son-dakika-kuzey-irakta-tartismali-referandumun-kesin-so...>, (Erişim Tarihi: 25.12.2017).

¹⁴⁷ "Bu Referandum Yok Hükmündedir", <http://www.milliyet.com.tr/bu-referandum-yok-hukmindedir--siyaset-2525319/> (Erişim Tarihi: 25.12.2017).

¹⁴⁸ "Dışişleri: Referandumu Tanımıyoruz, Yok Hükmündedir", <https://www.haberler.com/disisleri-referandumu-tanimiyoruz-yok-hukmindedir-100062545-haberi/>, (Erişim Tarihi: 25.12.2017).

¹⁴⁹ <https://www.cnnturk.com/video/turkiye/ozturk-yilmaz-kuzey-iraktaki-referandum-gayrimesrudur>, (Erişim Tarihi: 25.12.2017).

¹⁵⁰ "Kuzey Irak'ta Bağımsızlık Referandumuna Türkmenler Ne Diyor?", <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41035397> (Erişim Tarihi: 25 Aralık 2017).

verilmiş panel ve toplantılar düzenlenmiştir.¹⁵¹ Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde (KKTC) 16 Aralık 2017 tarihinde KKTC Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği tarafından düzenlenen 'Kuzey Irak Referandumu: Kerkük ve Türkmenler' konulu panelde konu ele alınmış, son durumla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.¹⁵² Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı Basın Sözcüsü Hikmet Hacıyev de yazılı bir açıklama yaparak Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) 'gayrimeşru' referandumu hakkında "Azerbaycan, Irak'ın toprak bütünlüğünü ve egemenliğini tam şekilde destekliyor," şeklinde Türkmenlere destek vermiştir.¹⁵³ Azerbaycan'da ayrıca Irak Türkmenlerine destek mitingi yapılmıştır. *Karabağ Azadlık Teşkilatı*, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de 'Irak Türkmenlerine Destek' gösterisi düzenleyerek, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi tarafından yapılan referandumu reddettiklerini, Irak, Türkmeneli ve Azerbaycan bayraklarıyla Irak'ın toprak bütünlüğüne destek verdiklerini göstermişlerdir.¹⁵⁴

Türkmenler 25 Eylül 2017 referandumu sürecinde özellikle Türkiye tarafından dış politika söylemlerinde ön plana çıkarılsa da Türkmenlerin merkezi Irak yönetiminin tam desteğini aldığı da söylenememektedir. Irak'ta Cumhurbaşkanlığı tarafından, 12 Mayıs 2018 tarihinde yapılması planlanan seçimlerin ele alınacağı toplantıya Türkmenler davet edilmemiştir. Türkmen milletvekili Niyazi Mimaroglu, Irak Cumhurbaşkanlığının önümüzdeki seçimleri ele almak üzere yaptığı toplantıya Türkmenleri davet etmemesini eleştirmiştir. Mimaroglu, Irak Parlamentosu'nda yaptığı bir basın toplantısında daha önce 140. maddeyi Irak Anayasasına koyanların şimdi yine Türkmenlerin geleceğiyle ilgili kararların alınacağı toplantıya Türkmenleri davet etmediklerini söylemiştir.¹⁵⁵ Ayrıca Türkmeneli Partisi, Kürt Partilerinin 14 yıl boyunca Kerkük'teki devlet dairelerine memur atamalarında usulsüzlük yaptıklarını, büyük oranda Kürt kökenli

¹⁵¹ <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41052033>, (Erişim Tarihi: 25 Aralık 2017).

¹⁵² <http://www.brtk.net/kerkukte-yasanan-son-gelismeler-gazimagusada-anlatiliyor/> (Erişim Tarihi: 25 Aralık 2017).

¹⁵³ <http://www.ulusal.com.tr/gundem/azerbaycan-dan-ikby-deki-gayrimesru-referandumla-ilgili-aciklama-h176913.html>, (Erişim Tarihi: 25 Aralık 2017).

¹⁵⁴ <http://www.gazete2023.com/turk-dunyasi/azerbaycandan-irak-turkmenlerine-destek-h67729.html>, (Erişim Tarihi: 25 Aralık 2017).

¹⁵⁵ Türkmeneli Televizyonu, Ana Haber Bülteni, 22 Aralık 2017.

insanları tayin ettiklerini belirtmiş ve durumunun araştırılmasını Başbakan Haydar el-İbadi'den talep etmiştir.¹⁵⁶

Kürt Bölgesel yönetiminde 25 Eylül 2017'de yapılan referandum birçok bakımdan Katalonya'da yapılan referandumla benzerlik göstermektedir. Merkezi yönetime rağmen yapılan bu referandumların sonuçları ne ulusal hükümet ne de uluslararası topluluğun diğer üyeleri temsilcileri tarafından tanınmamıştır.¹⁵⁷ Birçok ülke tarafından kabul edilmeyen referandumun sonucunda Türkmenlerin yine dışlandığı görülmektedir. 21. yüzyıldaki ayrılıkçı referandalardan Kanada-Quebec, Güney Sudan- Darfur ve İngiltere- İskoçya arasında yapılan referandumlar egemen devletle müzakere ve anlaşma sonucu yapılmışlardır. Bu ülkelerden sadece Güney Sudan- Darfur ayrılma kararı almıştır. Ancak, referandumun sonucu ülkeye refah getirmemiş, aksine ülke iç savaşa sürüklenmiştir. Diğer iki ülkede herhangi bir bölünme ya da iç karışıklık olmamıştır. Çünkü halkın çoğunluğu egemen devletten yana oy kullanmıştır.

Ayrılıkçı referandumlar arasında İspanya-Katalonya ile Kuzey Irak referandumu egemen devletin karşı çıkmasına rağmen yapılmıştır. Katalonya'da seçime katılanların %90.09'unun bağımsızlık yönünde oy kullanmalarına rağmen İspanya'da merkezi hükümet 'gerçekleşen bir referandum olmadığını' söyleyerek kararı tanımadıklarını belirtmiştir.¹⁵⁸

*Her ne şekilde elde edilmiş olursa olsun ayrılık uluslararası topluluktan destek görmeyeceği için bağımsızlık ilan edenler için sorunlu sonuçlar doğurur.*¹⁵⁹

Hukukî dayanağı olmayan ayrılıkçı referandumların 21. yüzyılda yapılanları, ister merkezî hükümetin onayıyla isterse merkezi hükümete rağmen yapılmış olsunlar, genellikle başarısızlıkla sonuçlanmışlardır. Ayrılmanın gerçekleştiği

¹⁵⁶ Türkmeneli Televizyonu, Ana Haber Bülteni, 25 Aralık 2017.

¹⁵⁷ "Katalonya Bağımsızlık Referandumu: Bundan Sonra ne olacak?", <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41479264> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018).; İlder Turan, "Ayrılıkçı Hareketlerin Sonuçları Maliyetli Olabilir", <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ayrilikli-hareketlerin-sonuclari-maliyetli-olabilir/>. (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018).

¹⁵⁸ "Katalonya Bağımsızlık Referandumu: Bundan Sonra ne olacak?", <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41479264>, (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2018); İlder Turan, "Ayrılıkçı Hareketlerin Sonuçları Maliyetli Olabilir", <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ayrilikli-hareketlerin-sonuclari-maliyetli-olabilir/>... (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018).

¹⁵⁹ İlder Turan, "Ayrılıkçı Hareketlerin Sonuçları Maliyetli Olabilir", <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ayrilikli-hareketlerin-sonuclari-maliyetli-olabilir/>... (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018).

durumda, ÷lke refaha ulaşamadığı gibi iç savaşa sür÷klenmiştir. Ayrılmanın gerçekleşmediğı durumda ise referandum sonucunda ayrılmayı isteyen taraflar, mevcut haklarının bir kısmını kaybetmişlerdir. Kuzey Irak'ta da merkezi yönetimin ve bölge ÷lkelerinin itirazlarına rağmen yapılan referandumun sonucunda Kürtlerin herhangi bir kazanımı olmamıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada Irak Türklerinin buldukları bölgede yaşadıkları süre boyunca karşı karşıya kaldıkları ötekileştirme politikaları, bu sene kırkinci yılı olan Edward Said'in "Şarkiyatçılık" kitabı ışığında incelenmiştir. Türkmenler bugün yaşadıkları Orta Doğu coğrafyasına sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllardan itibaren küçük gruplar halinde, Selçuklular döneminden itibaren ise daha kalabalık Oğuz boyları halinde gelerek yerleşmişlerdir. Bu süreç Türkmenlerin ötekileştirmeye maruz kalmadan yaşadıkları dönemdir. 1926 Ankara Anlaşması ile bölge Türkiye sınırları dışında kalmış ve Türkmenler için 'ötekileştirme' politikaları uygulanmaya başlamıştır.

Nüfus, ötekileştirme politikasının en önemli unsurlarından birisidir. Irak'ta yaşayan Türkmenlerin nüfusu konusunda çok farklı oranlar ve sayılar verilmektedir. Çünkü etnik esasa dayalı bir sayım yapılmamaktadır. Etnik esasa dayalı olarak yapılmış olan en güvenilir sayım, 1957 sayımıdır. Bu sayımın sonucuna göre Irak'ın toplam nüfusu 6.300.000, Türkmenlerin nüfusu ise 567.000 olarak açıklanmıştır. Yani Türkmenler toplam nüfusun yaklaşık olarak %10'unu oluşturmaktadır. Aynı sayıma göre Kerkük şehrindeki Türkmen nüfusu 92.252 kişidir, bu da şehir nüfusunun % 75'idir. Özellikle son yıllarda bu oran ve sayı çok daha az olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Türkmen nüfusunun olduğundan daha az gösterilmesi sosyal, siyasi ve kültürel birçok hakkın kullanımında Türkmenlerin ötekileştirilmesine sebep olmaktadır.

1990'da Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgalini izleyen süreçte, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararı ile 36. Paralelin kuzeyinde 1991'de bir "Güvenli Bölge" oluşturulmuştur. 36. Paralelin kuzeyine "Çekiç Güç" yerleştirilerek Kürtler koruma altına alınmıştır. Bu sırada Kerkük 36. Paralelin dışında bırakılmış, Türkmenler ötekileştirilerek koruma altındaki güvenli bölgeye dahil edilmemişlerdir. Bu dönemde pek çok Türkmen Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.

Türkmenlerin maruz kaldıkları ötekileştirme politikalarını ortaya koyan belgelerden birisi de 2005 anayasasıdır. 1921 yılında yazılan Irak'ın ilk anayasası Arapça, Türkçe ve Kürtçe olarak basılmışken 2005 Anayasası Türkmenlere "Araplar, Kürtler ve diğer azınlıklar" ifadesi içinde yer vermiş ve ötekileştirmiştir.

2014'te Musul'un işgali ile ortaya çıkan IŞİD'in yaptığı terör eylemleriyle nüfusunun tamamı Türkmen olan ve stratejik bir konumda bulunan Telafer şehrinin %95'i boşaltılmıştır. Telafer'den göç eden, farklı şehir ve memleketlerde yaşamak zorunda kalan Türkmenler bugün çok zor şartlar altında hayatlarını sürdürmektedirler.

Kuzey Irak'taki Kürt Bölgesel Yönetimi tarafından 25 Eylül 2017 tarihinde Merkezi Bağdat yönetiminin karşı çıkmasına rağmen yapılan referandum sırasında da Türkmenlerin istekleri göz ardı edilmiştir. Türkmenler, referandumun normalleşmeden sonra yani Kerkük'e 2003'ten sonra yerleştirilen Kürtlerin geldikleri yere dönmelerinden sonra yapılmasını, referanduma sadece Irak'ın kuzey bölgesinin değil Irak'ın tamamının dâhil edilmesini talep etmişlerdir. Ancak Türkmenlerin bu talepleri de komşu ülkelerin itirazları gibi dikkate alınmamış ve referandum yapılmıştır. İtirazlara rağmen yapılan referandumun sonucunda Kürtlerin herhangi bir kazanımı olmamıştır.

Yukarıda bahsedilenler Türkmenlere uygulanan ötekileştirme politikalarının yalnızca birkaçıdır. Irak'ta Kraliyet döneminde Türkmenlerin ötekileştirilmesinin amacı, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin Irak'taki beklentilerini bertaraf etmek; Baas Partisi ve Saddam Devrinde ise Türkmenleri asimile etmek ve Araplaştırmak iken 2003 yılından sonra ise ötekileştirmenin amacı Kürtleri güçlendirerek Türkmenleri yok kabul etmek olmuştur.

Şüphesiz ki, Irak Devleti tarafından Türkmenlere uygulanan ötekileştirme politikalarını, Türkiye'nin kendi soydaşlarına uygulaması düşünülemez. Ancak, Irak Devleti tarafından uygulanan baskı, asimilasyon, katliam vb. uygulamaların Türkiye tarafından görmezden gelinmesi, Türkmenlere çok fazla sahip çıkılmaması ve çoğu zaman kendi kaderleriyle baş başa bırakılmaları Türkiye tarafından Türkmenlere karşı uygulanan bir ötekileştirme politikası olarak kabul edilebilir.

Musul ve Kerkük, on dokuzuncu yüzyılda petrolün tespit edilmesi ve Ankara Anlaşması'nın ardından çıkarılmasıyla birlikte bölgeye hâkim olmak isteyen güçlerin ilgi odağında olmuştur. Nüfusunun %75'i Türkmen olan Kerkük'ün sürekli yabancı güçlerin mücadele ettiği bir yer olduğunu şu horyat dile getirmektedir:

Kerkük'ten geçer Hasa

Hasa batıpdı yasa

Kerkük'ü viran etti

Yad ayağ basa basa

Kerkük'te Türkmenleri yok sayıp onların varlığını silmeye çalışan Saddam Hüseyin döneminde şehrin sembolü olan kale içindeki tarihi evler yıkılmıştır. Bu olay üzerine yazılan şu türkü durumu açıkça anlatmaktadır:

Yıktilar kalamızı

Sürdüler balamızı

Daha can boğazdayken

Çektiler salamızı

Kerkük Türkülerinin ve horyatlarının hemen hepsi yaşanan acıları, üzüntüleri dinleyene de hissettiren eserlerdir.

Irak Türkmenleri, maruz kaldıkları haksızlıklara rağmen pragmatik dış politika uygulamalarının dışında kalarak ülke bütünlüğünü savunmuşlar, yüzlerce yıldır yaşadıkları bu topraklarda hiçbir halkın diğerini ötekileştirmediği bir düzende, birbirlerinin haklarına saygılı vatandaşlık şuuru içinde yaşamayı arzu ettiklerini verdikleri mesajlarda dile getirmişlerdir.

Batı, “Şarkiyatçılık” adı altında başladığı Orta Doğu'yu amacına uygun biçimde şekillendirme planını, şiddeti ve bölgedeki yerel unsurları kullanarak sürdürmektedir. Irak da gerek kaynakları gerekse stratejik konumu sebebiyle Batı'nın ilgi odağında olan, bu planın uygulandığı ülkelerden biridir. Şartlar böyle devam ettiği sürece daha uzun yıllar Batı'nın ilgi odağında olmaya da devam edecektir.

KAYNAKÇA

Türkbağ, A. U., "Doğu'nun Akşamından Batı'nın Şafağına: Modern Avrupa'yı Yaratan Anlayışın Doğuşu", *Doğu Batı* düşünce dergisi, Felsefe, Sanat ve Kültür Yay., Yıl: 4, S: 14, Şubat, Mart, Nisan, Ankara 2001.

Çetin, A., *Irak Türkmenleri Tarihi*, 2. Baskı, Elips Yayınları, İstanbul 1972.

Aristo, *Politika*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.

Arlı, A., *Oryantalizm, Oksidentalizm ve Şerif Mardin*, Küre Yayınları, (3.Baskı), İstanbul 2014.

Armaoğlu, F., *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990), C.I: 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (8. Baskı), Ankara 1992.

Balibar, E. ve Wallerstein, I., *İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler*, (Çev. Nazlı Ökten), Metis Yayınları, İstanbul 2000.

Bilgin, N., *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, Sitem Yayınları, İstanbul 2001.

Paul Bremer, *My Year in Iraq*, 2006 Beirut Lebanon.

Bulut, Y., *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, 3.Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2010.

Bury, J. B., *The Ancient Greek Historians*, Adamant Media Corporation, London 2005.

Ceylan, Y., "20. yüzyılın Son Çeyreğinde Müslümanların Hıristiyan Dünyası Karşısındaki Tavrı", düşünce dergisi, Felsefe, Sanat ve Kültür Yay., Yıl:1, S: 2, Şubat Mart Nisan, Ankara 1998.

Çetinoğlu, O., "Hasan Demirci", *Bilenlerin Dilinden Irak Türkleri (Röportajlar)*, Bilgeoğuz Yay., İstanbul 2012.

Çırakman, A. "From Tyranny to Despotism: The Enlightenment's Unenlightened Image of the Turks," *International Journal of Middle Eastern Studies* , 33/1, 2000 .

Çırakman, A., "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkeziliğe", *Doğu Batı-AVRUPA* düşünce dergisi, Felsefe, Sanat ve Kültür Yay., Yıl: 4, S. 14, Şubat Mart Nisan, Ankara 2001.

- Demirci, F., *Irak Türklerinin Dünü-Bugünü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- Demirci, J., *Cihanşâh Hakîkî Divanı*, Onur Yay., Ankara 2010.
- Demirci, N., *Sönmeyen Ateş Dinmeyen Hasret Kerkük*, İstanbul 2005.
- Haliday, F., " 'Oryantalizm' ve Eleştirmenleri", *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, (Ed. Aytaç Yıldız), Doğu Batı Yay., Ankara 2007.
- Thierry, H., *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*, Metis Yayınları, İstanbul 1996.
- Hürmüzlü, E., *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, Kerkük Vakfı Yayını, İstanbul 2006.
- Habib Hürmüzlü, *At-Turqman fi't-Teşri'ât el-Kanuniyye el-Iraqiyye, 1921-2014*, 2015 Beirut, Lebanon.
- Kalaycı, H. "Referandumla Ayrılma Konusunda Yüksek Mahkemenin Tutumu: Kanada Quebec Örneği", *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, Ankara 2008, C. 63, S. 1.
- Pazarıcı, H., *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, (9. Baskı), Ankara 2010.
- "Irak Türkleri" Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 19, İstanbul 2012,
- "Irak" Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 19, İstanbul 2012.
- İnancık, H., *Turkey and Europe in History*. Eren, İstanbul 2006.
- Kafesoğlu, İ., *Türk Milli Kültürü*, 13. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1995.
- Kerkük" Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25.
- Keyman, F., "Farklılığa Direnmek: Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Öteki' Sorunu", *Oryantalizm Hegemonya ve Kültürel Fark*, (Derleyenler: Fuat Keyman, Mahmut Mutman, Meyda Yeğenoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- Maalouf, A., *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, Telos Yayınları, İstanbul 1998.
- Mardin, Ş., "Oryantalizmin Hasıraltı Ettikleri", *Doğu Batı*, Yıl:5, S.:20, Ankara 2002.
- Mirskiy, G., "Sünniler, Şiiiler ve Kürtler veya Yeni Irak'ın üç Sorunu", *Irak Dosyası*, (Çev. Gulcanat Sakenova), TATAV, İstanbul 2003.

Mutman, M., "Oryantalizmin Gölgesi Altında: Batı'ya Karşı İslam", *Oryantalizm Hegemonya ve Kültürel Fark*, (Derleyenler: Fuat Keyman, Mahmut Mutman, Meyda Yeğenoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

Nakip, M., "İrak'ta İhtilafli Bölgeler ve Türkmenler", *Ortadoğu Analiz*, Ankara, Ocak 2013, C. 5, S. 49.

Oryantalizm: Tartışma Metinleri, (Ed. Aytaç Yıldız), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007.

Ögel, B., *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 199.

Öke, M. K., *Musul Meselesi Kronolojisi*, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul 1987.

Özakman, T., *Vahidettin Mustafa Kemal ve Millî Mücadele*, 5.Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2006.

Rosenberg, D. *Dünya Mitolojisi*, İmge Yayınları, İstanbul 2000.

Rubin, A., "Edward W. Said (1935-2003)", *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, (Ed. Aytaç Yıldız), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007.

Saatçi, S., *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri* İstanbul,2003,

Said, E. W., *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, 9. Baskı, (Çeviren: Berna Yıldırım), İstanbul 2016.

Schnopper, D., *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde "Öteki" İle İlişki*, (Çev. Ayşegül Sönmez), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

Sezgin K., *Küreselleşme ve Sosyal Bilimler*, Anı Yayınları, Ankara 2003.

Southern, R. W., *Orta Çağ Avrupasında İslam Algısı*, Yöneliş Yayınları, (Çeviren: Ahmet Aydoğan) İstanbul 2001.

Sümer, F., *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., (5. Baskı), İstanbul 1999.

Süphanı, İ., *Batı ve İslam Arasında Oryantalizm*, İstanbul 2004.

Şenel, A., *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1996.

Tanör, B., *Siyasal Tarih(1980-1995), Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye Tarihi 1980-1995*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, 3. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul 2000.

Telaferli Türkmen Göçmenlerin Durumu ve Telafer'in Geleceği, ORSAM Rapor No: 215, Ankara, Ekim 2017.

Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih-Yüksek Kurumu Yay., 10. Baskı, Ankara 2005.

“Türkmen” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, İstanbul 2012.

Türkmeneli Televizyonu Ana Haber Bülteni, 22 Aralık 2017.

Wallerstein, I. , *Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*, 4. Baskı, (Çev.: Tuncay Birkan), (Yay. Haz.: Bülent Somay-Semih Sökmen), Metis Yayınları, İstanbul 2012.

Yeğenoğlu, M., "Peçeli Fateziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark", *Oryantalizm Hegemonya ve Kültürel Fark*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

Yılmaz, S., *Irak Dosyası*, Kum Saati Yayın Dağıtım, İstanbul 2011.

Yörükkan, T., “Zeus’un Aşklarıyla Akdeniz’de Kurulmak İstenen Sosyo-Kültürel ve Politik İlişki Ağı”, *Doğu Batı*, S. 34, Ankara 2005.

İnternet Kaynakları

“2014 İskoçya Bağımsızlık Referandumu”, https://tr.wikipedia.org/wiki/2014_iskoçya_bağımsızlık_referandumu (Erişim Tarihi: 08. 05. 2018)

“arsiv.dha.com.tr/kerkukun-turk-kimligi-neden-yok-edilmeye-calisiliyor-653714.html” (Erişim Tarihi: 04.01.2018)

“Barzani ve Talabani'ye Kırmızı Pasaport”, <http://www.turkasi.net/barzani-ve-talabaniye-kirmizi-pasaport/>. (Erişim Tarihi: 24. 12. 2017).

“Bu Referandum Yok Hükümündedir”, <http://www.milliyet.com.tr/bu-referandum-yok-hukmindedir--siyaset-2525319/> (Erişim Tarihi: 25.12.2017).

“Dışişleri: Referandumu Tanımıyoruz, Yok Hükümündedir”, <https://www.haberler.com/disisleri-referandumu-tanimiyoruz-yok-hukmindedir-100062545-haberi/>, (Erişim Tarihi: 25.12.2017).

“Dünyanın En Zengin Terör Örgütü IŞİD”, Al Jazeera Türkçe,
<https://milliyet.com.tr/Yazdir.aspx?aType=HaberDetayPrint&ArticleID=1895787> (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2018).

Eco, E., "Düşmanı İnşa Etmek", Yayın Tarihi; 20 Eylül 2014, <http://www.okuryazar.tv/umberto-eco-dusman-yaratmak/> (Erişim Tarihi: 19.11.2017).

Türkoğlu, E., Küresel Bir Terör Örgütü Olarak IŞİD'in Dijital Dergi Kullanımı: Konstantiniye Üzerine Bir İnceleme, *Erciyes İletişim Dergisi*, “Akademia” 2017, Cilt: 5, Sayı: 1.

Öktem, H. S., “Bağımsızlığın çarptığı ülke: Güney Sudan”, <http://124.com.tr/yazarlar/hasan-servet-oktem/bagimsizligin-carptigi-ulke-guney-sudan>, 19293. (Erişim Tarihi: 29. 04. 2018).

“Barzani ve Talabani'ye Kırmızı Pasaport”, <http://www.turkasi.net/barzani-ve-talabaniye-kirmizi-pasaport/>. (Erişim Tarihi: 24. 12. 2017).

<http://bilgesam.org/incele/49/-sudan'in-bolunmesi-ve-dogabilecek-sorunlar/#WvHLy6SFOM8>, (Erişim Tarihi: 28. 04. 2018).

<http://turkmeclisi.org/?Sayfa=Temel-Bilgiler&Git=Bilgi-Goster&Baslik=irak-ta-turkmen-tarihi&Bil=224> (Erişim Tarihi: 20.12.2017).

<http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil-sudan>, (Erişim Tarihi: 28. 04. 2018).

<http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/isid-daes-deas-dais-nedir-nasil-ortaya-cikti-el-bagdadi-kimdir-29600590>(Erişim Tarihi: 01.05.2018).

<http://www.kitapso.com/kitaplar/siyasi/11/edward-said-oryantalizm-ebook.pdf>
<https://www.quora.com/What-is-the-difference-between-etno-j-and-barbaroi> (Erişim Tarihi: 17.11.2017)

<http://www.milliyet.com.tr/-evet-ile-hayir-6-kez-karsi-karsiya-siyaset-1268739/>(Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018).

<http://web.archive.org/web/20170708054051/https://www.nationalsecurity.gov.au/listedterroristorganisations/Pages/IslamicState.aspx>. (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2018).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Referandum> , (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2018).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Telafer> (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2018).

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39462061>(Erişim Tarihi: 26. 04. 2018).

<https://www.britannica.com/place/East-Timor> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018)

https://www.huffingtonpost.ca/2015/10/28/1995-referendum-20-years-later-country-still-standing-but-so-is-sovereignty_n_8405268.html (Erişim Tarihi: 28. 04. 2018).

“Irak ve Suriye’de İstikrarsızlığın Yeni Boyutu: IŞİD”, www.aa23.org/2014/06/25/irak-ve-suriyede-istikrarsizligin-yeni-boyutu-isis/(Erişim Tarihi: 27 Nisan 2018).

“ Irak ve Şam İslam Devleti”, https://tr.wikipedia.org/wiki/irak-ve-%C5%9Eam-%C4%B0slam_Devleti (Erişim Tarihi: 01.05.2018).

“İraklı Kürtlerin Bağımsızlık Referandumu Hakkında Bilinmesi Gerekenler”, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41363443>. (Erişim Tarihi: 25.12.2017).

“İrak'ta Gerçek Türkmen Nüfusu”, http://www.tasam.org/tr/TR/Icerik/115/irak_turkmenleri_irakta_gercek_turkmen_nufusu (Erişim Tarihi: 26.12.2017).

“İŞİD’in Militan Sayısı Açıklandı”, <http://www.trthaber.com/haber/dunyaisidin-militan-sayisi-aciklandi-143966-html>. (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2018).

“İskoçya Referandum Tasarısını Kabul Etti”, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/iskocya-referandum-tasarini-kabul-etti-40410331> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018); <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39299110> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018).

“Katalonya Bağımsızlık Referandumunu: Bundan Sonra ne olacak?”, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41479264> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018).

“Kirkuk”, <https://www.britannica.com/place/Kirkuk> (Erişim Tarihi: 25 Aralık 2017)

“Quebec eyaleti Kanada’dan Ayrılma Yolunda Umutlu”, <http://www.nationalturk.com/quebec-eyaleti-kanadadan-ayriliyor-117666/> (Erişim Tarihi: 28. 04. 2018).

<http://www.radikal.com.tr/dunya/irak-kurt-yonetimi-topraklarini-30-bin-kilometrekare-daha-genisletti-1532106/> (Erişim Tarihi: 12.02.2018)

“Referandum”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Referandum>. (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2018).

Ryan, R. Ve Sturcke, J., Iraq's Constitution, *Guardian*, (Oct. 25, 2005). <https://www.theguardian.com/world/2005/oct/25/iraq.qanda>. (Erişim Tarihi: 24.12.2017).

Turan, İlter, “Ayrılıkçı Hareketlerin Sonuçları Maliyetli Olabilir”, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ayrilikci-hareketlerin-sonuclari-maliyetli-olabilir/...> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2018).

“Türkmen Aydını ve Uluslararası İlişkiler Uzmanı Hasan Demirci İle Yapılan Söyleşi”,
http://www.orsam.org.tr/tr/yazilar_Yazdir.aspx?ID=1262. (Erişim Tarihi: 18.10.2010).

Yılmaz, S., “Küresel Terör, IŞİD ve Sonrası”, www.academia.edu/8795997/Küresel_Terör_ve_IŞİD, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2018). “

EKLER

EK-1.

ÖZ GEÇMİŞ

EK-2.

IRAK KRALLIĞI'NIN YAYINLADIĞI DEKLARASYON

EK-3.

TELAFERLİ GÖÇMENLERİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

EK-4.

KERKÜK TÜRKÜLERİNDEN BİR ÖRNEK

EK-5.

KERKÜK'TEN FOTOĞRAFLAR

EK-1.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Soyisim, İsim : Demirci, Canan
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 27.11.1990 - Ankara
Medeni Hali : Bekar
Tel : 0 534 874 52 85
E-Posta : cnndemirci@hotmail.com

EĞİTİM

DERECE	KURUM	MEZUNİYET TARİHİ
Yüksek Lisans	Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi	Devam ediyor
Lisans	Gazi Ü. İİBF.Uluslararası İlişkiler Bölümü	2014
Lise	Fatoş Abla Koleji	2008

İŞ DENEYİMİ

YIL	YER	POZİSYON
06.2011-07.2011-	Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi - ORSAM	Stajyer
07.2012	Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi – SAM	Stajyer

YABANCI DİL

İngilizce (akıcı)

Almanca (orta derece)

HOBİLER

Piyano çalmak, binicilik, müzik.

EK-2.

IRAK KRALLIĞI'NIN YAYINLADIĞI DEKLARASYON (30 MAYIS 1932)

Irak Krallığı adına dönemin Başbakanı Nuri Said tarafından 30 Mayıs 1932 tarihinde Bağdat' da yayınlanan, İngiliz Dışişleri Bakanlığı Arşivi "Middle East No.127" de kayıtlı olan Irak Krallığı'nın Deklarasyonu'nun tam metni:

Irak'ta Manda Rejiminin Bitimi Münasebetiyle Kanun

1.Bölüm

1.Madde

Bu bölümde ifade edilen taahhütler Irak'ın temel kanunları olarak kabul edilmiştir ve hiçbir kanun, tüzük ve resmi hareket bu maddelerle çelişemez veya bunlara karşı olamaz, hiçbir kanun tüzük ve resmi hareket şimdi veya ilerde bunların üzerine geçemez.

2.Madde

1. Doğum, milliyet, dil, ırk ve din ayrımı olmaksızın Irak'ta yaşayan bütün insanların hayat ve hürriyetlerinin korunması taahhüt edilecektir.

2. Irak' ta yaşayan bütün insanlar, kamu düzeni ve genel ahlaka aykırı düşmemeleri şartıyla yalnız veya grup halinde benimsedikleri herhangi bir inanç, din veya felsefeye, ibadet etme hakkına sahiptir.

3. Madde

Irak'ta 6 Ağustos 1924 'te yaşamlarını sürdürmekte olan Osmanlı tebası bu tarihte Lozan Barış Antlaşması'nın 30. Maddesi ve 9 Ekim 1924 tarihli Irak Vatandaşlık Kanunu'nun koyduğu şartlara bağlı olarak Osmanlı vatandaşlığından çıkarak Irak vatandaşlığını kazanmış sayılacaklardır.

4.Madde

1. Bütün Irak vatandaşları kanun önünde eşit olacaktır. Irk, dil ve din ayrımı olmadan aynı medeni ve siyasi haklardan faydalanabileceklerdir.

2. Seçim sistemi Irak'taki bütün ırk dil ve din azınlıklarının eşit olarak temsil edilebilmelerini garanti edecektir.

3. Irk dil ve din farklılıkları hiçbir Irak vatandaşının medeni ve siyasi haklarını (kamu görevleri alma, fonksiyonlar ve ödüllendirme, mesleki ve endüstriyel faaliyetler) engelleyemez.

4. Herhangi bir Iraklının herhangi bir dille, serbestçe özel görüşmelerde bulunmasına, ticari, dini ve her türlü basın yayın faaliyetlerine ve genel toplantılar yapmasına sınırlama getirilemez.

5. Arapçanın Irak hükümetinin resmi dili olması ve Irak hükümetinin yaptığı özel düzenlemelere aykırı olmamak suretiyle bu deklarasyonun 9. Maddesinde ifade edilen Kürtçe ve Türkçenin kullanımı ile ilgili olarak ana dili resmi dilin dışında olan bütün Irak vatandaşlarına mahkemelerde kendi dillerini yazılı ve sözlü olarak kullanabilmelerini gerekli imkânlar sağlanır.

5.Madde

İrk din ve din azınlıklarına mensup iraktaki milliyetler kanun önünde ve pratikte diğer Irak milliyetleri? İle aynı emniyet ve davranışa layıktırlar. Özellikle kendi kazançlarını idame, idare ve kontrol etme veya gelecekte kendi dillerini kullanıp kendi dinlerinin gereğini icra edebilecekleri hayır, dini ve sosyal enstitüler okullar veya diğer eğitim kurumlarını kurma hakları vardır.

6. Madde.

Irak hükümeti

Müslüman olmayan azınlıkların şahıs hakları ve aile hukuku konularındaki problemlerinin bu azınlıkların bağlı buldukları toplulukların gelenekleri uyarınca çözümlenebilmesine uygun tedbirleri almayı taahhüt eder. Irak hükümeti bu tedbirlerin ne suretle uygulandığı hususunda Milletler Cemiyeti konseyini bilgilendirecektir.

7. Madde

1. Irak Hükümeti Irak' ta mevcut dini azınlık cemaatlerine ait kiliselerin, sinagogların mezarlıkların ve diğer dini kuruluşların hayır ve vakıf müesseselerinin tesislerini ve yetkilerini garanti eder.

2. Bu toplulukların her biri önemli yönetim merkezlerinde hayır kurumlarını e vakıf müesseselerini idare etmek üzere kurullar oluşturma hakkına sahiptir. Bu kurumlar buralar için gelir temin etmeye ve vakfın istediği ve cemaatin gelenekleri doğrultusunda harcamalarda bulunmaya yetkilidirler. Bu topluluklar ayrıca kanunlara uygun olarak yetimlerin mallarına nezaret etmeye yetkilidirler. Yukarıda belirtilen bu kurumlar hükümetin kontrolü altında olacaklardır.

3. Irak hükümeti bu çerçevede yeni dini ve hayır müesseselerinin kurulmasını ve mevcut olanlara gerekli ek tesislerin yapılmasını reddetmeyecektir.

8. Madde

1. Ana dili resmi lisan olmayan Irak vatandaşı insanların belli bir nispette olduğu Şehir ve ilçelerdeki eğitim düzeni içerisinde, Irak Hükümeti, bu topluluklarının çocuklarına ilk okullarda kendi dillerinde eğitim görebilmelerini imkân sağlar; bu imkan sağlama Irak Hükümeti'nin adı geçen okullarda Arapçayı mecburi dil tutmasına engel teşkil etmez.

2. Irk din ve dil azınlıklarına mensup Irak vatandaşlarının belirli bir yoğunlukta bulunduğu şehir ve ilçelerde bu azınlıkların devletin belediyenin veya diğer bütçelerin eğitim, dini veya hayır maksatlı fonlarında toplanan gelirlere eşit bir şekilde faydalanabilmeleri garanti edilecektir.

9. Madde

1. Irak, Musul, Erbil Kerkük ve Süleymaniye livalarındaki nüfusun büyük çoğunluğunu Kürt ırkının teşkil ettiği kazalarda resmi dilin Arapça ile birlikte Kürtçe olmasını garanti eder. Bununla birlikte nüfusun çoğunluğunun Türkmen ırkından olduğu Kerkük livasına bağlı Kifri ve Kerkük kazalarında resmi dil Arapça ile birlikte Kürtçe veya Türkçe olacaktır.

2. Irak meşkûr kazalarda makul bir miktar istisnalar hariç olmak üzere devlet memurlarının her ihtimal karşılık yeterince Türkçe ve Kürtçe bileceklerini garanti eder.

3. Her ne kadar işbu kazalarda memurların seçiminde ölçü Irak'ın diğer taraflarında olduğu gibi ırktan ziyade yeterlilik ve dil bilgisi olacak ise de Irak memurlarının şimdiye kadar olduğu gibi mümkün olduğu kadar adı geçen kazalardaki Iraklılardan seçileceğini de taahhüt eder.

10. Madde

İrk din veya dil azınlıklarına ait bu deklarasyonda yer alan maddelerdeki taahhütler uluslararası yükümlülüklerdir ve milletler Cemiyeti'nin garantisi altında olacaktır. Bunlar Milletler Cemiyeti konseyinin çoğunluğunun muvafakati olmaksızın değiştirilmeyecektir.

Konseyde temsil edilen MC temsilcilerinden herhangi bir üye konseyin dikkatini herhangi bir kural ihlali veya bu taahhütlerin herhangi birinin ihlali tehlikesine çekebilir; bunun üzerine konsey tedbirler alır ve bu durumlara müessir ve uygun direktifler verir.

Irak ile konseyde temsil edilen herhangi bir MC üyesi arasında, bu maddelerin dışında veya bir hukuk meselesi olarak ortaya çıkan herhangi bir görüş farklılığı MC sözleşmesinin 14. Maddesi gereğince uluslararası karakterde bir anlaşmazlık olarak değerlendirilecektir. Taraflardan birinin talebi durumunda bir şekilde herhangi bir anlaşmazlık Daimi Uluslararası Mahkemeye havale edilecektir. Buranın kararı nihaidir ve MC sözleşmesinin 13.maddesi gereğince aynı derecede kuvvetli ve yaptırım gücüne sahiptir.

II. Bölüm

11.Madde

1.Karşılıklı olarak Irak'ın Milletler Cemiyeti üyeliğine giriş tarihini takip eden on yıl müddetince, Irak MC üyelerine en azla itibara şayan ülke muamelesi yapmayı taahhüt eder. Bununla beraber Milletler Cemiyeti'nin herhangi bir üyesinin aldığı kararlar veya yukarıda bahsedilen yürürlükte olan ya da takip eden paragrafta tasarlanan zaman sürecinde alınan kararlar, Irak ile Milletler Cemiyeti üyesi arasındaki ticari dengeyi Irak'a zarar verecek şekilde bozucu olursa ve Irak'ın başlıca ihracat mallarını ciddi şekilde etkilerse ,özel durumu sebebiyle dengenin düzeltilmesi için Irak, Milletler Cemiyeti'ne hemen müzakere açmak için talepte bulunma hakkına sahiptir.

Müracaatı takip eden iç ay içerisinde görüşmelerde herhangi bir anlaşmaya ulaşılmazsa, Irak ve aynı şekilde ihtilafı olduğu Milletler Cemiyeti üyesi ülke, yukarıdaki altı paragrafta ifade edilen mesuliyetlerden kendisini muaf kabul ettiğini beyan eder.

2. Yukarıda birinci paragrafta ifade edilen taahhütler, Irak tarafından sınır komşusu bir ülkeye sınır trafiğini kolaylaştırmak maksadıyla uyum sağlama durumunda veya gümrük birliği için Irak'ın anlaşması halinde doğabilecek avantajlara tatbik edilemez. Bu taahhütler Türkiye'nin veya 1914'te Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya'daki topraklarında var olan herhangi bir ülkenin ürünü olan mallar için Irak'ın sağladığı özel gümrük avantajlarını da kapsamaz.

12.Madde

Iraklılara ve yabancılara değişmez bir hukuki sistem sunulacaktır. Bu sistem, Irak vatandaşlarının ve yabancının haklarını tam olarak kullanabilmeleri ve korunmalarını sağlayabilecek yaptırım gücüne sahip olacaktır.

Halen yürürlükte olan ve Mandatör Güçler ve Irak arasında 4 Mart 1931 tarihinde imzalanan antlaşmanın 2.,3. Ve 4.maddelerine dayanan hukuki sistemi, Irak'ın Milletler Cemiyeti üyeliğine girişinden itibaren 10 yıllık bir süre içinde değiştirilmeden kalacaktır. Mezkur antlaşmanın 2.maddesinde yer alan yabancı hukukçuların görevlendirilmeleri için ayrılmış yerlere tayinleri, Irak hükümeti tarafından yapılacaktır. Bu görevlere tayin edilecek hukukçular olacaktır; bunlar hiçbir maliyet ayrımı güdülmeden seçilmiş ve yeterli vasıflara haiz olmalıdır.

13.Madde

Irak kendisini, kendi inisiyatifli ile veya Irak adına Mandatör güçlerin imzaladıkları kendisinin taraf olduğu bütün genel veya özel uluslararası anlaşmalar ve mukaveleler ile bağlı kabul etmektedir. Tenkid etmek hakkı saklı kalmak üzere bu tip anlaşmalar ve hükümler Irak tarafından yürürlükte oldukları müddet zarfında uygulanacaktır.

14.Madde

Irak, 15 Eylül 1925 tarihli Milletler Cemiyeti Konseyi'nin kararlarını dikkate alacaktır:

1. Irak, şahısların, grupların veya tüzel kişiliklerin bütün haklarını, manda rejiminin bitiminden evvel her ne surette ortaya çıkmış olursa olsun, koruyacağını ilan eder.

2. Irak, manda döneminde Mandatör güçlerin kendisi adına kabul ettikleri bütün mali yükümlülükleri her halükârda yerine getireceği ve kabul edeceğini taahhüt eder.

15. Madde

Irak kamu düzeni ve genel ahlakın korunmasındaki temel ölçüler çerçevesinde, sınırları dahilinde vicdan, dini ibadet ve bütün inançların eğitim ve tıbbi faaliyetlerini ifa etme hürriyetini, bu misyonlar veya üyelerini hangi milliyetlerden olursa olsun garanti etmeyi taahhüt eder.

16. Madde

Bu bölümdeki şartlar uluslararası yükümlülüklerle aittir. Milletler Cemiyeti'nin herhangi bir üyesi, bu şartlara uymayan bir hususu Konsey'in dikkatine sunabilir. Irak ile Milletler Cemiyeti Konseyi arasında yapılacak bir anlaşma çoğunluk oyuyla kabul edilmedikçe bu hususlarda bir değişiklik yapılamaz.

Bu şartların tatbiki konusunda Irak ile Konsey'de temsil edilen herhangi bir Milletler Cemiyeti üyesi arasında ortaya çıkacak herhangi bir görüş farklılığı bir üyenin müracaatı ile Daimi Uluslararası Hukuk Mahkemesi'nin kararına sunulur.

Bağdat'ta 1932 Mayıs'ının otuzuncu günü yapılmıştır.

Bir örneği Milletler Cemiyeti Sekreterliği arşivinde muhafaza edilecektir.

Irak Başbakanı

Nuri Said

(imza)

EK-3

TELAFERLİ GÖÇMENLERİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

Irak Göç ve Göçmenler Bakanlığı'ndan elde edilen verilere dayanılarak ORSAM tarafından hazırlanan aşağıdaki tablo, Irak'ta Telaferli göçmenlerin durumunu göstermektedir. Şubat 2017 itibariyle Telaferli Türkmen göçmenlerin Irak vilayetlerine göre dağılımı:

Vilayet	Göçmen Aile Sayısı
Erbil	353
Anbar	11
Basra	95
Süleymaniye	397
Divaniye	628
Mutanna	107
Necef	5401
Babil	2070
Bağdat	1916
Duhok	10386
Diyala	23
Dikar	121
Salahaddin	9
Kerbela	6216
Kerkük	2253
Meysan	52
Ninova	3689
Vasit	807
Genel Toplam	34.528

Kaynak: ORSAM Rapor No: 215, Ankara, Ekim 2017

EK-4.

KERKÜK TÜRKÜLERİNDEN BİR ÖRNEK

Mum Kimin Yanan Kerkük

Yıktılar kalamızı

Sürdüler balamızı

Daha can boğazdayken

Çektiler salamızı

Ah Kerkük yüz ah Kerkük

Her zaman yüz ak Kerkük

Ölseydim düşmeseydim

Men senden uzak Kerkük

Elinde yâd elinde

Öt bülbül yâd elinde

Bir diyar mezar olsun

Kalmasın yâd elinde

Can Kerkük canan Kerkük

Her söze kanan Kerkük

Kalıpdı yardan uzak

Mum kimin yanan Kerkük

Abdurrahman Kızılay

Mehmet Özbek

EK-5.

KERKÜK'TEN FOTOĞRAFLAR

Figür 1: Osmanlı subayları mezarlığı giriş levhası Kerkük, Irak (2009)

(Fotoğraf: Canan Demirci)

Figür 2: Danyal Nebi Türbesi ve Osmanlı Subayları mezarlığı Kerkük, Irak (2009)

(Fotoğraf: Canan Demirci)

Figür 3: Kaleden Kerkük şehrinin görünümü, Irak (2009)

(Fotoğraf: Canan Demirci)

Figür 4: Kerkük Kalesi'nde yıkılan evler, Irak (2009)

(Fotoğraf: Canan Demirci)

Figür 5: Kerkük Kalesi içindeki yıkıntılar, Irak (2009)

(Fotoğraf: Canan Demirci)

Figür 6: Kerkük Kalesi içerisindeki Yeşil Türbe, Irak (2009)

(Fotoğraf: Canan Demirci)

Figür 7: Kerkük Kalesi içerisinde görünüm, Irak (2009)

(Fotoğraf: Canan Demirci)